

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
FELSEFE GRUBU EĞİTİMİ BİLİM DALI

ZİYA GÖKALP'İN EĞİTİM ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Selim UÇAK

Danışman
Prof. Dr. İbrahim ARSLANOĞLU

ANKARA-2008

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
FELSEFE GRUBU EĞİTİMİ BİLİM DALI

ZİYA GÖKALP'İN EĞİTİM ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Selim UÇAK

ANKARA-2008

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM:

ZİYA GÖKALP' İN YAŞADIĞI DÖNEMİN GENEL YAPISI VE FİKİR AKIMLARI.....	4
---	---

1.Fikir Akımları.....	7
1.1 Osmanlıcılık.....	7
1.2 Garpcılık.....	8
1.3 İslamcılık.....	9
1.4 Türkçülük.....	10
1.5 Meslek-i İctima.....	11
1.6 Sosyalizm.....	12
2. Dönemin Eğitim Durumu ve Bu Konuda Önemli İsimlerin Görüşleri.....	12
2.1 Medreseler.....	12
2.2 Enderun Mektebi.....	13
2.3 Sıbyan Okulları.....	13
2.4 Rüştîyeler.....	14
2.5 İdadiler.....	15
2.6 Sultaniler.....	15
2.7 Mesleki ve Teknik Okullar.....	16
2.8 Üniversiteler.....	16
3. Dönemin Eğitim Düşünürleri ve Fikirleri.....	24
3.1 Emrullah Efendi.....	24
3.2 Satı Bey.....	24

3.3 İ. Hakkı Baltacıoğlu.....	25
3.4 M. Sabahattin (Prens Sabahattin).....	26
3.5 Ziya Gökalp.....	26

II. BÖLÜM:

GÖKALP'İN HAYATI ve ESERLERİ.....	29
-----------------------------------	----

1. Gökalp'in Hayatı ve Düşüncesinin Gelişimi.....	29
2. Gökalp'in Eserleri.....	38
3. Gökalp'in Fikirlerinin İlham Kaynakları.....	40

III. BÖLÜM:

GÖKALP DÜŞÜNCESİNDEKİ TEMEL KAVRAMLAR ve EĞİTİMLE İLİŞKİSİ.....	44
--	----

1. Gökalp'te Hars-Medeniyet Kavramı ve Eğitimle İlişkisi.....	44
2. Gökalp'te Milliyetçilik Düşüncesi ve Eğitimle İlişkisi.....	52
3. Gökalp'te Dinin Önemi ve Eğitimle İlişkisi.....	58
4. Gökalp'te Çağdaşlaşma ve Eğitimle İlişkisi.....	65
5. Gökalp'te Dil ve Eğitimle İlişkisi.....	70
6. Gökalp'te Ahlak ve Eğitimle İlişkisi.....	76
7. Gökalp'te İktisat Meselesi ve Eğitimle İlişkisi	78
8. Gökalp'te Ailenin Önemi ve Eğitimle İlişkisi.....	81

IV. BÖLÜM:

GÖKALP'İN EĞİTİMLE İLGİLİ TEMEL FİKİRLERİ.....	84
--	----

1. Gökalp'te Milli Eğitim Düşüncesi.....	84
2. Gökalp'te Eğitim ve Sosyalleşme İlişkisi.....	88
3. Gökalp'te Yaygın ve Örgün Eğitim Kavramları.....	93
4. Gökalp'in İlköğretimle İlgili Görüşleri.....	95
5. Gökalp'in Ortaöğretim ile İlgili Görüşleri.....	98

6. Gökarp'ın Yükseköğretim ile İlgili Görüşleri.....	101
--	-----

V. BÖLÜM:

GÖKALP'İN ÖNEMİNE DAİR DÜŞÜNCELER.....	105
--	-----

1. Mümtaz Turhan.....	105
2. H. Ziya Ülken	105
3. Yahya Kemal	105
4. Yusuf Ziya Ortaç	106
5. İbrahim Kafesoğlu	106
6. Mehmet Kaplan.....	107
7. İsmet Giritli.....	107
8. Erol Cihan.....	107

SONUÇ ve YORUMLAR.....	108
------------------------	-----

KAYNAKÇA.....	115
---------------	-----

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAY SAYFASI ÖRNEĞİ

Selim UÇAK'ın Ziya Gökalp'in Eğitim Anlayışı başlıklı tezi, jürimiz tarafından Felsefe Grubu Eğitimi Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı): Prof. Dr. İbrahim ARSLANOĞLU.....

Üye : Doç. Dr. Emel KOS.....

Üye : Yrd. Doç. Dr. Levent Bayraktar.....

Üye :

Üye :

.....
.....
.....

ÖNSÖZ

Ziya Gökalp, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna düşünceleriyle damgasını vuran önemli düşünürler arasında yer almaktadır. Hakkında birçok araştırma yapılmış olmasına ve ölümünün üzerinden 85 yıl geçmiş olmasına rağmen düşünceleri ile hala ilgi çekmektedir. Gökalp, hayatı boyunca zorlukla karşılaşsa da sorunlardan kaçmamış, memleket meselelerini hayatı pahasına da olsa çözümler aramış gerçek bir 'aydın'dır. Hayat boyu bir 'ümit' arayışı içinde olmuş, 'halka doğru' gidilmesi gerektiğini savunmuş önder şahsiyetlerdendir.

Sosyoloji, Avrupa'da henüz gelişmeye başlamışken, Gökalp kendi imkânlarıyla bunu öğrendiği gibi; önce liselere sonra ise üniversitelere girmesini sağlamıştır. Cumhuriyet devrimleri olarak anayasaya giren birçok kavramın fikir altyapısını hazırlamıştır. Cumhuriyet'in kuruluşunda laiklik ve milliyetçilik görüşleri ile etkili olmakla birlikte; Tevhid-i Tedrisat, medeni kanun, üniversite reformu, İzmir iktisat kongresi, dil devrimi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin programına varıncaya kadar, her alanda düşünceleri ile imzasını atmıştır.

Eğitim, her toplum için hayat memat meselesidir. Her devlet eğitim vasıtası ile kendi insanı yaratmak ister. Gökalp'te eğitim meselesi ile yakından ilgilenmiş, tespit ve tahlillerde bulunduğu gibi çözüm önerileri de üretmiştir.

Araştırmada elimizden geldiğince, Gökalp'i, Onun düşüncesinde eğitimin önemini anlamaya ve anlatmaya çalıştık. Bu araştırmada desteğini esirgemeyen başta eşim Arife Uçak'a, anneme, aileme ve özellikle danışman hocam Gazi Üniversitesi Sosyal Alanlar Eğitimi Bölüm Başkanı sayın Prof. Dr. İbrahim Arslanoğlu'na katkılarından dolayı teşekkür ederim.

SELİM UÇAK

ÖZET

ZİYA GÖKALP'İN EĞİTİM ANLAYIŞI

UÇAK Selim

Yüksek Lisans, Felsefe Grubu Öğretmenliği Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İbrahim ARSLANOĞLU

Mart-2008

Auguste Comte Fransa'yı içinde bulunduğu bunalımdan kurtarmak için nasıl Sosyoloji'yi kurdu ise Gökalp'te, doğu ve batı düşüncelerini harmanlayarak memleketi içinde bulunduğu bunalımdan kurtarmak istemiştir.

Bu araştırmada amacımız Ziya Gökalp'in eğitim ile ilgili düşüncelerini ortaya koymaktır. Bu anlamda; Gökalp'in eğitime verdiği önemin ve görüşlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için, düşüncesinin şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan hars ve medeniyet yanında çağdaşlaşma, dil, din, iktisat, aile, ahlak ile ilgili görüşleri eğitim bağlamında incelenmiştir. Bunların yanında milli eğitim, örgün ve yaygın eğitim, sosyalleşme, ilk-orta ve yüksek öğretim kademelerinin mevcut durumu ve bunların çözümüne yönelik düşünceleri yer almaktadır. Eğitim sosyal bir hadise olduğu kadar, toplumda yer alan her kurumla etkisi kaçınılmazdır. Zira terbiye dediği eğitimi fertlerin 'milli kültüre uyumu' şeklinde tanımlarken, burada her kuruma birtakım görevler düşmektedir. Eğitimin amacı öncelikle fertlerin milli kültürü benimsetmesi, daha sonra ise çağdaş değerlerle bunları harmanlayabilmesidir.

Düşünceleriyle döneme damgasını vurmaya başaran Gökalp'in düşünceleri gerek o dönemde gerekse öldükten sonra hayata geçirilmeye devam etmiştir. Tevhid-i Tedrisattan, medeni kanun, kızların eğitimi, din eğitimi ve laikliğe kadar etkilerini hayatımızda görmek mümkündür. Ziya Gökalp'in eğitim anlayışının konu alındığı bu araştırmayı inceleyenler, eğitimin bir toplumda ne kadar önemli bir kurum olduğunu, onun yaşadığı dönemin genel atmosferini, yine o dönemdeki eğitim durumunu ve bu konuda yapılan tartışmalarını da bulabileceklerdir.

Anahtar Kelimeler: Milli Eğitim, Sosyalleşme, Kültür ve Toplum

ABSTRACT

Ziya Gokalps Perspeciveness of Education

Uçak, Selim

**Master Degree, Department of Philosophy and Related Fields Teaching
Programme**

Advisor of Thesiss: Prof. Dr. Ibrahim Arslanoglu

March, 2008

How Auguste Comte had established the sience of sociology to recover France from the crisis, Gökalp, supporter of western civilisation ,also wanted to recover the country from the crisis ,which the country had, blending the whole contemporary people's eastern and western thoughts.

In this research our aim is to display Ziya Gökalp's thoughts about education. In this sense in order to make Gökalp's opinion and the importance he considered for education clear, his thoughts about *hars* (culture: Gokalps concept) and civilization, becoming modernization, language, religion, economics, family, moral that were having an important place on Ziya Gökalp's thoughts were considered in the sense of education. However, his exist thoughts about national education, formal-informal education, socialization, primary and secondary education and the level of high education and his thoughts about their solution take place. As much as education is a social fact it's effects on each institution on society is inevitable. Whereas, he described the education which he meant training " the adaptation to the national culture" of individuals, by the way there were some duties for each institution.

Gökalp's thoughts that had an important effect in that era and continued to be performed on daily life not only in that era but also after his death. From the Unification of Education to civil code, from the education of girls to religion education and secularism it is possible to see on every aspect of our life. Readers of this thesis on Ziya Gökalp's education perceptiveness will find that education is an

important institution in a society, the general situation of that time and will also find the discussion that have been made on this subject.

Key Words: Education – Socialization – Culture

1- GİRİŞ:

1.1. TEZİN ADI:

Ziya Gökalp'in Eğitim Anlayışı

1.2. TEZİN KONUSU:

Araştırmanın konusu Ziya Gökalp'in eğitim hakkındaki düşünceleridir. Gökalp'in eğitim görüşlerinin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla; hayatı, düşüncelerinin şekillenmesinde etkili olan; yaşadığı dönemin genel durumu ve eğitim yapısı incelenmiştir. Hars-medeniyet, din, dil, çağdaşlaşma, milliyetçilik, ahlak, iktisat, aile hakkındaki görüşlerinin eğitimle ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca milli eğitim, eğitim ve sosyalleşme ilişkisi, yaygın- örgün eğitim, ilk-orta ve yükseköğretim konulardaki görüşlerine de yer verilmiştir.

1.3. AMACI:

Araştırmada; Cumhuriyetin kuruluşuna damgasını vuran ve Türkiye'yi sosyoloji ile tanıştıran Gökalp'in, eğitim görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

1.4. ÖNEMİ:

Ölümünün 84. yılında 48 yıllık yaşamına sığdırdığı eserler kadar hayatı ve düşünceleriyle güncelliğini koruyan Gökalp, Türk sosyoloji geleneğinin mihenk taşıdır. Hakkında sayısız kitap, makale yazılan Gökalp, araştırmada eğitim düşünceleri bağlamında incelenmiştir.

Cumhuriyet öncesi eğitimin çeşitliliğinden, 'Milli Eğitim'e geçişin fikir ve eylem boyutundaki etkisi nedir, Cumhuriyet'in kuruluşuna fikirleriyle damgasını vurmayı başaran Gökalp, eğitim alanında hangi görüşleri üretmiş ve bunların ne kadarı uygulanabilmiştir?... Bütün bunlar araştırmada cevaplanacak sorular arasında

yer almaktadır. Araştırmayı inceleyenler, Ziya Gökalp'ın yaşadığı dönemin yapısını, eğitimin genel yapısını, memleketi kurtarmak ve eğitimi kalkındırmak için yapılan tartışmaların neler olduğunu da bu araştırmada bulabileceklerdir.

1.5. YÖNTEM:

Bu araştırma literatür taramaya dayalı tarihsel bir araştırmadır. Bu analizleri yaparken öncelikle Gökalp'in kendi kitap, makale ve gazete yazıları incelenmiş, zaman zaman hakkında yapılan yorumlara da karşılaştırmalı olarak yer verilmiştir.

1.6. KAPSAM ve SINIRLILIKLAR:

Araştırma Ziya Gökalp'in eğitim düşünceleri ile sınırlıdır. Cumhuriyetin kuruluşunda son derece önemli olan, Atatürk'ün 'fikirlerimin babası' dediği Gökalp'i her yönüyle ele alıp incelememiz elbette mümkün değildir. Eğitim ile ilgili görüşlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için yaşadığı dönemin genel durumu, eğitim yapısı ve düşüncesinin temelini oluşturan kavramlara yer verilmiştir.

1.7. KONU İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR:

Bu konuda, 'Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi' isimli Prof. Dr. Hikmet Celkan'ın, Atatürk Üniversitesi'nde hazırladığı doktora tezi bulunmaktadır.

Bu araştırmadan farklı olarak, Gökalp'in yaşadığı dönemin genel yapısı ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu dönemde İmparatorluğu kurtarmak için geliştirilen fikir akımlarının, Gökalp'in düşüncesinin oluşumundaki etkisi incelenmiştir. Gökalp'in diğer düşüncelerinde olduğu gibi eğitim düşüncesinin şekillenmesinde de yaşadığı dönemin genel yapısı etkili olmuştur. Eğitim konusundaki düşüncelerinin daha iyi anlaşılabilmesi için, hayatı ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Gökalp'in yaşadığı dönemdeki eğitimin genel durumu da bir başlık halinde incelenmiştir. Medreselerin yanında, batı tipi eğitim veren okullar ve azınlık okullarının iç içe geçmişliği ve bunun yarattığı problemler üzerinde durulmuştur. Gökalp'in 'Birlik ve

ideal yoksunluğu' olarak tanımladığı eğitimin genel durumunun, 'Millet'leşme sürecinde ne kadar önemli olduğunun altı çizilmiştir. Gökalp'in yaşadığı dönemde eğitime ilişkin Emrullah Efendi ve Satı Bey'le yaptığı tartışmalara da yer verilmiştir.

Mevcut çalışmadan farklı olarak, hars-medeniyet ayrımı daha ayrıntılı incelenmeye çalışılmış bu konuda eleştirilere de yer verilmiştir. Gökalp'in bu ayrımı özellikle 'eğitim' ve 'öğretim' ile ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Çağdaşlaşma yerine kullandığı 'Muassırlaşma' düşüncesinin temeli, neden ibaret olduğu ve öğretimle ilişkisi ayrıntılı olarak incelenmiştir. İlk kez örgün eğitim ve yaygın eğitimin çerçevelerini çizen Gökalp'in bu konudaki düşünceleri daha sade ve anlaşılır bir biçimde ele alınmıştır. Din ile ilgili 'reformist' denebilecek görüşleri, din eğitimi bağlamında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Sosyalleşme ile eğitim ilişkisi bir başlık halinde incelendiği gibi, eğitimin 'kültürleme' ile ilişkisi aile ve okul bağlamında ele alınmıştır. Yine bu araştırmadan farklı olarak, Gökalp'in her fırsatta altını çizdiği ve temel eksikliğimiz olarak ortaya koyduğu, 'milli ve ahlaki' karakterden yoksunluk, ahlak ve eğitim ilişkisi olarak ayrı bir başlıkta incelenmiştir. Gökalp'in görüşlerine yer verildiği gibi karşıt görüşlerin eleştirilerine de yer verilmiştir.

Araştırmamızda Gökalp'in eğitim düşüncesinin temeli, kaynağı ve ilişkili olduğu konular bir bütünlük içerisinde daha sade ve sistemli bir biçimde ele alınıp incelenmiştir.

I. BÖLÜM

GÖKALP'İN YAŞADIĞI DÖNEMİN GENEL YAPISI VE FİKİR AKIMLARI

1. ZİYA GÖKALP'İN YAŞADIĞI DÖNEMİN GENEL YAPISI

Gökalp'in Türk sosyal hayatında fikir sahnesine çıkışı, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi hayatının, büyük sarsıntılar geçirdiği çalkantılı bir döneme rastlamaktadır. İnsanlık tarihine baktığımızda her dönemde milletlerin sarsıntılı günler yaşayabildikleri ve bu dönemde büyük çapta fikir adamlarının yetiştiği görüşmüştür. Onların aldıkları önemli görev sürekli bir akış halindeki topluma yeni çözümler getirmek, sosyal yapıyı yeniden kurmak, ideal ölçüsünde yeni değerler varlığı yaratarak kabul ettirmek olmuştur. Gökalp'in de Osmanlı İmparatorluğu'nun felaket günlerinde böyle bir görevi üstlendiğini söyleyebiliriz(Altuğ,1986:3).

Gökalp'in düşüncelerini, içinden çıktığı dönemin genel yapısından bağımsız olarak ele alıp incelememiz doğru değildir. Çünkü yaşadığı dönemin atmosferi, fikirlerinin oluşumunu etkilemiştir.

Osmanlı Devleti, Karlofça Antlaşması(1699) ile batı karşısında geri kaldığını resmen itiraf etmese de, kendisini mağlup eden gücü ve o gücün ardındaki dinamikleri araştırmak istemiştir. İşte bu düşünce istikametinde gelişen bir takım ıslahat hareketlerine girişmiştir(Karal,1983:67).

Türk toplumunun batı ile ticaret, siyaset ve savaş karşılaşmaları haricinde ilk ilişkileri 'Lale Devrinde' gerçekleşmiştir. Bu dönemde adeta iki toplum arasında psikolojik engeller yıkılmış, o dönem insanların ruhunda Fransız zevki yerleşmiş ve 'batı taklitçiliği' kavramı ilk kez bu dönemde kullanılmıştır(Ergün,1986:21).

Osmanlının, batı ile teması III. Selim döneminden itibaren somut adımlara dönüşmüş diyebiliriz. Bu adımların ilki askeri alanda görülmüştür. Gelişimin

gerisinde kaldığını kabullenen Osmanlı, batının teknik üstünlüğünü kabul etmiş ve askeri müesseseleri modernize etmek düşüncesini eylem platformuna geçirmiştir. Bu dönemden itibaren ‘batılılaşmak’ askeri alandan başlamak suretiyle devletin her kademesinde varlığını hissettirmiştir(Tunaya,1960a:55).

Mümtaz Turhan(1969:213)’a göre Osmanlı toplumunda askeri alandan başlayan batılılaşma hareketleri, zamanla diğer alanlara yayılmış olsa da sorunu çözememiştir. Avrupa’nın üstünlüğü karşısında duyduğumuz ‘aşağılık’ duygusu bu hareketi hızlandırırsa da yanlış bir yol seçilmiş, tepeden inme, halka rağmen gerçekleşen yenilikler, ‘şekilden taklitçilik’ olarak bünyemize yerleşmiştir.

Osmanlılar; Lale devrinden itibaren kendilerini Avrupa’dan üstün görme alışkanlığından vazgeçmiştir. Bu dönemde Viyana, Berlin, Paris ve Londra’da daimi elçilikler açılmıştır. Değişimlerin yoğun olarak gerçekleştiği dönem II Mahmut dönemidir. II Mahmut’un tahta çıkması ile 1808 yılında ayanlarla Sened-i İttifak imzalanmış, askeri alanda yeniliklere devam edilmiş, yeniçeri ocağı’nın yanında Sekban-ı Cedit ocağı kurulmuş, 25 Mayıs 1826’da da Yeniçeri ocağı kaldırılmıştır. Bu dönemde ilk kez Avrupa’ya öğrenci gönderilmiştir. İlk nüfus sayımı(1831), posta teşkilatı(1834), kılık kıyafet değişikliği ve ilk gazete(Takvim-i Vakayi) bu dönemde gerçekleşmiştir. Bir hoşgörü ortamı yaratmayı amaçlayan II. Mahmut, bu girişimlerle devleti ayakta tutmaya gayret ettiyse de; azınlıkların ayrıcalık talepleri bu düşüncenin gerçekleşmesine engel olmuştur(Tunaya,1960a:60).

3 Kasım 1838’de, İngilizlerle yapılan anlaşmanın hemen ardından Sadrazam Mustafa Reşit tarafından Gülhane-i Hattı Hümayun’u(1839) okunmuş yani Tanzimat ile batı’nın üstünlüğünü artık ‘resmen’ tanınmıştır(Parla,1989:14).

Tanzimat’tan itibaren devlet idaresi görünüşte tamamen değişmiş, siyasi güç padişahın elinden çıkmış, bürokratların eline geçmiştir. Sivil- asker bürokratların birlikteliği dönemin genel karakteristiğini oluşturmuştur. Kırım savaşı ve ilk dış borçlanma gerçekleşmiş, Paris barış konferansı sonrasında okunan Islahat Fermanı(1856) ile azınlıklar yeni ayrıcalıklara kavuşmuştur. Yabancı devletler ise bu

süreçten itibaren anlaşmayı gerekçe göstererek içişlerimize doğrudan müdahale etme imkanına kavuşmuşlardır(Ortaylı,2004:113-117).

23 Aralık 1876 günü ise Kanun-i Esasi'nin ilanıyla Osmanlı İmparatorluğu artık meşruti hükümetler arasına girmiştir. Bir seçim kanunu olmadan 19 Mart 1877'de meclis yalnızca iki kez toplanıp 14 Mart 1878'de II. Abdülhamit tarafından kapatılmıştır. Uzun bir aradan sonra (31 yıl) 24 Temmuz 1908'de Kanun-i Esasi II. Abdülhamit tarafından tekrar yürürlüğe konularak II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. 31 Mart 1909 günü ise Abdülhamit tahttan indirilmiş, yerine Mehmet Reşat geçirilmiştir. Bu dönemde çok partili bir yapı kurulmak istenmiş, Meclis-i Mebusan'ın yetkileri artırılmış fakat 'İttihat ve Terakki' siyasi hayatı tamamen kendi otoritesi altına almış, adeta padişahın yetkileri partinin eline geçmiştir. 1911 yılında parti programında bir değişiklik yapılarak 'Osmanlıcılık' prensibi bir kenara bırakılmış; 'Milliyetçi-İslamcı' bir program belirlenmiştir(Karal,1983:77).

Gökalp(1987:47)'e göre İmparatorluğun yıkılma nedeni; batı ve doğu çarpışmasından doğan ikiliklerdir. Tanzimat'la birlikte yapılan reformlar, yerleşmeye başlayan batı tipi kurumlar ve bunların yanında da yüzyıllardır var olan müesseselerin yarattığı karmaşa, İmparatorluğu adeta çıkmaza sürüklemiştir. Bu ikilikleri tek tek sıralayan Gökalp(1977:45-47) mevcut durumda çözüm üretebilmemizin çok zor olduğu kanaatindedir. Çünkü ona göre nasıl ki bir insanın iki dine mensup olması mümkün değilse, farklı şartların ürünü olan iki medeniyetin kurumlarının da bir arada yaşayabilmesi de mümkün değildir. Mevcut durumda bir yanda Arapça ve Farsça'dan oluşan Osmanlıca diğer yanda Türkçe varlığını sürdürmektedir. Hâlbuki Gökalp'e göre, her milletin tek bir milli lisanı olmalıdır. Yine halka uzak aruz vezni ile halkın kullandığı hece vezinlerini bir arada görmemiz mümkündür. Yunanlılardan Bizans'a, Araplardan Acemlere ve Osmanlılara geçmiş musiki ile yontemsiz, samimi duygulardan oluşan Türk musikisi bir aradadır. Bu ikiliklerin dini anlamda da mevcut olduğu kanaatindedir.

Gökalp'in yaşadığı dönemin koşulları, düşüncelerinin şekillenmesinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Bu dönem imparatorluk tarihinin siyasi ve ekonomik

bakımdan en sıkıntılı, düşünce hayatı bakımından en hareketli dönemidir. Bu nedenle Gökalp'in düşünceleri yaşadığı dönemden soyutlayarak incelenemez. Bu dönemde İmparatorluğun kurtulmasına dair fikirler geliştirilmiş, bireysel düşünceler zamanla fikir akımları olarak karşımıza çıkmıştır. Bu akımlara bakacak olursak:

1. FİKİR AKIMLARI

1.1. Osmanlıcılık:

Osmanlıcılık; özellikle Fransız İhtilali'nden sonra meselelerinin başlıcası haline gelen çeşitli milletlerin istiklal hareketlerini ve imparatorluktan kopma çabalarını, her türlü etnik milliyetin üzerinde 'Osmanlılık' kavramı yaratarak önlemeye çalışan siyasi düşünce hareketine denir(Ergün,1996:38).

Yusuf Akçura(1991:19)'ya göre ise Osmanlıcılık, Osmanlı topraklarında yaşayan Müslim ve gayrimüslim ahali arasında ayırım göstermeksizin eşit hakların verilmesi, ortak görevlerin yüklenmesi, aralarındaki din ve soy farklılıklarına rağmen tam bir eşitliğin sağlanması suretiyle Amerika Birleşik Devletleri örneğinde olduğu gibi bir Osmanlı milleti yaratmaktır.

Fransa'da yaşanan ihtilalin ardından yeşermeye başlayan milliyetçilik düşüncesi, Osmanlı'yı da olumsuz etkilemiştir. Yunan isyanı ile başlayan ve diğer azınlıklara yayılan bağımsızlık talepleri, İmparatorluğu zor durumda bırakmıştır. İmparatorluk, bünyesinde pek çok dini ve etnik yapıyı barındırırken, yaşanan gelişmeler, bunun artık mümkün olamayacağını göstermiştir. Bütün bunlara modern teknolojide Avrupa'nın kat ettiği yola karşılık, geride kalmışlık da eklenince, çözüm olarak yöneticileri, İmparatorluğu oluşturan pek çok etnik ve dini unsuru bir arada tutacak 'bir Osmanlı ferdi' yaratmak istemişlerdir(Ergün,1986:46).

Gökalp(1976:16)'e bu durumdan en zararı Türkler görmüştür. Osmanlılık idealiyle kendi kimliklerini yok sayıp, bir üst kimlik yaratma çabaları en çok onlara

zarar vermiştir. Özellikle ticaret, sanayi ve serbest meslekler gibi önemli iktisadi faaliyetlerin gayrimüslimlerin eline geçmesinin zararlı sonuçlarını yaşamışlardır.

1.2. Garpcılık(Batıcılık):

‘Garplılaşma’ ya da ‘Batılılaşma’ kavramları, Osmanlı Devleti’nin zayıflamaya başlamasıyla hayatımıza giren siyasi kavramlardır. Batılılaşmadan asıl anlaşılması gereken, medeni olmak, asri olmaktır. Batılılaşma toplum hayatında ve devlet yapısında, zihniyette ve düşüncede modernleşmedir(Eroğlu,1982:467).

Tanzimat’la başlayan ve devletin resmi politikası haline gelen batılılaşma süreci, Islahat, I. Meşrutiyet ve İkinci Meşrutiyet’in ilanı ile devam etmiştir. Bu görüşün en önemli yayını ‘İctihad’ yapmıştır(Parla,1985:13).

Batılılaşma meselesinde temel sorun, Avrupa medeniyetinden nelerin alınıp, nelerin alınmayacağıdır. Bu konuda bir gurup(örneğin Celal Nuri gibi isimler) batıdan yalnız ilim ve teknik almamız gerektiğini, zira bizim ahlak ve maneviyat bakımından batıdan ilerde olduğumuzu, Japonya gibi kültürümüzü muhafaza ederek Avrupa medeniyetine girebileceğimizi savunmuşlardır(Ergün,1996:37). Buna karşı çıkan başka bir gurup ise(örneğin Dr. Abdullah Cevdet gibi isimler) bir ayırım yapma şansımızın bulunmadığını, batının her anlamda örnek alınması gerektiğini savunmuşlardır. Bu ikinci gruba mensup olanlar; ‘gülü ve dikenini ile’ batıyla uyum sağlamamız gerektiğini savunmuşlardır. Onlara göre en büyük engel düşünce yapımız ve geleneklerimizdir. Bu unsurları bünyemizde barındırarak batılı olmamızın mümkün olmadığını savunmuşlardır(Berkes,1978:406).

Gökalp(1976:19) ‘Çağdaşlaşma’ kavramı yerine ‘muassırlaşma’ kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Ona göre muassırlaşmak şekil ve yaşayış yönünden Avrupalılara benzemek demek değildir. Bu durumun Tanzimat zihniyetini doğurduğunu belirterek eleştirmiş, halk kültürünü yok saymadan da bunu başarabileceğimizi savunmuştur. Ona göre Avrupa’yı bugünlere getiren sebepleri incelememiz gerekmektedir. Bilim ve teknolojiye Avrupa’ya olan bağımlılıktan

kurtulduğumuz vakit medeniyete kavuşmuş oluruz. Bu görüşünü Atatürk'le de bağdaştırmamız mümkündür. Çünkü her ikisi de Avrupalı olmak yerine 'muassırlaşma' yolunda ilerlememiz gerektiğinin altını çizmiştir. Her ikisi de batıdan yalnızca ilim ve yöntemleri alıp, bunları kendi kültürümüzle harmanlayıp 'muassır' seviyenin de üstüne çıkılmamızı istemişlerdir.

Peyami Safa(1981:49-53)'ya göre tek kurtuluş yolu, yüzyılın fikir ve ihtiyaçlarına uygun medeni bir devlet ve millet halini almaktır. Ancak Karlofça'dan(1699) sonraki bütün çabalara hatta Tanzimat'la devletin resmi ideolojisi halini almasına rağmen, batılılaşma düşüncesi sorunları çözmeye yetmediği gibi, içerikten ziyade şekil yönünden gerçekleşmiştir.

1.3. İslamcılık:

İslamcılık özellikle II. Meşrutiyet ile birlikte ortaya çıkan, devletin kurtuluşunun Müslümanlığın politika, kültürel ve toplumsal yaşam üzerindeki egemenliğini devam ettirmesine bağlayan akımdır. Bu akım özellikle Türkler ve Araplar arasında olmak üzere İmparatorluğun içindeki Müslümanlarla dışındakiler arasında kopmaz bir bağ teşkil etmesi ile İmparatorluğun eski gücüne kavuşabileceğini düşünmüştür(Heyd,1979:84).

Osmanlı devletinin teokratik yapısı ve gayrimüslim unsurların Tanzimat'tan sonra devleti artık benimsememeleri, Müslümanlar arasında böyle bir akımın doğmasına neden olmuştur. İkinci Meşrutiyet'in en etkili ve kuvvetli akımı, İslamcılıktır. Çünkü devletin yapısı, padişahın aynı zamanda halife oluşu, Şeyhülislamlığın hükümete dâhil oluşu ve olaylara müdahale edebilmesi, eğitim ve adalet alanlarıyla camilerde propaganda yapabilme imkânı, bu akımı en güçlü yapan etmenler arasındadır. Bu düşünce Sırat-ı Müstakim, Sabü'ür-Reşad ve Beyanü'l-Hakk gibi pek çok yayın organı tarafından desteklenmiştir(Ergün,1986:80).

İslamcıları da ikiye ayırmamız mümkündür. Şeyhülislam Musa Kazım, Mahmut Esad İlhan..., gibi isimler şeriattan, gelişmek için dahi olsa, zerre kadar taviz

verilemeyeceğini savunmuştur. Mehmet Akif, M. Şemseddin, Said Halim gibi batıyı yakından tanıyan isimler ise gelişme engel olanın İslamiyet olmadığını, bize yanlış öğretilen Müslümanlık olduğunu düşünmüşlerdir(Safa,1999:64).

Diğer akımlarda olduğu gibi İslamcılık için de asıl sorun, Osmanlı İmparatorluğu gibi bir İslam devletinin, batıdan neleri alıp neleri almayacağı sorunudur. Batı doğuya nazaran sırf teknik anlamda üstündür. Batının asıl zayıf olan tarafı ahlak ve maneviyatıdır. İslam işte bu alanda batıdan hiçbir şey almaya mecbur değildir. Bu düşünceyi eğitim alanında da görmek mümkündür. Öğretim alanında İslamcıların isteği, medreselerin kaldırılmasının yerine ıslah edilmesidir. Bu bakımdan coğrafya ve tarih gibi derslerin de medreselerde okutulmasının İslami kaidelere uygun olduğuna dair Şeyhülislam fetvası alınmıştır(Tunaya,1960b:84).

1.4. Türkçülük:

Türkçülük, başlangıçta Türk ırkından herkesi zamanla tek bir imparatorluk içinde birleştirmek amacıyla Türkler arasında sıkı ilişkiler kurulması için mücadele eden, sonrasında ise Türkiye'nin kurtuluşunu, Türk unsurunun milliyetçilik akımına uymasında gören bir düşünce sistemidir(Heyd,1979:84).

Türkçülük akımı gelişimini İkinci Meşrutiyet sonlarında tamamlamıştır. Bu akıma göre 20. yüzyıl milliyetçilik yüzyılıdır ve Türklerin yaşama prensibi “milli şuur ve şahsiyete” sahip olmalarına bağlıdır. Genç Kalemler, Türk Yurdu, Küçük Mecmua gibi yayın organlarına ve bazı günlük gazetelere sahiptir Akımın Gökalp'ten başka önde gelen isimleri arasında Yusuf Akçura, Tekin Alp, Ömer Seyfettin, Köprülüzâde Mehmet Fuat, Hamdullah Suphi, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Hüseyinzade Ali, Yahya Kemal, Ahmet Ağaoğlu bulunmaktadır (Ergün,1996:39).

Bu düşünceye göre devletin içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmesinin tek bir yolu vardır: ‘Osmanlı bayrağı altında şuursuz bir hayat geçiren Türkler bir millet haline gelmelidir’. Türk milleti olarak varlığını idrak ettikten sonra amaç önce İslam ümmetine sonra ise batı medeniyetine kuvvetli bir unsur olarak girmektir.

Osmanlı ülkesi içindeki Türklere din ve dil unsurları ile bağlı, fakat ülke dışında yaşayan milyonlarca Türkler birleşme yolu aranacak, ardından kuvvetli bir Türk birliği kurulacaktır. Bu vatanın adı ise ‘Turan’ olacaktır. Ancak bu bir hayaldir. Amaç Türklerin şuurlu bir biçimde millet halini almasıdır(Safa, 1997:54-55).

Türkçülüğü sosyolojik bir metotla ilk inceleyen Ziya Gökalp’tir. Ona göre idealsiz bir milletin cesetten farkı yoktur. Türkleşmek sadece tehlikeler karşısında birleşmek değildir. Bu aynı zamanda bir Türk milletinin vücut bulması ve sosyal bir inkılâbın gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Gökalp’e göre bu ‘Yeni Hayat’tır. Bu inkılâp çeşitli reformlara dayanır. Milli kültürü bulmak için halka inmek, gelecek nesli buna göre eğitmek gerekir. Gökalp’te olduğu gibi Atatürk’e göre de Türkçülük, eğitimde olmalıdır. Bunun için eğitimin ‘milli’ karakterde olması zorunludur. Ona göre de Türk devletini yönetecek olanların ırk ve soy itibarıyla Türk olmaları gerekmez, önemli olan fikren Türk olabilmeleridir(Tunaya,1960c:91).

1.5. Meslek-i İctima Akımı:

Meslek-i İctima; Osmanlı İmparatorluğun geri kalma nedeninin toplumsal yapıdan ve düşünüş tarzımızdan kaynaklandığını, derhal İngiliz-Amerikan toplum yapısını benimsememiz gerektiğini savunan akımdır. ‘Adem-i Merkeziyetçilik’ yada ‘Teşebbüs-i Şahsi’ olarak bilinen bu akıma göre Osmanlı Devleti’nin geri kalış nedeni, toplumun yapısından kaynaklanmaktadır. Türk toplumunu geri bırakan, halkın girişken(müteşebbis) olmaması ve idaredeki merkeziyetçiliktir. Merkezi idare oldukça, ülkeyi padişah da yönetse boşunadır. En önemli temsilcileri; Prens Sabahattin, Satvet Lütfi, Namık Zeki, Ahmet Bedevi, Ahmet Fazlı, Dr. Nihat Reşat’dır. Bu akımın merkezi idarenin zayıf veya yetkisiz olduğu yönetim görüşü, azınlıklar ve büyük devletler tarafından daima desteklenmiştir(Ergün,1996:39).

1.6. Sosyalizm:

Sosyalizm, devletin Rusya’daki gibi bir devrimle yeniden inşaa edilmesinin gerekliliğini savunan düşünce akımıdır. II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkmış, o

zaman için çekingen ve fazla yayılmamış bir düşünce akımıdır. Savunucuları bile sosyalizmin anlamını tam olarak kavrayabilmiş değillerdir. İdrak, İnsaniyet, Beşeriyet, İştirak gibi kısa süre yaşamış yayın organları vardır. İkinci Enternasyonal doktrinine bağlı kalmış olan bu akımın belli başlı savunucuları “İştirakçi” Hilmi, Dr. Refik Nevzat ile bazı Ermeni ve Bulgar milletvekilleridir(Ergün,1996:40).

Memlekette hem siyasi hem de düşünsel platformda hızlı dönüşümler yaşanırken Gökalp’te elbette bu durumlara kayıtsız kalmamıştır. Gökalp’in düşüncesi bu hızlı toplumsal, siyasi ve düşünsel atmosferden etkilenmiştir. Ziya Gökalp, Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşü ve yeni bir Türk Devleti’nin kuruluş yıllarında, mevcut sorunlar üzerine düşünmüş ve çözümler aramıştır(Sezer,1986:19).

2. DÖNEMİN EĞİTİM DURUMU VE BU KONUDA ÖNEMLİ İSİMLERİN GÖRÜŞLERİ

Ziya Gökalp’ in eğitim görüşlerini anlayabilmek için, yaşadığı dönemin genel yapısının yanında eğitim yapısını da ele alıp incelememiz gerekmektedir.

2.1. Medreseler:

Medreseler kuruluş ve yükseliş devrinde Osmanlı toplumunun en yaygın eğitim kurumlarıdır. 1330’dan itibaren Orhan Bey devrinde kurulmaya başlamışlarsa da esas teşkilatlanma Fatih ve Kanuni zamanında yapılmıştır. Medreseler genellikle cami, hastane, imaret gibi tesisler üzerine vakıf temeline dayalı olarak kurulmuştur. Medreselerde ağırlıklı olarak dini ilimler okutulmuştur. Eğitim süresi beş yıldır. Temel eğitimi tamamladıktan sonra herhangi bir ilimde ihtisas yapmak isteyenler, o bilim dalındaki tanınmış hocalara gidip onlardan ders almışlardır(Ergün,1996:26).

XVI. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğunun en seçkin yükseköğretim kurumu medreselerdir. İlmiye sınıfı denilen din görevlisi ya da yargıda görev alacak kişilerin yanında, askeri ve mülki alanda toplumsal ihtiyaca cevap verecek devlet

adamları yetiştirilmiştir. Ancak Kanuni döneminden itibaren, Matematik, Felsefe gibi akli ilimler yerine nakli ilimler olan Fıkıh ve Tefsire ağırlık verilmiştir. Bu döneme kadar devletin ilerlemesinde önemli olan medreseler artık yeniliklerin önündeki engele dönüşmüşlerdir. Çünkü ilmi hürriyet ortadan kalkmış, liyakat ve bilimsellik ölçütü yerini iltimas, torpile bırakmış, siyaset işin içine girmiş ve hem eğitim sisteminin hem de İmparatorluğun yıkılmasına neden olmuştur(Koçer,1991:12).

2.2. Enderun Mektebi:

II. Murat döneminden itibaren Hristiyan tebaasından alınan yetenekli çocuklardan güvenilir ve çalışkan devlet adamı ya da asker yetiştirmek amacıyla açılmıştır. Devşirme usulüyle alınan Hristiyan çocukları önce acemi oğlan olarak Türk ailelere verilmiş, daha sonra bu okullarda aldıkları eğitimle devlet hizmetine alınmıştır. Önceleri padişah onayıyla yüksek mevkilere gelirken zamanla işin içine iltimas girmiş ve eski önemini yitirmiştir. II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağını kaldırması ve batı tipi eğitim kurumları Enderun'un yıkılmasına neden olmuştur(Koçer,1991:16).

Enderun Mektebi'nde 1909 yılına kadar pek çok sadrazam, beylerbeyi, sancakbeyi ve devlet adamı yetiştirilmiştir. Bunlardan en önemlisi Sokullu Mehmet Paşadır. Medreselerde okutulan; Kuran-ı Kerim, hadis, kelam ve Arapçanın yanında, Farsça, şiir, felsefe, tarih, coğrafya gibi dersler de okutulmuştur(Akyüz, 2001:86-90).

2.3. Sıbyan Mektepleri:

16. yy Osmanlı toplumunda tüm eğitim kurumlarının öncesinde gidilebilecek tek kurum Sıbyan mektepleridir. Her köy ve kasabada 5-6 yaşındaki çocuklara, ilkokul seviyesinde eğitim vermesi amacıyla açılmıştır. Okuma, yazma ve temel dini bilgiler ağırlıklı bir eğitim verilmiştir. Eğitimi, civardaki müezzin, imam, okuma yazma ya da Kur'an- Kerim'i ezbere bilen kadınlar tarafından gerçekleştirilmiştir(Koçer,1991:7-8).

1847 yılında yapılan bir düzenleme ile eğitim süresi 4 yıl olarak belirlenmiş ve rüştiyelere temel teşkil etmesi amaçlanmıştır. 1862 de Sıbyan okullarının yerine üçer yıllık iki devre eğitim veren İptidailer açılmıştır(Özcan, 1992:442).

2.4. Rüştiyeler:

Sıbyan mektepleri ile yeni açılan askeri okullar arasında oluşan boşluğu doldurmak için kurulan okullara rüştiye adı verilmiştir. 14 yaşına kadar devam edilebildiği için(Rüştün ispatı) 2. Mahmut tarafından bu isim verilmiştir. Süresi ilk zamanlarda iki yıl olarak belirlenmiştir. Rüştiyeler Osmanlı eğitiminde bugünkü ortaokullara karşılık gelmektedir. 1845'de Muvakkat Maarif Meclisi'nce rüştiyelerin, Darülfünun'a öğrenci yetiştiren orta dereceli mektepler olarak kabul edilmesiyle, Osmanlı eğitim sistemi içindeki yerleri belirlenmiştir(Akyüz,2001:129).

1839 yılında kurulan Mektep-i Rüştiye Nezareti ile rüştiyeler merkezi yapıya kavuşmuş ayrıca devlete nitelikli memur yetiştirmek için; Mektep-i Maarif-i Adliye(3 yıllık ve sivil memur) ve Mektep-i Ulum-i Edebiye(edebi usulü memurlara kazandırmayı amaçlayan) açılmıştır. Tanzimat'ın ilk yıllarından itibaren Harbiye, Bahriye, Mühendishane ve Tıbbiye gibi yüksekokullara öğrenci hazırlamıştır. Rüştiyelere öğretmen yetiştiren 'Dar-ül Muallim-i Rüşdi' adlı öğretmen okulu yine bu dönemlerde açılmıştır. 1850 yılında rüştiyelerin üstünde Darüлмаarif adlı yeni bir ortaöğretim kurumu açılmış. İlk kız rüştiyesi ise 1870'te açılmıştır. Sıraların girmesi, sınıf esasının ve bitirme sınavlarının konulması, Rüştiyelerin Osmanlı Sivil eğitim kurumlarına getirdikleri önemli yeniliklerdendir(Ergün,1996:26, Koçer,1991:45).

Rüştiyeler her ne kadar ortaöğretim kurumu olarak açılmışsa da Sıbyan okuluna dayalı olması nedeniyle idadiler içinde ilköğretim kademesi olarak kalmışlardır. İmparatorluğun ihtiyacı olan memurları yetiştirememesi yüzünden daha üst düzeyde eğitim veren kurumlara ihtiyaç duyulmuş ve Sultaniler, Darüşşafaka(1865), Galatasaray(1867) gibi eğitim kurumları açılmıştır. Rüştiyelerin öğretim süresi ilk açıldıklarında iki yıl, daha sonra dört, 1859 yılından itibaren de altı

yıla çıkarılmıştır. Sonra tekrar beş, dört ve üç yıla indirilmiştir. Ders programı da öğretim süresinin artıp eksilmesine göre sürekli değişmiştir(Antel,1940:448).

2.5. İdadiler:

İdadiler rüştiyelerden sonra gelen bir orta öğretim kurumudur. İlk İdadiler ordu merkezlerinde açılmış ve askeri rüştiyeler açılınca kadar idadi olmalarına rağmen rüştiye seviyesinde öğretim vermiştir. İdadiler 1869 Maarif-i Umum Nizamnamesiyle günümüz ortaöğretim kurumları ayarında eğitim vermişlerdir. Öğrenim süresi 3 yıl olarak kabul edilen idadi mekteplerinde ‘Türkçe, Fransızca, mantık, iktisat, coğrafya, tarih, cebir, kimya ve resim dersleri’ okutulmuştur. Okulu bitirenler Erkan-ı Harbiye’ye(Harp Akademisi) devam etmişlerdir. İdadilerin ülke çapında yaygınlaşmaları II. Abdülhamit döneminde gerçekleşmiştir. 1881 yılından itibaren il merkezlerinde 7, ilçe merkezlerinde de 5 yıllık idadiler açılmaya başlanılmıştır. Beş yıllık idadilerin amacı, üniversite ve yüksek okullara öğrenci hazırlamaktan ziyade, yörenin işlerini idare edecek, imarını sağlayacak adamlar yetiştirmeye yönelik olmuştur. Rüştiyelerin ortadan kaldırılması ile beş yıllık idadiler ortaöğretimin ilk basamağını oluşturan ortaokullara dönüşürken, yüksek okullara öğrenci hazırlayan ortaöğretim kurumları(7 yıllık) ise önce sultanilere, daha sonra da liseye çevrilerek ömrünü tamamlamıştır(Akyüz,2001:165, Ergün,1996:26).

2.6. Sultaniler:

Tanzimat döneminde rüştiyeler her ne kadar yüksek okullara ve Darülfünun'a kaynak olarak düşünülmüşse de, rüştiyelerin bu görevi yerine getiremeyeceği anlaşılmıştır. Ayrıca 1856 Islahat Fermanında yer alan Müslim ve gayrimüslim herkesin, eşit şartlarda eğitim hizmetlerinden yararlanmasını temin etmek amacıyla böyle bir girişim zorunlu hale gelmiştir(Koçer,1991:132).

Ülkenin ihtiyacı olan aydın sınıfın yetişmesi için 1868'de Beyoğlu'nda Galatasaray adı ile bilinen eski Askeri İdadi binasında Fransızca eğitim yapacak olan ilk ortaöğretim kurumu, Mekteb-i Sultani kurulmuştur. Sultaniler, Türk eğitim

tarihinde en yüksek ortaöğretim kurumu olarak belirlemiştir. 1924 yılından itibaren Ziya Gökalp'in teklifi ile liselere çevrilmiştir(Akyüz,2001:165).

2.7. Mesleki ve Teknik Okullar:

Mesleki ve teknik okullara bakıldığında karmaşık bir yapıda oldukları görülmektedir. İlk mesleki ve teknik okullar, kara ve deniz mühendisleri yetiştirmek amacıyla 1773 ve 1796 da askeri alanda açılmıştır. İlk sivil mühendis okulu 1867 de kurulmuş ve Galatasaray Sultanisi'nin Üniversite kısmında mühendis ve kondüktör okulları açılncaya kadar devam etmiştir. Bu okullar 1881 de kapanmış, Mühendishane-i Berri Hümayun'un bir kısmında sivil amaçlar için Hendese-i Mülkiye Mektebi açılmıştır. Resim, heykel ve yazı derslerinin yanında mimari eğitim de veren Ticaret ve Sanayi Nezaretine bağlı Sanayi-i Nefise Mektebi(1882) açılmıştır. Sanat okullarının ilk örneği Zeytinburnu Sanayi(1848) mektebidir. Hamidiye Ticaret Mektebi 1884'te açılmış, 1890 da kapatılmış üç yıl sonra yeniden açılmış olsa da verimli olamamıştır. 1847 yılında Ziraat mektebi, 1869 yılında ise Baytar mektebi açılmıştır. 1860 yılında Ormancılık mektebi, 1882 Sanayi Nefise(güzel sanatlar), 1887 de Bursa'da ipekçilik okulu ve 1910 yılından itibaren de amele mektepleri, bahçıvanlık, şimendifer, kondüktör, posta ve telgraf mektepleri gibi batı tipi meslek okulları açılmış ve toplumun modernleşmesinde önemli roller oynamışlardır(Ergün,1996:26).

2.8. Üniversite:

XIX. yüzyıldan itibaren gerçekleşmeye başlayan reformlar sonucunda üniversitelerin kurulması fikri şekillenmeye başlamıştır. 1845'te kurulan 'Meclis-i Maarif-i Muvakkat' ile Fransız eğitim sistemi örnek alınarak, Türk eğitim sisteminin üç kademeden oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla ortaöğretim için rüştiyeler, yüksek öğretim için ise yatılı bir Dârülfünun kurulmasına karar verilmiştir. 1846 yılında Maarif Meclisinin raporu Padişaha sunulmuş ve nihayet 23 Temmuz 1846 yılında, yayınlanan fermanla Darülfünun açılmıştır. Ders kitaplarını belirlemek için 1851 yılında Encümen-i Daniş kurulmuştur(Koçer,1991:49).

1863- 1865 yıllarında Darülfünun öğretim yapmış, yangın sonucu kapanmıştır. 1870 de ikinci kez üniversite kurmaya başlanmış ancak medrese hocalarının baskısı ve dine aykırı olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır. Ardından tekrar açılrsa da 1871 yılında kitap temin edilememesi ve dil konusundaki tartışmalar nedeniyle kapatılmıştır. 1874 de edebiyat, hukuk ve mühendislik bölümleri ile tekrar açılmıştır(Ergün,1996:30-33).

Abdülhamit'in tahta çıkışının 25. Yıldönümünde, Mülkiye Mektebi binasında 'Dârülfünun-u Şahane'(1900) adıyla bir üniversite kurulmuştur. Bu üniversitenin açılma gerekçesinin ise gençlerin öğrenim görmek için Avrupa'ya gitmelerini engellemek olduğu söylenmiştir. Darülfünun-ı Şahane; tıp, hukuk ve edebiyat fakültelerine, Ulûm-u Riyaziye ve Tabiiye (Fen) ile Ulum-u Aliye-i Diniye (İlâhiyat) şubeleri de eklenmesiyle 5 şubeli(fakülte) olarak yeniden teşkilatlanmıştır. II. Abdülhamit'in bu Dârülfünun'u 1908 inkılâbına kadar öğrenime devam etmiştir. 1915-19 yılları arasında ise Almanya'dan 20 kadar profesör, doçent, asistan getirilmiştir. 1919'da yeni bir yönetmelik çıkartılarak üniversiteye ilmi özerklik verilmiş, sınıf usulü yerine sömestr usulü kabul edilmiştir. Bu arada savaş dolayısıyla erkek nüfusun büyük ölçüde savaşa alındığı dönemlerde, (Şubat 1914'te) hanımlara da üniversite dersleri verilmesi amacıyla 1916 yılında bir 'İnas Darülfünunu' kurulmuştur. 1917 yılında da Tıbbiye'ye de kız öğrenci alınmaya başlanmıştır, 1919 yılında ise 'Darülfünun-i Osmanî' nizamnamesiyle İstanbul Darülfünunu hukuk, tıp, edebiyat ve funun medreseleriyle ilmi özerkliğe kavuşmuştur. 1924 yılında tüzel kişilik verilmişse de 1933 yılındaki reformla bu haklar elinden alınmıştır. Buna gerekçe olarak üniversitelerin inkılâplara hizmet etmemesi ve ciddi bilimsel atılımlar gerçekleştirememesi gösterilmiştir(Akyüz,2001:237,274).

Osmanlı İmparatorluğundaki eğitim alanındaki gelişmeleri incelediğimizde, genel görünümünden farklı olmadığını söyleyebiliriz. Genel yapıda önce askeri alanda başlayan yenilik hareketlerini, eğitim alanında 17. yüzyılın son çeyreği ile başlatmamız mümkündür. Bu yüzyıldan itibaren Osmanlı eğitim sisteminde; farklı metot ve içerikte derslerin okutulduğu farklı eğitim kurumları yer almaya başlamıştır

17. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın kat ettiği mesafenin azaltılması için; yabancı uzmanların da tavsiyesiyle, işe önce askeri alandan başlanmıştır. Bu amaçla askeri eğitim için Mehterhane(askeri mızıka), cambazhane ve çeşitli alanlarda askeri ve bedeni eğitim okulları açılmıştır. 1776 yılında III. Selim döneminde Mühendishane-i Bahr-i Humayun(Deniz Mühendishanesi)'nin açılması batılılaşmanın eğitimdeki başlangıcı kabul edilmiştir(Kafadar,1997:75). Ardından 1795 yılında Mühendishane-i Berri Humayun(Kara Mühendishanesi) açılmıştır. Bu askeri okulları diğer modern okulların açılması izlemiştir. Askeri gelişmeleri kısa zamanda tıp alınındaki gelişmeler izlemiştir(Akyüz,2001:118-120).

II. Mahmut batılı anlamda Asakir-i Mensure-i Muhammediye' yi kurunca, 1834 yılında yeni orduya subay ve doktor yetiştirmesi için 'Mektep-i Harbiye'yi, bu okullarda ders verecek uzmanları yetiştirmek için de 'Erkan-ı Harbiye' açılmıştır. 1827 yılında 'Tıbhane-i Amire' ve 1832 yılında 'Cerrahhane-i Amire' ile yeni kurulacak ordu için hekim ve cerrahları yetiştirilmesi sağlanmıştır. 1831 de 'Mızıka-i Humayun', 1834'te 'Mekteb-i Harbiye' ile Fransız tarzı eğitim veren kurumlar açılmıştır(Koçer,1991:38).

Tanzimat Dönemi'nde(1839-1876) yeni ve çağdaş okullar kurma çabaları daha kapsamlı olarak yürütülmüştür. Yüksek öğrenim alanında, askeri alanın dışında 1859 yılında siyasi elitin yetiştirilmesi amacıyla 'Mektep-i Mülkiye' açılmıştır. Medrese dışındaki örgün eğitimde ilk, orta ve yüksek seklinde derecelendirmeye gidilmiş, mesleki ve teknik eğitimin temelleri atılmış, ilk defa öğretmen yetiştiren meslek okulları, kızlar için orta dereceli okullar açılmıştır. 1839'dan 1876 ya kadar olan dönemi incelediğimizde 425 rüştiye, 8 idadi, 1 sultani, 1 darülfünun ve 7 muallim mektebi bulunmaktadır. Ancak bütün bu girişimlere rağmen eğitimdeki yenilikler tabana yayılamamış, bir avuç yönetici ve aydın tarafından yürütülmüştür(Akyüz, 2001:140-145).

17 Mart 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile eğitimde merkeziyetçi yapıya geçilmiştir. Amaç eğitim sistemini kontrol altına almak gibi

görünse de aslında gerçek amaç Evkaf Nezareti'nin ve medrese zihniyetinin eğitimdeki etkinliğini kırmaktır. Nizamname ile ilmiye sınıfının etkinliği azalmaya başlamıştır. Vakıf kaynaklarının merkezi denetime alınması ve kontrolün medreseden mekteplere geçişi nedeniyle; Evkaf Nezareti etkisini yitirmiştir. Eğitim bu dönemle birlikte devletin 'resmi' görevi haline gelmiştir. Okullar Sıbyan, rüştiye, mesleki ve teknik okullar olmak üzere üç dereceli yapıya kavuşmuştur. Bu nizamnameye göre her köy ve mahalleye en az bir tane dört yıllık eğitim veren, 6-11 yaşındaki kız ve erkeklerin eğitim alabilecekleri, öğretmen maaşlarının halk tarafından karşılandığı Sıbyan okullarının açılmasına karar verilmiştir. Nüfusu beş yüzden fazla olan kasabalara ise dört yıllık eğitim veren Rüştiyeler açılmasına karar verilmiştir. Buraları bitirenler sınavla idadilere yerleşmiştir. 1877 yılında sayıları 432'ye ulaşmıştır. Rüştiyelerin üzerinde eğitim veren bir yüksek okul, öğretmen okulu olmadığı için Galatasaray Sultanisi(1868) açılmış ve idadiler zamanla diğer illere yayılmaya başlamıştır. Bu kurumlarda yabancı öğretmenlere de görev verilmiş, batı dilleri programlara alınmıştır(Tekeli,1980:74, Kodaman-Saydam, 1992:478).

Maarif Nizamnamesi etkili olmuş gibi görünse de sorunların çözümünde yetersiz kalmıştır. Kimi yazarlar bu dönemi 'yayılma ve ilerleme dönemi' olarak nitelendirirken, kimi yazarlar ise 'nicelikçe yayılma, nitelikçe gerileme dönemi' olarak nitelendirmiştir(Kafadar,1997:112).

I. Meşrutiyet döneminin sona ermesinden II. Meşrutiyet'in ilanına kadar ki süreçte(1878-1908) 'Osmanlılık' idealine bağlı insan tipi yetiştirilmek istenmiş ve eğitimde 'birlik' düşüncesi önem kazanmıştır. Genel eğitimde ve okulların yaygınlaşmasında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Türkçe eğitime ağırlık vermeye başlamış, fakir öğrencilere burs verilmesi, yatılı okulların yaygınlaşması ve fırsat eşitliği sağlanmaya çalışılmıştır. Öğretmen yetiştirmek amacıyla 1848 yılında Darülmuaallimin(erkek öğretmen okulları), 1868 yılında Darülmuaallimin-i Sıbyan(Sıbyan mektepleri için 2 yıllık), 1869 yılında Kız Sanayi Mektebi, 1870 te ise kızlar için Darülmuaallimat açılmıştır. Batı tipinde eğitim veren Hukuk(1878), Güzel Sanatlar(1879), Ticaret(1881), Baytar(1889), Gümrük(1892), Tıp(1898),

Orman(1909), Polis(1909), Maliye(1909), Darülbedayi(1913), Şimendifer(1915) ve Darül-elhan(1916) okulları açılmıştır(Akyüz, 2001:206-207).

İmparatorluğun dini olarak birden çok yapıdan oluşması eğitim ve öğretim kurumlarının da farklılaşmasına neden olmuştur. Azınlık okulları, 1535 yılından itibaren, gayrimüslimlere verilen kapitülasyonlarla açılmaya başlamışsa da,1673'den itibaren bir hak olarak algılanmış, ticari imtiyazlar eğitime kadar yayılmış ve daimi hale gelmiştir. Islahat Fermanı(1856) ile gayrimüslim azınlıklara kendi eğitim müesseselerini kurma, Müslüman okullara girme ve eğitimde bağımsızlık gibi birtakım yeni imtiyazlar sağlamıştır(Vahapoğlu,1997:32). Fransa, Amerika, İngiltere, Almanya, İtalya gibi ülkeler birbiri ardına birçoğu ruhsatsız ve denetimsiz okullar açmaya başlamıştır. Zararlı faaliyetleri nedeniyle zaman zaman kapatılmış olsalar da farklı müfredatlarda ve kendi seçtiği öğretmenlerle eğitim vermeyi sürdürmüşlerdir. Bu okullarda okuyan Türk çocuklarında vatan sevgisi oluşmadığı gibi Hristiyan ibadetleri, duaları ve dini törenlere katılmak zorunda kalmışlardır(Unat,1964:28) .

II. Meşrutiyet(1908-1914) ile 'Osmanlıcılık' idealine dayalı eğitim sistemi, yerini 'Milliyetçilik' ve 'Baticılığa' bırakmıştır. Bu dönemde kızlar için ilk kez bir yüksek öğretim kurumu açılmış, geleneksel Sıbyan mektepleri kapatılmış, okul öncesi eğitimde ilk ciddi adımlar atılmış ve medreselerin ıslahı teşebbüsleri yaygınlaşmıştır. Öğretmen yetiştirmede kayda değer çabalar görülmüş, eğitimin bilim olarak işlenmesinde önemli gelişmeler sağlanmakla birlikte, nitelik hemen her zaman ikinci planda kalmıştır(Akyüz, 2001:241-243).

Patrikhaneler, yabancı okullar, her alanda olduğu gibi eğitim alanında da etkili olan dış baskılar, eğitimde işlerin çözümünü güçleştirmiştir. Ayrıca Çanakkale Savaşı nedeniyle, Galatasaray, İstanbul Liseleri gibi son derece önemli okullar uzun süre mezun verememişlerdir. Yedi sene içerisinde on beş bakan değişikliği yaşanmıştır. Bu dönemde yaşanan toplumsal, siyasal ve askeri çalkantılar içinde eğitime, dolayısıyla 'milli' eğitime ilgiyi artırmıştır. Bu dönemden itibaren '*devletin yıkılışını ancak eğitim kurtarır*' sloganı yaygınlaşmıştır. Eğitime milli bir istikamet

vermesi amacıyla 6 Mayıs 1920 de Maarif Vekilliği açılmıştır. Bu gelişimlerin gerçekleşmesinde Gökalp'in etkisini görebiliriz(Sakaoğlu, 2003:125).

Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar olan dönemde de her alanda olan istikrarsızlık eğitimde de devam etmiş; dört senede 17 bakan değişmiştir. Bu dönemde Darülfünun yeniden şekillendirilmiş, yeni bir ilk orta mektep sistemi, öğretmen mektepleri ve özel kurumlar açılmaya başlamıştır. İlköğretim zorunlu ve parasız hale getirilmiştir. Darülfünun'un şubesi kızlara açılmıştır. Bu anlamda kızların çeşitli mesleklere, kamu hizmetlerine girmelerine zemin hazırlanmıştır. Bu dönemde bir yanda sıbyan mektepleri ve medreseler varlığını sürdürürken, diğer yanda Tanzimat döneminin batı tipi eğitim veren kurumları ve azınlık okulları da varlığını sürdürmüştür(Ergin,1977:1273-74).

Osmanlı'nın son dönemlerinde her alanda gerçekleşen '*memleketi kurtarma hal çareleri*' eğitim alanında da yaşanmıştır. Eğitim sisteminin yeniden oluşturulmasında; 'Gelenekçiler, Batıcılar, İslamcılar, Türkçüler' arasında her konuda olduğu gibi fikir tartışmaları yaşanmış ve her görüş kendi eğitim felsefesini kurtuluş reçetesi olarak açıklamıştır. Devlette her alanında görülen istikrarsızlıklar, eğitim sisteminin 'yamalı bohçaya' ya da bir laboratuara dönüşmesine neden olmuştur. Tanzimat'tan itibaren batı tipi eğitim kurumları kurulmaya başlamışsa başarı sağlanamamıştır. Avrupa'nın bugünlere nasıl geldiğini, o süreci görmeden, sebebe değil sonuca bakmak her alanda olduğu gibi eğitimde de, İmparatorluğu felakete sürüklemiş, birçok eğitim kurumu ortaya çıkmış ve her biri farklı program ve amaçlarda eğitim vermiştir.

Ziya Gökalp(1987:68)'in düşüncesinin temelini oluşturan karmaşık yapıyı(ikililikler), eğitimde de görmemiz mümkündür. Ona göre Osmanlı'da birbirine benzemeye üç tabaka, buna bağlı olan üç eğitim kurumu ve ortaya çıkan üç farklı zihniyet bulunmaktadır. Bunlardan ilki *uzakdoğu* medeniyetine mensup, *ilkçağda* yaşamaya devam eden halk tabakasıdır(*halkiyat*). İkincisini *doğu medeniyetine* mensup, *ortaçağda* yaşayan *medreseliler* oluşturur. Üçüncüsü ise *batı medeniyetine* mensup, *yakın çağda* yaşayan *mekteplilerdir*. Gökalp eğitim sistemleri

birbirinden farklı yapılardan oluşan bir ülkenin ayakta kalmasının mümkün olamayacağını düşünmüştür. Ona göre bunların bir an önce birleştirilmesi gerekmektedir. Çünkü birinci kısımda okullarda; âşık kitaplarıyla halk masalları, koşmaları, atasözleri, tandirnameleri okutulurken, ikinci kısımda Arapça ve Farsça tercümeler, üçüncü kısımda ise; Avrupa'dan çevrilen kitaplar okutulmaktadır. Bu farklı öğretim yerlerinin, kitapçıları da farklıdır. Sahaflarda Arap ve acemce tercümeler, Beyoğlu kitapçılarında Avrupa dillerinden çeviriler, Bab-âli kitapçılarında ise Tanzimat döneminde okutulan tercüme Avrupa kitapları bulunmaktadır. Buralardan yetişen bireylerin farklı karaktere sahip olduklarının altını çizmiştir. Bunları kendi tabiriyle; 'Sofi', 'Levanten' ve 'Tanzimatçı' olarak nitelendirmiştir. Ona göre medeniyetimizi birleştirirsek, maarifimizi ve pedagojimizi de birleştirmemiz mümkün olacaktır, aksi halde parçalanma kaçınılmazdır.

Gökalp(1992:171-172)'e göre Türkiye'yi başka milletlerden ayıran en önemli olay; başka milletlerde en karakterli ve ahlaklı kimseler, eğitim düzeyi yüksek kişilerden çıktığı halde, bizde ise tersine, ülke için en zararlı kişiler eğitilmişler arasından çıkmaktadır. Gökalp okulun, terbiye ettiği kişilerin ahlak ve karakterini bozduğunu, en azından böyle bir sonuç ortaya çıkardığının altını çizmiştir. Gökalp'e göre bu durum, eğitim sistemimizin milli karakterden uzak, kozmopolit yapısından kaynaklanmaktadır.

Atatürk'te Gökalp gibi; Türk toplumunun 'medreseli' ve 'mektepli olarak ikiye ayrılmasını eleştirmiştir. Kız erkek ayrım yapılmadan herkese eşit eğitimin verilmesi ve mekteplerin birer 'irfan yuvasına' dönüştürülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Atatürk; 'Milli' karakterden uzak, halkın ruhuna hitap etmeyen ve çağdaş değerlerden yoksun bir eğitimin işe yaramayacağını her fırsatta dile getirmiştir.

Türk toplumunu mevcut durumdan çağdaş medeniyet seviyesinin de üstüne çıkarmayı hedefleyen Atatürk, bu amacını gerçekleştirmek için ülkede köklü inkılâp hareketlerine girişmiştir. Ana düşüncesi milli, çağdaş ve laik bir toplum meydana getirmektir ki bu ancak milli bir eğitim sayesinde gerçekleşebilecektir. M. Kemal devralınan bu mirası çok iyi noktalara taşıyabilmek için önceliği halk eğitimine

vermiştir. Gökâlp'in de katılımıyla, yeni devletin milli eğitim politikasını belirlemek için, Heyet-i İlmiye Kongresi(1921) düzenlenmiştir. 13 Mart 1924 yılında medreseler kapatılmıştır. Tüm okullar 3 Mart 1924 Tevhid-i Tedrisat kanunu ile Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Ayrıca eğitimde laiklik ve demokratikleşme yolunda adımlar atılmıştır. Aynı kanunla halifelik kaldırılmış, tekke ve türbeler kapatılmış, Şeriye, Efke ve Erkan-ı Harbiye Vekâletlerinin kaldırılması kararlaştırılmıştır. Bu kanunla eğitim ve öğretimde birlik sağlandığı gibi eğitim sistemi laik bir yapıya kavuşulmuştur. Bu gelişmeleri 1 Kasım 1928 Latin harflerinin kabulü, bunların yaygınlaşması için açılan Millet Mektepleri(1928) ve Halk evleri(1932)'nin açılması izlemiştir(Akyüz,2001:304-313).

Atatürk'ün diğer düşüncelerinde olduğu gibi eğitim düşüncesinin biçimlenmesinde de Gökâlp önemli bir rol oynamış, düşünceleriyle yeni kurulan devletin, eğitimdeki rotasını belirlemiştir. Atatürk'e göre devletin temel sorunu 'cehalettir'. Burada bahsedilen yalnızca okuma yazma seferberliği değil köyden başlayan yayılan bir 'Aydınlanma' hareketidir. Bunun Gökâlp'teki karşılığı ise 'Yeni Hayat'tır. Her ikisi de eğitimdeki ezberci yöntem yerine modern usullerin benimsenmesini, tüketen değil; üreten bir neslin yetişmesini, eğitim politikalarının günü kurtarmadan ziyade istikrarlı ve bize uygun olması gerektiğini savunmuştur. Her ikisi de çağın modern usullerinin takip edilmesini istedikleri gibi asıl temelin kendi içimizden çıkmasından yana olduklarını ifade etmişlerdir(Akyüz,2001:320-25).

3. DÖNEMİN EĞİTİM DÜŞÜNÜRLERİ VE FİKİRLERİ

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadarki canlı siyaset yaşantısı içinde, eğitim meseleleri üzerinde en fazla durulan mesele haline gelmiştir. Bu dönemdeki sorunları ortaya koyduktan sonra, meselelerin çözümüne dair geliştirilen görüşlere bakmamız gerekmektedir. Eğitime ilişkin yeni yaklaşımlar, stratejiler, eğitim felsefeleri vb. konusunda en önemli tartışmalar; Maarif Nazırı Emrullah Efendi, Satı Bey ve Ziya Gökâlp arasında gerçekleşmiştir.

3.1. Emrullah Efendi:

Maarif Nazırı Emrullah Efendi'ye göre 'Maarif Tuba Ağacına' benzer. Kökü yukarıda, dalları ve meyveleri aşağıda olan tuba ağacını eğitime uygulayan Emrullah Efendi'ye göre; önce yüksek okullar açılmalıdır. Ona göre Darülfünundan mezun olanlar çoğaldıkça halkın eğitimden yararlanması kolaylaşacak ve yaygınlaşacaktır(Ergin,1977:1277).

Aslında Emrullah Efendi için İlköğretim de önemlidir. İlköğretimde parasız mecburi öğretim sistemini getiren ve Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkatı(Geçici İlköğretim Kanunu) çıkaran bir düşünürümüzdür. İlkokullarda eğitimin amacının dini, ahlaki ve askeri karakterde olması gerektiğini söylemiştir. Ancak modernleşmek isteyen Osmanlı'nın her alanda yetişmiş uzmanlara ihtiyacı olduğundan ve ilköğretimin yaygınlaştırılması ve ıslahı en az üç kuşağın harcanması anlamına geldiğinden, yüksek öğretim öncelik verilmiştir(Akyüz2001:300, Koçer,1991:170).

Emrullah Efendi'ye göre; Maarif Nezareti, siyasi bir nezarettir. Eğitimde önce ilim üretilmeli ve ulema yetiştirilmeli, ardından vatandaşlara genel eğitim vermeli ve nihayet eğitim yoluyla Osmanlı birliğini sağlamalıdır(Ergün,1996:45).

3.2. Satı Bey:

Satı Bey eğitimi, hayat memet meselesi kabul edecek kadar önemsemektedir. Darülmuallimin'in müdürü olarak, eğitimin bizzat içinde yer almıştır. Ona göre eğitimden anlaşılması gereken; araştırma, metot ve tekniğinin öneminin kavranması, teori ve pratiğin birleştirilerek eğitimde kalitenin artırılması ve kişinin yeteneklerini geliştirmesidir. Zira ona göre Avrupa bizden çok ilerde olmasına rağmen her fırsatta eğitimi ön plana almaktadır(Koçer,1991:174).

Satı Bey, Emrullah Efendi'den farklı düşünmektedir. Temelsiz yapının ayakta kalmasının mümkün olmadığına altını her fırsatta çizmiş ve önceliğin ilköğretim kademesine verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Emrullah Efendi'nin

'Dünyanın her tarafında böyle olmuştur' sözünü alarak, bunun yanlış olduğunu, Japonya ve Balkan ülkelerinde üniversitelerin ilkokullardan sonra kurulduğunu belirtmiştir(Akyüz,2001:301).

Türk milliyetçiliğinden ziyade 'Osmanlılık' politikasını benimseyen Satı Bey'e göre, eğitim bir yönüyle milli, bir yönüyle değildir. Ona göre düşünce eğitimi de kapsayan geniş anlamli bir eğitimin verilmesi esastır. Satı Bey'e göre milli eğitimden önce milletin özellikleri incelenerek ortaya konmalıdır; millet için gerekli ve mümkün olan bir ideal, bir gaye belirlemelidir ve sonra milleti bu gayeye ulaştırmak için izlenecek yol ve vasıtalar araştırılmalıdır. Satı Bey'e göre *'milli eğitim, vatan eğitimi aşılamalı, gelişmeye engel bir muhafazakârlık şeklini almamalıdır'. Bize gereken milli eğitim, başka milletlerden nefret değil, kendi milletini sevmek esası üzerine kurulmuş, gelişmeye açık bir millî eğitimidir'*(Ergün;1996:66). Bu görüşlerinin Gökâlp'le çatışacağı aşikârdır.

3.3. İsmail Hakkı Baltacıoğlu:

Düşüncenin temelinde 'çocuktan hareket' akımı yatmaktadır. Baltacıoğlu'na göre en adi bir mahalle mektebinden en yüksek bir kuruma kadar bütün okullarımız; *'uslu, hafızası kuvvetli'* adamın peşinden koşmaktadırlar(Ergün,1996:71).

Baltacıoğlu okullarımız ve ailelerimiz, çocukları tabiatı koparmaktadır. Hâlbuki tabiat, çocuğun eğitimi sağlayacak bütün unsurları içinde barındırmaktadır. Bilgisiz ana-babalar ve öğretmenler bu durumun bilincinde olmadıklarından ezberci zihniyetin oluşmasına neden olmaktadır. Ülkemizin ihtiyacı olan; araştıran, uygulayan bireyler yerine, nitelikten yoksun, *'ayaklı kütüphanelerin'* yetişmesine sebep olmaktadır(Ergün,1996:72-80).

Eğitim sisteminde yapılması gereken, kendi istekleriyle çağın gereklerini bünyesinde barındıran uygulamaya dönük program üretmek ve Türklük duygusunu çocuklarda uyandırmaktır(Akyüz,2001:310)

3.4. M. Sabahattin Bey (Prens Sabahattin):

İttihat ve Terakki Partisi'nin Maarif Nâzırı olan Emrullah Efendi, eğitimde merkeziyetçiliği savunurken, politikadaki karşıt görüşten olan M. Sabahattin Bey ise, 'Adem-i Merkeziyet' düşüncesini benimsemiştir. Sabahattin Bey, Türk düşünce dünyasında '*ferdiyetçiliğin*' temsilcisi olmuştur. Ona göre toplumu kurtarma çabalarında en önemli kurum eğitimidir. Eğitim sosyal değişimin en önemli araçlarından biridir. Sabahattin Bey'e göre eğitim sistemi ve toplum yapısı değiştirilmezse bütün iyileştirme tasarıları kâğıt üzerinde kalmaya mahkûmdur. Batılılaşmamız, kendi kendimizi yönetebilmemiz, hürriyete kavuşmamız için, ferdi girişkenlik ve ferdi haklar üzerine bir toplumun inşası zorunludur(Ergün,1996:112).

Sabahattin Bey'e göre, eğitimde Anglo-sakson modelini örnek almamız gerekmektedir. '*Türkiye Nasıl Kurtarılabılır*' isimli kitabında; hayat mücadelesinde başarılı, her hususta kendine yeterli, bağımsız kişiler yetiştirmemizin gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu konuda Fransa'yı örnek göstererek, gençlerin okullardan adeta yarı cahil çıkmalarına rağmen pratik hayta başarılı olduklarını, bizim eğitim sistemimizin birinci amacının ise bürokrasiye memur yetiştirmek olduğunu belirtmiştir(Kafadar,1997:119-20).

3.5. Ziya Gökalp:

Ziya Gökalp Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluşunda, her alanda olduğu gibi eğitim alanındaki düşünceleriyle de son derece önemli bir rolü üstlenmiştir. Gökalp yaşadığı dönemin hareketli düşünce atmosferi içerisinde eğitim alanında yukarıdaki isimlerle sık sık karşı karşıya gelmiştir.

Gökalp, Durkheim'in prensiplerine göre toplumu inceleyerek 'millet' halinde yeni bir devlet kurulmasını amaçlamıştır. Prens Sabahattin ve Satı Bey'in ferdiyetçi görüşlerine karşı Durkheim'in toplumculuğunu seçmiştir. Terbiyeyi; Durkheim'in '*kolektif şuur*' kavramından etkilenerek milli kültürün(hars) fertlere kazandırılması şeklinde açıklamıştır.

Satı Bey ve Ziya Gökalp arasında gerek esasta, gerekse uygulamada bazı önemli farklar bulunmaktadır. örneğin: Ziya Gökalp'e göre eğitim 'millî', öğretimin ise 'lamillî'(medeniyetler arası)'dır. Sâtı Bey ise; eğitimin kısmen milli olduğunu söylemiş ve Gökalp'in bu tanımla eğitimi kısırlaştırdığını iddia etmiştir. Bu iki düşünürün millî eğitim anlayışları da farklılık göstermektedir. Gökalp, millî eğitimin temeli olarak 'Kültürel Türkçülüğünü' ortaya koyarken kendisi Arap milliyetçisi olan Satı Bey ise bu konuda itirazlar öne sürmüştür. Ziya Gökalp, ilkokullarda öğretim, liselerde eğitim yapılmasını isterken Satı Bey ise tam tersini önermiş; liselerde öğretim, ilkokullarda eğitim yapılmasını istemiştir(Akyüz,2001:300, Ergün,1986:67).

Ziya Gökalp, eğitim olayına sosyal açıdan yaklaşmış, fertlerin eğitiminde psikolojik unsurlar yerine sosyolojik unsurları kullanmıştır. Bu nedenle psikolojizmin temsilcisi Satı Bey ile karşı karşıya gelmiştir. Ziya Gökalp'in eğitimdeki asıl amacı şahsiyeti millî kültürle yoğrulmuş fertler yetiştirmektir. O, ferdiyetçiliği ikiye ayırmıştır: Ona göre aşağı ferdiyetçiliğe sahip olanlar, kendi menfaatlerinin peşindedirler. Yukarı ferdiyetçiliğe sahip olanlar ise Almanya ve İngiltere'de olduğu gibi toplumun menfaatini de düşünür. Bizim eğitim sistemimiz ikincisini örnek almalı, yüksek karakterli bireyler yetiştirmelidir(Ergün,1986:67).

Gökalp(1976:35-38), Satı Bey'in toplumları cemaatçı ve cemiyetçi olarak ayırmasından sonra, terbiye ve siyasetin başlıca görevinin; 'cemaatçı toplumların fertlerini cemiyet üyesi haline getirmek' olduğuna ilişkin yaklaşımını eleştirmiştir. Ayrıca Anglo-Sakson'ların cemiyetçi değil ferdiyetçi oldukları yönündeki görüşün de yanlış olduğunu, aksine buradakilerin örflerine düşkün olduklarını belirtmiştir.

Emrullah Efendi'nin Tuba Ağacı Nazariyesi o dönemin acil ihtiyaçları nedeniyle Gökalp tarafından da benimsemiştir. 1916'da toplanan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Kongresi'ne sunduğu bildiride; üniversitelerin milli eğitimi temin edip ilkokullara ve liselere yaydığını, üniversitelerin gelişmeden ülkenin kalkınamayacağını dile getirmiştir(Ergün,1996:47).

Gökalp'e göre: 'Eğitim sistemimiz, milli kültüre göre yetişmiş, onu temsil eden şahsiyet sahibi gençler yetiştirmelidir.' Gökalp, çocuğun toplum için yetiştirilmesi istemektedir(Ergün,1996:136).

Ziya Gökalp, Fransız örneğinin Tanzimat'tan beri bizim eğitimimizi yanlış yola sürüklediğini ifade etmiştir. Çünkü o, eğitimi "*fertlerin millî kültüre intibakı*" şeklinde tarif etmiş ve "medeniyetçi" Fransız eğitime karşı kültürcü ve yüksek şahsiyet yetiştiren Anglosakson ve Alman eğitim sistemlerini benimsememiz gerektiğini düşünmüştür. Gökalp'e göre eğitimin gayesi millî fertler yetiştirmektir. Millî fertler yetiştirmek ise, doğrudan doğruya 'millet yapmak' demektir(Ergün,1996:136).

Gökalp, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) ile de tartışmalara girmiş; onun eğitimde amaç(örnek) olarak Avrupa'nın güçlü ülkelerini almalıyız, önerisine karşı çıkarak; milletlerarası medeniyete göre eğitim yapmanın hatalara neden olacağını savunmuştur. O Türk çocuğunun modernleştirilmiş Türk kültürüne göre eğitilmesi gerektiğini savunmuştur. Yine İsmail Hakkı Bey'in '*müstahsil yetiştirm*' önerisine de karşı çıkmış, eğitimin fayda güdemeyeceğini, iktisadî faydaların eğitimde ters amaç gösterme olduğunu iddia etmiştir (Ergün,1996:137-138). Fakat zamanla bu görüşünü terk etmiş, Baltacıoğlu'nun üretici eğitim tezini destekleyerek eğitimin amaçlarından birinin de üretici insan yetiştirmek olduğunu kabul etmiştir

Gökalp'e göre kültür millî ise eğitimin de millî olması gerekir. Teknoloji ise lâmillîdir; o halde fen ve tekniğe ait bilgilerin öğretilmesi demek olan öğretim de lâmillî olmalıdır (Ergün,1986:67).

II. BÖLÜM

GÖKALP'İN HAYATI, ESERLERİ VE SOSYOLOJİK ÖNEMİ

1. GÖKALP'İN HAYATI VE DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ

Asıl adı Mehmet Ziya olan Gökalp, 23 Mart 1876 yılında, Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. Babasının adı Mehmet Tevfik Bey' dir(Uyguner,1992:9). Gökalp'in çocukluk yılları, İmparatorluğun en sıkıntılı günlerinin yaşandığı döneme rastlamaktadır. Düşüncelerinin oluşumu içinde bulunduğu koşullardan etkilenmiştir.

Gökalp'i farklı kılan; bir 'aydın' olarak bütün yaşanan olumsuzluklara karşı her zaman bir kurtuluş 'ümidinin' olmasıdır. Ülkesinin kurtuluşu için hal çareleri aramakla kalmamış, düşündüklerini her platformda özgürce dile getirmiştir. Düşüncesinin gelişimi incelendiğinde birbirinden farklı görüşler savunduğu gibi bir izlenim oluşmakta ve bu durum bazı yazarlar tarafından eleştirilmekte ise de onun hayatını, dönemin atmosferini bilmeden düşüncelerini anlamamız mümkün değildir.

Gökalp'in ataları, Diyarbakır'ın kuzeybatısında bir kasaba olan Çermik'ten gelmişlerdir. Gökalp'in siyasi karşıtları, kendisinin Kürt asıllı olduğunu, bu nedenle Türkçülükle ilgili düşüncelerinde samimi olmadığını dile getirmişlerse de O, İstanbul'a ilk ayak bastığı andan itibaren 'Türkçülüğü duyduğunu' söylemiş, kişinin ulusunu etnik kökenlerden çok eğitimin belirlediğini belirtmiştir(Heyd,1979:25).

Gökalp, ilk derslerini düşünce bakımından değerli ve iyi ahlaklı bir insan olan, babası Mehmet Tevfik Bey' den almıştır. Eğitimine Mercimek Örtmesi İlkokulunda başlamış, buradan Diyarbakır Askeri Rüştiyesine girmiştir. Babası okulun son sınıfında iken vefat etmiştir. Öğrenimine İstanbul'da devam etmek istemiş buna olanak bulamadığı için Diyarbakır'a dönerek sınavla Mekteb-i İdadi'nin ikinci sınıfına yazılmıştır. Burada okurken ' Padişahım çok yaşa' yerine 'milletim çok yaşa ' diye bağırıldığı için soruşturma açılmış, okul süresi beş yıldan yedi yıla çıkarıldığı için okulu bırakmıştır(Uyguner, 1992:9-11). Bu olay çeşitli sebeplerle

örtbas edilmiş. ‘Padişahım milletinle çok yaşa’ dendi şeklinde gösterilmiştir. Fakat okul idaresi bu suçunu örtmekle beraber, Gökalp’in ahlak notundan üç sayı indirmiştir(Tanyu,1981:11).

Ortaokul çağına gelen Gökalp Fransızca’yı öğrenirken aynı zamanda Malatya Mahkemesi Ceza Reisliğinden dönen amcası Hasip Efendi’den Arapça ve Farsça dersleri almış, ‘İlm-i Kelam’ ve ‘Tasavvuf’ konularıyla, Aşık Garip, Kerem ile Aslı, Şah İsmail gibi eserleri tanıma fırsatı bulmuştur. Amcası sayesinde Doğu ve İslam düşüncesiyle tanışmış; İmam Gazzali, İbn-i Sina, Muhiddin-i Arabî, Farabi, İbn-i Rüşd ve Mevlana’nın eserlerini incelemiştir(Uyguner,1992:9-11).

Gökalp babası sayesinde Namık Kemal’i incelemiş, onun hürriyet ve vatanseverlik ülkülerinden etkilenmiştir. Babasının en büyük arzusu, oğlunun hem batı eğitimi görmesi hem de Müslüman kalması olmuştur. Çevresindekilere oğlunu Avrupa’ya göndermek istediğini ancak o dönemde Avrupa’ya eğitim için gidenlerin yalnızca ilim tahsili yaptıklarını, milli benliklerinden uzaklaştıklarını, medresede okuyanların ise milli kültürümüze ve dini bilgilere vakıf olabildiklerini ilimden uzak kaldıklarını dile getirmiştir. O gençlerin hem doğu hem batı eğitimini bir arada almalarının gerekli olduğunu dile getirmiştir(Tuncay,1978:19-20).

Mehmet Ziya doğu düşüncesini incelemeyi sürdürürken, hayatında önemli bir dönüm noktası yaşamış, Dr. Yorgi ile tanışmıştır. Diyarbekir belediye hekimi ve Mülkü İdadi’nin Tabiiye öğretmenini olan Dr. Yorgi ile görüşerek Yunan felsefesi hakkında bilgiler edinmiştir. Dr. Yorgi ile ilişkisinin ileriki yıllarda, ilimle imanın çarpışmasına sebep olduğunu söylemiştir(Tanyu,1981:11).

Mehmet Ziya bu yıllarda iç dünyasında sorunlar yaşamış ve bu durum onu derin bir bunalıma sürüklemiştir. Bir yanda aldığı doğu kültürü ve İslam inancı diğer yanda ise pozitivist ve materyalist görüşlerin çarpışması, onu derinden etkilemiştir. Bu dönemden itibaren ‘Hakikat-ı Kübra’ adını verdiği büyük ‘ümit’in peşinden koşmuştur. Bu idealin ise daha sonraki yazılarında ‘Mefkure’ kavramına karşılık geldiğini söyleyebiliriz(Gökalp,1992:12).

Mehmet Ziya yine bu dönemde düşünceleri üzerinde önemli etkiler yaratan bir başka isimle, Abdullah Cevdet'le tanışmıştır. Tanrıtanımaz ve devrimci olarak bilinen Kürt doktor, Haeckel, Büchner, Spancer ve Le Bon'un düşüncelerini benimsemiş, 1908-1909 devrimini yapan tanınmış İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çekirdeğini teşkil eden gizli bir örgütün kurulmasında da etkin bir görev almıştır. Amcasının, bu tehlikeli özgür düşünür ile her türlü ilişkisini yasaklamasına rağmen Gökalp, bu genç doktor ile arkadaşlığını sürdürmüştür(Heyd,1979:29). Bu dönemde Gökalp, Fransız düşüncesiyle tanışmış ve İstanbul'a gitme isteği ortaya çıkmıştır.

Hilmi Ziya Ülken(1979:367-68) ise Gökalp'in içine düştüğünü söylediği ümitsizlik ve boşluk durumunu eleştirerek; Onu, 'hakikati içeride ve İslam da aramak yerine, dışarıda ve Avrupa'da bulduğunu sanmak gafletine' düşmekle suçlamıştır.

Gökalp bu dönemlerde, insanın tamamen doğanın ezici kurallarına bağlı, irade, yaratma ve ülkülerini gerçekleştirme gücünden yoksun ya da kendi deyimiyle, 'Yaşayan bir makine' sayılmasına karşı çıkmıştır. Umutsuzluk ve boşluk duygusu onda başka seçenek bırakmayınca korkulan olmuş ve Mehmet Ziya intihar etmiştir. Bununla ilgili olarak doktorun kendisine Allah'ın İnkarı diye bir kitap verdiğini, onu okuyunca derinden sarsıldığını, içine düştüğü boşluktan kurtulmak için intihar ettiğini ancak kurşunun kemiğe saplandığını ve hayatının sonuna kadar orada kaldığını söylemiştir(Erişirgil,1940:45).

Mehmet Ziya'nın Erzincan askeri okulunda öğrenim gören kardeşi Nihat, tatilini geçirmek üzere Diyarbakır'a gelmiş, Onun derin bir bunalım içinde olduğunu, İstanbul'a özlem duyduğunu görmüş ve gitmesine izin vermiştir. Ziya İstanbul'da karşılıksız yatacak yer ve yiyecek temin eden tek kurum olan veteriner okuluna kayıt yaptırmıştır. Ancak, burada siyasi çalışmalarına, akademik çalışmalarından çok zaman ayırmıştır. Mason derneklerine benzer bir törenle, gizli örgüt İttihat ve Terakki'ye üye olmuş hatta ailesi tarafından gönderilen paranın önemli bir kısmını bu örgüte bağışlamıştır(Heyd, 1979:33). Bu okulda Mehmet Akif'le tanışmıştır. Mehmet Akif onun okumaya ve ilme düşkün olduğunu ve o dönemde felsefeden anlayan ender kişilerden olduğunu söylemiştir (Tanyu,1981:19).

Mehmet Ziya 1895-1896 yıllarında düşünce hayatında önemli yeri olan bir başka isimle; Hüseyinzade Ali ile tanışmıştır. Leon Kahon'u, Ahmet Vefik Paşa'nın 'Lehçe-i Osmanî' sini ve Süleyman Paşa'nın 'Tarih-i Âlem'ini eserlerini incelemiş ve Türkçülükle ilgili ilk düşünceleri oluşmaya başlamıştır(Heyd, 1979: 33). Bu dönemde hürriyet düşüncesi de şekillenmeye başlamış, okuldaki konuşmaları dikkat çekmeye başlamıştır. Mehmet Ziya, yaz tatili için Diyarbakır'a dönmüştür. Ancak okuduğu kitaplar yüzünden Vali Halit ile araları açılmıştır. Vali yazdığı bir jurnalle durumu İstanbul'a bildirmiştir. Yakınlarından birinin evinde sakıncalı bir mektubu bulunmuş, hakkında açılan soruşturma hapisle sonuçlanmıştır. Siyasal tutukevi olan Taşkıışla'da on ay, diğer iki tutukevinde de iki ay tutuklu kalmış ve bu sürede Kur'an'ı etraflıca inceleme olanağı bulmuştur(Heyd, 1979: 34).

Ziya hapisten çıktıktan sonra, polis nezaretinde kalmak koşuluyla Diyarbakır'a dönmüştür. Amcası Hasip Efendi ölümü sonrası vasiyetine uyarak, kuzeni Cevriye ile evlenmiştir. Bu evlilikten genç yaşta ölen oğlu Sedat ile kızları Seniha, Hürriyet ve Türkan doğmuştur(Vakkasoğlu,1984:60).

Mehmet Ziya, dokuz yıla yakın bir süre Diyarbakır'da kapalı bir yaşam sürdürmüştür. Kısa dönemler için yürüttüğü iki devlet görevi bir yana bırakılırsa, bu süre içinde çalışmamış, eşine babasından kalan mirası sayesinde bütün zamanını çalışmalarına ayırmıştır. Fransız felsefesini, ruhbilimini ve toplumbilimini yoğun şekilde incelemiştir(Heyd,1979:35-36).

Bu dönemde Mehmet Ziya Diyarbakır'da yerleşik düzene karşı çıkan ve köyleri sömüren aşiret reisi İbrahim Paşa ile halkla birlikte mücadele etmiştir. Paşa, görevini tam yapmadığı gibi alay mensuplarının saldırılarına, soygunlarına göz yummuş, halkın malına ve canına kıyan bu türlü hareketlerin çoğalmasa üzerine, Ziya'nın da içinde olduğu grup telgrafhaneyi işgal etmiştir(1905). Ziya, bu ilk eylemini 'Şaki İbrahim Destanı' isimli eserinde işlemiştir(Vakkasoğlu,1984:30).

23 Temmuz 1908 yılında Meşrutiyet ikinci kez ilan edilmiştir. Gökalep bu döneme kadar arkadaşlarıyla gizli olarak faaliyet sürdürdüğü, Osmanlı İttihat ve

Terakki Cemiyeti Diyarbakır merkez şubesinde, artık hürriyet, adalet, eşitlik ve kardeşlik hakkında konferanslar vermeye başlamıştır(Tanyu,1981:26).

1909 yılında Mehmet Ziya Selanik'te toplanan İttihat ve Terakki Kongresine Diyarbakır temsilcisi olarak çağırılmış ve partinin 'Merkez-i Umumi' üyesi seçilmiştir. Genç Türkler' in yönetimi sırasında bu organ perde arkasından, hemen hemen bütün devlet işlerini kontrol etmiştir(Heyd, 1979:37-38).

Ziya Selanik günlerinde İttihat ve Terraki'nin hocası iken Avrupa'nın da talebesi olmuştur. Gökalp, burada Avrupa'dan yeni getirdiği kitapları okuyup 'Genç Kalemler'de fikirlerini yayınlamış ve gençlere yol göstermiştir. Burada, 'Lisanî Türkçülüğü' savunarak, Türkçülüğü yaymaya devam etmiştir(Vakkasoğlu,1984:38).

Ziya, Selanik günlerinde Avrupa'da henüz yayılmaya başlayan sosyolojinin, bir ders olarak yerleşmesini sağladığı gibi, 1911-12 yıllarında da Selanik İttihat ve Terakki Lisesi'ne felsefe ve toplumbilim öğretmenliği yapmıştır (Vakkasoğlu,1984:39). İçinde bulunduğu Batılı ortamda Gökalp; Fouille'e, Tarde, Le Bon ve özellikle Durkheim'den etkilenmiştir(Heyd, 1979:39).

Selanik'in kozmopolit havası onda 'Osmanlılık' düşüncesinin ortaya çıkmasına sebep olsa da, Balkan Harbi öncesi artan milliyetçilik akımları nedeniyle 'Türkçülükte' karar kılmıştır diyebiliriz.

Selanik'te; Tevfik Sedat, Demirtaş ya da Gökalp imzası ile makale ve şiirlerini yayımlamıştır. Osmanlı Sultanlarının soyunda rastlanılan eski bir Türk adı olan Gökalp, Türkçe Gök ve Alp (kahraman) sözcüklerini birleştirilmesi ile oluştuğundan, bu isimde karar kılmıştır.(Heyd, 1979:40).

Gökalp fikirlerini yaymak amacıyla 'Genç Kalemler' dergisini çıkarmıştır. Bu o dönemde halk diliyle ve sade yazılan ilk dergidir. Ömer Seyfettin, Aka Gündüz ve Ali Canip gibi önemli isimleri etrafında toplamıştır. (Tanyu,1981:63).

Balkan savaşının çıkması nedeniyle, 1912 yılında İttihat ve Terakki'nin merkezi de İstanbul'a taşınmış, Gökalg de başkente göçmüştür. Gökalg 1912 yılında yapılan seçimlerde Ergani Madeni Sancağından milletvekili seçilmiş, ancak meclisin bir müddet sonra feshi nedeniyle vekilliğı birkaç ay sürebilmiştir(Tanyu,1981:76).

Gökalg İstanbul'da, Türk ulusçuluğunun düşünce merkezi sayılan Türk Ocağı'nın da etkin bir üyesi olmuştur. Kısa bir süre sonra, arkadaşı Yusuf Akçura tarafından hazırlanan Türk Yurdu'nun yayın kuruluna seçilmiştir. Halka Doğru, İslam Mecmuası ve Yeni Mecmua gibi dergilerde de yer almıştır(Heyd, 1979:41-42).

1913 yılı ise Gökalg'in Üniversite ile tanıştığı ve ilk Sosyoloji kürsüsünü kurduğu dönemdir(Vakkasoğlu,1984:50). Ayrıca Milli Tettebular Mecmuası'nda incelemesi çıkmış bütün gençleri öğretim üyesi yardımcılığına getirmiştir. Bu isimler arasında; Köprölüzade Fuat, romancı Halide Edip, Falih Rıfkı Atay, Necmettin Sadık Sadak ve Ahmet Emin Yalman yer almaktadır(Heyd, 1979:43).

Bu dönemde Türk Lonca sistemi, dervişlik, Ermeniler ile ilgili araştırmalar yapmıştır. Parti yönetiminin etkisiyle Milli eğitim ile ilgili bir program hazırlamıştır. İstanbul Üniversitesi'nde kütüphane ve medreselerin yeniden düzenlenmesinde etkin bir rol oynamış, Şeyh'ül İslamlığın kaldırılmasını ve Vakıf kurumlarının düzenlenmesini önermiştir(Tanyu,1981:84).

1918 Mütarekesinden sonra Genç Türklerin büyük bir kısmı ülkeyi terk ederken Gökalg, başkentte kalmayı ve üniversitedeki derslerini yürütmeyi tercih etmiştir. Müttefik kuvvetler İstanbul'u işgal etmiş, ardından Gökalg tutuklanmıştır. İttihat ve Terakki'nin diğer ileri gelen üyeleriyle birlikte askeri mahkemeye çıkarılmış ve Ermeni aleyhtarı kışkırtmalara katılmakla suçlanmıştır. Gökalg, Ermenilerin arkadan vurdukları Türklerle aralarında çıkan çatışma sırasında öldüklerini ileri sürerek kıyım savını reddetmiştir. Ermenilerin Türkiye dışına sürülmelerini onayladığını çekinmeksizin kabul etmiştir. Askeri Mahkemenin kararıyla, bir İngiliz gemisiyle Malta'ya sürgüne gönderilmiştir(Heyd, 1979:43-44).

Gökalp sürgün için gönderildiği Malta'da adeta bir felsefe ve sosyoloji mektebi açmıştır. Eski devlet adamları ve paşalara, artık bir 'ümit' için yaşadığını, bu ümidin aynısının Mustafa Kemal Paşa'da da olduğunu söylemiştir (Şapolyo,1933:190-191). Mustafa Kemal ile ilgili '*Bütün ümidimiz Mustafa Kemal'dedir, o bir şeyler yapabilir. Milliyetçiler de ne yapılması gerektiğini biliyorlar*' şeklinde ifadelerde bulunmuştur(Tanyu,1981:122).

1921 yılında Yunanlıların bozguna uğratılması sonrası imzalanan Londra Konferansı sırasında mübadele anlaşmasıyla serbest bırakılmıştır(Tanyu,1981:128). İstanbul'a dönmüş, ancak İstanbul'daki profesörlük görevini alamadığı gibi, Mustafa Kemal Hükümeti'nin merkezi olan Ankara'da da bir görev alamamıştır. Başka bir çaresi kalmayan Gökalp, Diyarbakır'a dönmek zorunda kalmıştır(Heyd,1979:45).

Gökalp, Diyarbakır'a geldiği zaman Milli Mücadele en mühim zaferini kazanmıştır. O bu gelişmeleri, yeni bir devletin işareti olarak görmüş, Diyarbakır'da halkı bilinçlendirmiştir. Ankara hükümetinin siyasi istikametinde yazılar yazan Ziya yeniden dikkatleri üzerine toplamıştır. Bir yıl kadar sonra Ankara'ya davet edilmiştir. Bu davet aslında üniversite için olmuş, ancak Ankara'da ona Telif ve Tercüme eserler komisyonu başkanlığı verilmiştir. Lozan Anlaşmasını takiben Diyarbakır mebusu seçilmiştir. Atatürk'ü fikirleriyle etkilemeyi başarmış adeta, inkılâplara düşüncesini katmıştır(Vakkasoğlu,1984:68-69).

Gökalp, Telif ve tercümeni başkanlığına gelir gelmez bütün yabancı dil bilen yazarları, klasiklerin tercüme edilmesi için çağırmıştır. 'Türk Töresi'ni yayınlamıştır. Daha sonra, 'Türkçülüğün Esasları' ile ideolojisini sistemleştirmiştir. Bir Maarif Şurası demek olan Heyet-i İlmiye'yi toplayarak, yeni programlar hazırlamış ve 'Sultani Mektepleri'nin 'Lise'lere dönüştürülmesini sağlamıştır. Liselerin temelini atmış ve programlarına göre, bir 'Türk Medeniyeti Tarihi' yazmıştır. Ancak İslami ruhla vücut bulmuş Selçuklu ve Osmanlı medeniyetine yer vermediği için eleştirilmiştir(Vakkasoğlu,1984:71).

1922 yılından itibaren, İttihat ve Terakkinin ileri gelenleri Gökâlp'i yeniden partilerinin başına geçirmek istemişlerse de, kendisi bunu reddetmiş ve Gazi'ye bağlı olduğunu belirtmiştir. Ankara garındaki hususi kalem binasında düzenlenen heyet toplantılarında Mustafa Kemal ile bir araya gelme fırsatı bulmuştur (Vakkasoğlu,1984:75). Bu toplantılarda iktisadi bakımdan Paşa'ya sistemlerden Marksizm'in ne olduğu Gökâlp tarafından, Liberalizm ise Ahmet Ağaoğlu tarafından anlatılmıştır(Tanyu,1981:152).

Osmanlı Devleti'nden kalan bütün teşkilatları kaldırmak ve yepyeni bir Türkiye kurmak isteyen Mustafa Kemal, Gökâlp'in fikirlerine büyük önem vermiştir(Vakkasoğlu,1984:75). Gökâlp hakkında Atatürk, İtalyan diplomat Kont Sforza' ya şu sözleri söylemiştir: *'Bedenimin babası Ali Rıza, hislerimin Namık Kemal, fikirlerimin ise Gökâlp'tir'*(Tolga,1949:154). Bu vagon toplantılarını bir süre sonra devletin en önemli kararlarını alındığı 17 Şubat 1923 te yapılan İzmir İktisat Kongresi izlemiştir. Kongre Gökâlp 'in iktisadi fikirleri doğrultusunda gerçekleşmiş diyebiliriz(Tanyu,1981:154).

Mustafa Kemal Milli Mücadele'yi başarıya ulaştırmış olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni bir partiye çevirme kararı almıştır. Daha fikir Paşa'nın kafasındayken, Ziya'yı Çankaya'ya çağırmıştır. Bu ziyaretten sonra 'Doğru Yol, Hâkimiyet-i Milliye ve Umdelerin Tasnif, Tahlil ve Tesiri' adını taşıyan bu risalelerle Halk Fırkası'nın ilkelerini ortaya koymuştur. Denilebilir ki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden doğan Halk Fırkası bir bakıma Gökâlp'in eseridir. Fırkanın prensipleri, bunların sayısı ve okla gösterilmesi Gökâlp milliyetçiliğinden çıkmıştır. Bunların yanında 'halkevleri ve odaları' Gökâlp tarafından tavsiye edilmiştir. Yine Batı klasiklerinin Türkçeye çevrilmesi, baro, tabipler birliği, mühendisler odası gibi teşekküllerin yanında üniversitenin özerklik kazanması onun teklifiyle gerçekleşmiştir(Güngör,1978:254).

Bu denli yoğun çalışan Gökâlp hastalanmıştır. Doktorlar tedavisi için İstanbul'a gitmesi gerektiğini söylemişlerdir. Hastalığı ağırlaşınca, Taksim'deki Fransız Hastanesi'ne yatırılmıştır. Hasta olmasına, doktorların ve yakınlarının baskısına rağmen boş durmamış Cumhuriyet gazetesinde yazmayı sürdürmüştür.

Bu arada hasta yatağında kendisine Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafının gelmesi onu oldukça sevindirmiştir. Paşa, Gökalt için şunları söylemiştir:

‘Beyoğlu Fransız Hastanesi’nde Türk Mütefekkeri Sayın Ziya Gökalt Beyefendiye, Rahatsızlığınızı büyük üzüntü ile öğrendim. Bir an önce sağlığınıza kavuşmanız için Avrupa’da tedaviniz gerekiyorsa istenen her şeyi üzerime alıyorum.’

21 Ekim 1924

Cumhurreisi Gazi Mustafa Kemal(Şapolyo,1933:229).

Tüm çabalara rağmen, 25 Ekim 1924 günü Gökalt hayata gözlerini yummuştur. Atatürk; Ziya Gökalt’ın ölümüne üzülmüş, muhteşem bir cenaze töreni yapılmasını ve İstanbul’da Sultan Mahmut Türbesine gömülmesini emretmiştir. Cenazesi milli bir tören ve çok sayıda öğrencisiyle Ayasofya Camii’nde kılınan cenaze namazından sonra defnedilmiştir(Tanyu,1981:164).

T.B.M.M. tarafından 3 Kasım 1924, Gökalt’ in ailesine beş bin lira ev parası ve eşi ile üç çocuğuna vatan hizmeti tertibinden maaş bağlanması ve çocukların devlet okullarında parasız okuması hususunda karar verilmiştir(Tanyu,1981:161).

Ziya Gökalt’ın kızı Hürriyet, babasının Türkiye’ye kazandırdıklarını şöyle özetlemektedir:

‘O milliyetçiliğin önderliğini yapmıştı. Sosyoloji ilmini ve laikliği getirmiş, altı okun umdelerini anayasaya ve CHP’ye mal etmiş, Toprak reformunu getirmiş, millet için yaşamış ve ölmüştür’(Tanyu,1981:4).

2.GÖKALP'İN ESERLERİ

1-Şaki İbrahim Destanı: Diyarbakır'a hâkim olan Hamidiye Alayı'nın kumandanı İbrahim paşa'nın görevini kötüye kullanarak halka zulüm edişini, feodal anlayışa karşı verilen mücadeleyi şiirle anlatıldığı eseridir.

2-Türk Töresi: Türklerin İslam hayatından önceki dinleri ve yaşam biçimleri üzerine bir araştırmadır. Türklerde din, il, ilhanlık, kozmogoni, menkıbeler, aşk masalları ve Türk destanları yer almaktadır.

3-Türkçülüğün Esasları: Türkçülük düşüncesinin tarihini ortaya çıkışını açıkladıktan sonra Türkçülük programının ortaya konduğu eserdir. Türkçülük, buna bağlı olan; hars ve medeniyet, milli vicdan, milli tesianüt, milli dil, ahlak, hukuk, iktisat, siyaset, felsefe düşünceleri bulunmaktadır.

4-Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak: Hars, medeniyet, Türklük, mefkûre, millet, turan, İslamiyet ile ilgili düşüncelerini bir arada bir programa dayalı olarak işlediği kitabıdır.

5-Türk Medeniyeti Tarihi: Ders kitabı olarak hazırlanan bu eserde Türklerin tarih içindeki medeniyetlerinin ortaya koyulduğu bir çalışmadır. İslamiyet'ten önceki Türk dini, ailesi, iktisadı, devlet yapısı anlatılmaktadır.

6-Altın Işık: Şiir, destan ve tarihi oyunların yer aldığı bir kitaptır. Halk kültürü ve milli edebiyatın önemi anlatılmaktadır.

7- Kızıl Elma: Şiir kitabıdır. Aralarında Turan, Alageyik, Kızıl Elma, Altın Destan gibi şiirler yer almaktadır.

8-Yeni Hayat: Türk milleti için arzuladığı hayatı anlatan şiirlerin toplamıdır. Türkçülük Programındaki; din, ilim, vatan, millet, ahlak, vazife, dil, kadın, medeniyet, sanat, İslam, aile, devlet konularını açıklamaktadır.

9-Doğru Yol: Cumhuriyet rejiminin ana hatları ile ortaya konulmasıdır. Halk fırkasının kurulması sırasında ortaya çıkan fikirlerin bulunduğu kitabıdır.

10-Rusya'daki Türkler Ne Yapmalı?: Osmanlı sınırları dışında kalan Türklerin neler yapması gerektiğini, Türk varlığını değerlendirildiği bir çalışmadır.

11-Ala Geyik: Çocuk dünyası mecmuası olarak çıkan ve çocuklar için resimlendirilmiş kitabıdır.

12-İlm-i İctima, Tamamlanmamış Eserler: Sosyoloji ilminin kuruluşu ve bazı sosyologlar hakkındaki görüşleri bulunmaktadır.

Basılmamış ve Kaybolan Eserleri:

13-İlm-i İctima-i Hukuki: Ders notları olarak hazırlanmıştır. Darülfünun'da verdiği genel sosyoloji, sosyal olaylar ve tarifler yer almaktadır.

14-Amel-i İctimaiyet: Ders notları şeklindedir.

15-Muallimler İçin (Büyük Türk Medeniyeti Tarihi) cilt I

16-Muallimler İçin (Büyük Türk Medeniyeti Tarihi) cilt II

17-Terbiyeye Müstenit Sosyoloji(Muallimler İçin) cilt I

18-Terbiyeye Müstenit Sosyoloji(Muallimler İçin) cilt II

19-Talebeler İçin Türkoloji ye Müstenit Sosyoloji

20-Muallimler İçin Sosyoloji ve Psikolojiye Müstenit Felsefe cilt I

21-Muallimler İçin Sosyoloji ve Psikolojiye Müstenit Felsefe cilt II

22-Talebeler İçin Sosyoloji ve Psikolojiye Müstenit Felsefe

23-Karagöz: Basılmak üzere Veled Çelebi' ye verilmiş geri alınamamıştır.

24-Türkçülüğün İlim Karşısındaki Muhakemesi: Gökalp'in matladaki verdiği konferansların kardeşi tarafından toplatılmasıyla ortaya çıkmıştır.

Yazılarından Derlemeler:

25-Çınaraltı Konuşmaları: Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayını. No: 14, Ankara 1966.

26-Milli Terbiye ve Maarif Meselesi: Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayını. No: 13, Ankara 1972.

27-Hars ve Medeniyet: Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayını. No: 12, Ankara 1972.

28-Ziya Gökalp Diyor Ki... Ahmet Halit Kitapevi, İstanbul,1950.

29-Yeni Türkiye'nin Hedefleri: Gökalp Yayınları İstanbul 1974(Hikmet Tanyu' nun bir incelemesi)

30-Fıkra Nedir? (Derleyen; Enver Behnan Şapolyo), Doğu Yayınları, Zonguldak, 1974.

31-Şiirler ve Halk Masalları(Kızıl Elma, Yeni Hayat,Altun Işık ve diğer şiirleri ile masallarının toplandığı bir eser) Ziya Gökalp Külliyyatı I Hazırlayan Fevziye Abdullah Tansel, T:T:K:B: Ankara, 1952.

32-Limni ve Malta Mektupları, Ziya Gökalp Külliyyatı II, Hazırlayan: Fevziye Abdullah Tansel, T:T:K:B: Ankara, 1965. Malta'dan eşi ve çocuklarına yazdığı mektuplar)

Makaleleri:

Rumeli, Selanik, 1911- Genç Kalemler, İstanbul,1911- Türk Yurdu, İstanbul,1912- Halka Doğru, İstanbul, 1913- Türk Sözü, İstanbul, 1914- İslam Mecmuası, 1914- Milli Tettebbular Mecmuası, İstanbul,1915- İktisadiyat Mecmuası, İstanbul,1916- Muallim Mecmuası, İstanbul, 1916-17- İçtimaiyat Mecmuası, İstanbul, 1917- Yeni Mecmua, İstanbul, 1917-18-23- Şair Mecmuası, İstanbul,1918-19- İlim-Fen-Felsefe Tettebbuatı Mecmuası, Ankara,1922- Küçük Mecmua, Diyarbakır,1922-23. Bu Makalelerin yer aldığı bazı gazeteler ise; Dicle, Peyman, Şura-ı Ümmet, Diyarbakır, Turan, Akşam, Tanin, Cumhuriyet, İstanbul, Yeni Gün, Yeni Türkiye, Hakimiyet-i Milliye, Ankara'dır. Ayrıca Kültür Bakanlığı Gökalp'in Ölümünün 100. Yılında Makaleler I-IX adında dokuz kitap bastırmıştır.

3. GÖKALP DÜŞÜNCESİNİN İLHAM KAYNAKLARI

Gökalp'in; gençlik yıllarından itibaren, üç fikir hareketinin tohumları zihninde yer etmeye başlamıştır. Bunlar sırasıyla; mektepte aldığı batıcı ilim ve felsefe, o günlerde yasak olmasına rağmen, el altından yayılan vatan ve hürriyet düşünceleri, amcasının okuttuğu İslam eserleri ve doğu düşüncesidir. Gökalp'te bu üç dönemi kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün olmadığı gibi, kimi zaman bu zıt fikirleri bir arada savunulduğunu söyleyebiliriz(Vakkasoğlu,1984:18).

Gökalp, fikirlerinin oluşumunda ilk etkiyi, babası Mehmet Tevfik Bey ve amcası Hasip Efendi'den almıştır. Ailesinden aldığı doğu kültürü ve İslam düşüncesi fikirlerinin oluşumunda oldukça etkili olmuştur.

Diyarbakır Mülkiye İdadisinde öğrenciyken, en çok ilgilendiği kişi, Biyoloji öğretmeni Dr. Yorgi olmuştur. Onun sayesinde batı düşüncesi tanışma fırsatı bulmuştur(Ülken,1979:298).

Etkilendiği en önemli isimlerden diğeri, yine bir doktor olan Abdullah Cevdet'tir. Açık ve saldırgan imansızlığı sebebiyle sonraları inananlarca, Allah'ı inkâr eden anlamında 'Adivullah Cevdet' de denilen bu kişi, aslında adi bir jurnalci olarak İsviçre'den sınır dışı edilen, padişahın hatırı sayılır bir makam koparınca arkadaşlarına ihanet eden, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin en itibarlı üyesidir. Latin harflerini kabul etmemiz gerektiğini ilk savunanlardandır. En ürkütücü düşüncesi 'Türk ırkını ıslah etmek için, Macaristan'dan damızlık erkek getirelim' olmuştur. Kolera salgını nedeniyle Diyarbakır'a gelen bu doktorun görüşleri, Gökalp'i derinden sarsmış hatta manevi boşluk ve ümitsizlik nedeniyle intiharına sebep olmuştur (Vakkasoğlu,1984:90).

Gökalp Avrupa'ya hiç gitmemiş, burada bir eğitim almamış ancak batı düşüncesini okumasını iyi bilmiştir. Selanik'te, arkadaşlarının Avrupa'ya gitmesi için zorlamalarına rağmen Ziya, Avrupa'yı tanımak için gitmek gerekmediğini söylemiştir(Şapolyo,1933:212). Batı'ya hiç gitmeyen Gökalp çeşitli filozofların düşüncelerini incelemiş ve etkilenmiştir. Gökalp'in etkilendiği filozofların, dönem dönem değiştiğini söyleyebiliriz. Renouvier, Boutroux ve Fouillee, Tarde, Bergson, gibi düşünürleri incelemişse de esas olarak Durkheim'den etkilenmiştir.

Gökalp'in önce, Alfred Fouillee tesiri altında kaldığı görülmektedir. Fouillee'nin evrimci düşüncesinden ve spitualist dünya görüşünden etkilenmiştir. Fouillee'nin bütün düşüncelerinden ziyade özellikle 'ülkücülüğünü' benimsemiştir. Gökalp Fouillee'nin ideal düşüncesine katılmış ve her idealin bir gün gerçekleşeceğini, bunun ahlak ve maneviyata dayandığını söylemiştir. Bu düşünceler 'mefkûre' kavramının doğmasını sağlamıştır(Kafadar,1997:230).

Toplumların evrim ve değişimi üzerinde durmuş ve bu konularda; Darwin ve Spencer'den de etkilenmiştir (Uyguner,1992:30).

Gökalp'te Tarde etkisini görmek de mümkündür. Tarde'nin sentezci düşünce yapısından etkilenmiş; 'Türkleşmek İslamlaşmak ve Muasırlaşmak' düşüncesini bu sentezden hareketle ortaya koymuştur(Heyd,1979:53).

Gökalp, Boutroux'un; plüralizminden etkilenmiş, bütün sorunlar ve olgular için tek ve aynı nedene dayanan 'monistik' açıklama ilkesinin reddedilmesi ile olayların çözümlenebileceğini söylemiştir(Heyd, 1979:55).

Durkheim etkisine girmeden önce kendisini Bergson'un metafizik ile ilgili düşüncesinin etkilediğini de söylemiştir(Vakkasoğlu,1984:92).

Gökalp, düşüncesinin oluşmasında en büyük etkiyi Durkheim'den almıştır. Durkheim göre, *'Toplum, çoğu zaman sanıldığı gibi mantıksız veya mantık dışı, ipe sapa gelmeyen bir varlık değildir!'*. Durkheim, toplumsal gerçeğin temelini, 'toplumsal bilinçte' olduğunu, bireylerden bağımsız, bilinç hayatının en yüksek biçimi diyebileceğimiz; 'kolektif bilinç'in olduğunu ve bunun bireylerin davranışlarında son derece önemli olduğunu ifade etmiştir(Kösemihal, 1989: 179).

Gökalp'in 'ulus' kavramı, Durkheim'in 'toplum' kavramı ile birleştirmektedir. Ona göre tüm ülkülerin kaynağı olan 'toplum' en yüce ahlaki otoritedir. Durkheim'in de Gökalp'in gerek ulus, gerekse bireye yüklediği tek görev sadakattir. Kişinin bencilliğini kısıtlayan tek güç toplumsal grup olduğu gibi, bu grupların bencilliğini kısıtlayacak gücün de ancak hepsini bir araya toplayan daha büyük bir grup olabileceğini açıkça belirtmiştir(Heyd, 1979:68-70).

Gökalp, Durkheim'den, toplumların tarihte dört ana aşamadan(kabile-kavim-ümme ve millet) geçtiğine ilişkin teoriyi de ödünç almıştır. Gökalp, Durkheim'e uyarak ilkel bir toplumda şahsiyetin az gelişmiş olacağını kabul etmiş, işbölümüne geçmekle toplumda ihtisaslaşmakta ve bireyin siyasal, dinsel ve mesleki gibi çeşitli toplumsal gruplara dâhil olması sonucu; farklı 'bilinçlenmelere' yol açıldığını dile getirmiştir. Ancak her ikisi de cemaat yapısını, burada toplumu bir arada tutan değerleri daha fazla önemsemiştir(Heyd, 1979:64).

Gökalp'e göre insanları bir arada tutan geçmişten alıp geleceğe taşıyacakları ülkülerdir. Gökalp bunu 'mefkûre' olarak tanımlamıştır. Bu ülküler; masallar, dinsel inançlar, ahlaki, yasal ve hatta ekonomik kavramlara kadar toplumun ruhunu ortaya

koyabilir. Bu düşüncelerin en önemli yanı toplumsal bunalımın yoğun dönemlerinde ortaya çıkmaları ve insanları güçlü duygularla beslemeleridir(Heyd, 1979:54).

Gökalp, eğitimin amaçları konusunda da büyük oranda Durkheim'in görüşlerinden etkilenmiştir. Gökalp(1992:323)'e göre; *'Terbiye, bir cemiyette yetişmiş neslin henüz yeni yetişmeye başlayan nesle fikirlerini ve hislerini vermesi demektir.'* Bu şekildeki bir eğitim, yaygın eğitim ve organize eğitim şekillerinde halk arasında ve okullarda gerçekleşmektedir.

Durkheim gibi Gökalp'e göre de; sosyal bir olayın sebebi yine başka bir sosyal olayda aranmalıdır. Eğitim'in en önemli görevi bireyi hayata hazırlamaktan önce toplumda var olan değerlerin içselleştirilmesini sağlamaktır(Celkan,1989;54).

Cemil Meriç(1976:114), Gökalp'in sosyolojik düşüncesinin tamamen Durkheim'den ibaret olduğunu söylemiş ve Gökalp'in, Durkheim'in 'Türkiye temsilcisi, hatta komisyoncusu' olduğunu söyleyerek eleştirmiştir. Meriç, Durkheim'in, Fransa'nın sorunlarına çözüm bulabilmek için sosyolojiyi kullandığını, Gökalp'in ise tam tersine sosyoloji sayesinde bir toplum kurmayı amaçladığını söyleyerek eleştirmiştir.

III. BÖLÜM

GÖKALP DÜŞÜNCESİNDEKİ TEMEL KAVRAMLARIN EĞİTİMLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

1. GÖKALP'TE HARS- MEDENİYET KAVRAMI ve EĞİTİMLE İLİŞKİSİ

Ziya Gökalp'in düşüncelerinin temelini 'kültür ve medeniyet' ayrımı oluşturmaktadır. Bu ayrımın bilinmeden diğer görüşlerinin anlaşılabilmesi mümkün değildir. Gökalp, iki kavramı birbirinden farklı anlamlarda ilk kez kullanmakla kalmamış, aralarındaki farklılıklarını da ortaya koymuştur.

Gökalp(1976:25)'e göre hars, milli olduğu halde medeniyet 'beynelmilel' yani uluslararasıdır. Ona göre her kavmin başlangıçta kendine özgü değerleri; 'harsı' vardır. Zamanla hars yükselir ve çeşitlenir ve medeniyet doğmaya başlar. Medeniyet ise aynı değerleri(harsı) paylaşan milletlerin, sosyal hayatlarının toplamıdır. Örneğin birbirinden farklı, İngiliz ya da Fransız harsı vardır. Bunların toplamından ortaya çıkan ortak değerler 'batı medeniyetini' oluşturmaktadır.

Cemil Meriç(1986:15-42) sosyolog ve antropologların yüzde doksanının 'medeniyet' kelimesini kullanmadıklarını, bunun yerine 'kültür' kelimesini tercih ettiklerini söylemektedir. Meriç 'kültür' kavramının dilimize Fransızca ve Amerikanca'dan girdiğini, Fransızca'dan giren kültürün karşılığı 'irfan' iken Amerikanca kültürün karşılığının 'medeniyet' olduğunu söylemiştir. Meriç Gökalp'in bu ayrımını yapay bulduğunu, İbn Haldun'da da olduğu üzere bu iki kavramı içine alan, İslam medeniyetinin evrenselliğini de ortaya koyan bir kavramda; 'ümrande' birleşmemiz gerektiğinin altını çizmiştir. Batının 'kültürü' varken bizim 'insanoğlunun has bahçesi olan' ve insanları birleştiren 'irfan'ımız olduğunu, kültürün irfanın yanında fakir kaldığını, ilim ve imanı bir arada içermekten uzak kaldığını söylemiştir. Meriç, Gökalp'in bu ayrımı net olarak tanımlayamama sıkıntısını da, bizim medeniyet olarak İrfanı kaybetmemize bağlamıştır.

İbrahim Kafesoğlu(1984:1) kültürün, bir topluluğun dünya görüşünü oluşturan manevi değerlerle, bu manevi güçlerin hayata yansımından doğan teknolojidenden ibaret olduğunu ifade etmiştir.

Nurettin Topçu(1971:15) kültürü, bir toplumun kendi tarihi içinde meydana getirdiği değer hükümleri, medeniyeti ise insanlığın çalışarak ortaya koyduğu teknik eserlerin bütünü olarak tanımlamıştır. Ona göre yaşanan sorunun temelinde, kültürümüzün teknik üretemediği gibi bunları ‘emanet bohçalar’ içinde batı’dan olduğu gibi alması gerçeği yatmaktadır. Ona göre biz kültürle medeniyeti birbirine karıştırdığımız için batıyı tam olarak anlayamadığımız gibi, medeniyetle taklitçiliği birbirine karıştırdığımız için meselenin çözümü güçleşmiştir.

Peyami Safa(1997:210), medeniyetle din arasında bir bağ olduğunu düşünmüş buna uzak doğu medeniyetiyle Konfüçyüs’, Budizm’le Hint medeniyetini Brahmanizm’le ve Hinduizm’i; Yunan-Roma medeniyetiyle politeizmi; Avrupa medeniyetiyle Hristiyanlığı örnek göstermiş ve İslâm medeniyetinin ise bütün değerlerini İslâmiyet’e borçlu olduğunu dile getirmiştir.

Emre Kongar(1999:65-66) Gökalp’teki hars ve medeniyet ayrımının en zayıf nokta olduğunu düşünmektedir. Çünkü toplum, onu oluşturan maddi ve manevi değerlerin toplamıdır. Bunlar arasında yoğun bir etkileşim vardır. Yeni toplumlarla karşılaşma sonucu gelen, teknoloji ve ideolojiler mevcut dengeyi bozar. Bu anlamda Gökalp’in düşündüğü gibi, batı uygarlığının bilimini, tekniğini, aklını alıp, öteki alanlarını ulusal kültürle doldurmak imkânsızdır.

Sosyolojik anlamda bir toplumun kültürü, en başta konuşma ve yazı dili, edebiyatı, sanatı, bilimi, felsefesi, örf, adet, gelenek, töreleri, halk inançları, alışkanlıkları, ahlakı, hukuku, değerleri, ekonomik anlayışı, ayin ve törenleri, müzik, resim, oyun, heykel ve mimari tarzlarının toplamıdır. Ancak kültür de kendi içinde maddi(teknoloji, üretim araçları) ve manevi(dil, ahlak,din) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır(Sezal,2002:131-33).

Gökalp(1976:109)'e göre '*Kültür, halkın ananelerinden, teamüllerinden, örflerinden, şifahi ve yazılmış edebiyatından, lisanından, musikisinden, dininden, ahlakından, bedii ve iktisadi mahsüllerinden ibarettir*'. Gökalp(1916:1) kültürü '*bir kavmin vicdanında yaşayan kıymet hükümlerinin toplamı*' olarak da tanımlamıştır

Gökalp(1976:112)'e göre: '*Medeniyet, aynı beynelmineliyete sahip milletlerin arasında müşterek bulunan müesseseleri mecmuudur. Her medeniyet zümresi bir beynelmineliyet dairesidir*'. Gökalp(1992:297)'e göre bir cemiyette, bütün fertleri birbirine bağlayan müesseseler kültür müesseseleri iken bir cemiyetin üst tabakasını başka cemiyetlerin üst tabakalarına bağlayan müesseseler ise medeniyet müesseseleridir.

Gökalp(1972:104) kültür yerine 'hars' kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Gökalp harsın yanında, bir de 'tezhip'in olduğunu, bunun Fransızcadaki 'culture' anlamına geldiğini ifade etmiştir. Tezhip daha ziyade aristokratik ve milletlerarası nitelikte olup genellikle tahsil ve terbiye görmüş aydınlarda görülmektedir. Tezhip gören kişinin, kendi kültüründen başka kültürleri de sevebileceğini söyleyen Gökalp, 'hars' yani 'milli kültür'ün ise halka dayalı ve milli olduğunun altını çizmiştir.

Türkdoğan(1998:38) hars ve tezhip kavramsallaştırmasının, halk-aydın zıtlaşmasına dayandığını söylemiştir. O Gökalp'te kültürün, millî olma vasfının öne çıktığını, medeniyette ise ortaklıkların ön plana çıktığını savunmuştur.

Heyd(1979:79) ise Gökalp'in kültür-uygarlık teorisinin, dolaylı bir şekilde Tönnies'in 'cemaat-cemiyet' ayrımına dayandırılabilirliğini dile getirmiştir. Zira her toplumun başta kültürü olması, diğer toplumlarla girilen ilişkiden yeni değerlerin alınması ve medeniyete ulaşılması, medeniyet değerlerinin evrensel olması gibi açıklamalar bu savı desteklemektedir.

Gökalp(1987:33-34), hars ve medeniyetin benzerliklerinden çok, farklılıkları üzerinde durmuştur. Ona göre; kültür milli olduğu halde medeniyet milletlerarasıdır. Kültür; bir milletin dini, ahlaki, hukuki, akli, estetik, lisanî, iktisadi

ve fenni hayatlarının ahenkli bir bütünü oluştururken, medeniyet ise, aynı medeniyet dairesine giren birçok milletlerin sosyal hayatlarının toplamından oluşmaktadır. Zira Avrupa ya da batı medeniyeti dediğimizde, içerisinde bir İngiliz kültürü, bir Fransız kültürü, bir Alman kültürünü barındırmaktadır.

Gökalp(1987:33-34), kültür ve medeniyetin bir diğer farkının ise ortaya çıkarılma biçimlerinden kaynaklandığını düşünmüştür. Ona göre medeniyet usul ve yönetime dayalı olarak gelişirken, kültür halkın içinde, yöntemsiz, doğal ve samimi biçimde gelişmektedir. Örneğin ilimler, usul ve iradeyle oluşmasına rağmen; ahlak, hukuk, güzel sanatlara ait bilgiler kendiliğinden ve samimiyetle oluşmaktadır.

Gökalp bütün duyguları, yargıları ve ülküleri kültür tanımı içinde sayarken, mantıki ve bilimsel yöntemlerle ortaya çıkan, teknoloji ve bilimi uygarlık kapsamına dâhil etmiştir. Kültür içinde özgürlük, yakınlık, anılık, güzellik gibi değerli ve çekici nitelikler barındırmasına karşın, uygarlıkta bunların tam karşıtları bulmaktadır. Ona göre halkın dilinde yazılmış ve halka hitap eden bir yapıt, o toplumun kültürünü yansıtırken, belli bir uygarlığın üst seviyedeki bir yapıtının, bütün ulusların üst sınıfları için ortak duygular içerdiğini dile getirmiştir. Bu konuda Yunus Emre'nin yalın olarak yazdığı Türkçe şiirlerini, Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin ağıdalı bir dille yazdığı eserleri ile kıyaslamıştır(Heyd, 1979:76).

Gökalp(1987:36-38) hars ve medeniyetin ortaya çıkış tarzlarının da farklı olduğu gibi bunların olaylara yaklaşımının da farklı olduğunu belirtmiştir. Ona göre biz din, ahlak ve estetik kuralları ile milli ülkelere uymadığımız takdirde, toplum vicdanında yargılanıp; 'alay etme veya gülme' şeklinde cezalandırılırız. Bu kurallar yazılı olmamakla birlikte, oldukça caydırıcıdır. Hukuk kurallarının cezai yaptırımlarının daha ağır olmasına rağmen, yazısız kurallar kadar etkili olamadıklarını, çünkü kaynağını içinden çıktığı toplumdan alan kuralların daha etkili olduğunu dile getirmiştir. Burada kültürü vicdana ve medeniyeti ise akla benzetmiş, bunlar arasında çatışma yaşanabileceğini de ifade etmiş, ancak her fırsatta kültürün temele alınması gerektiğinin altını çizmiştir.

Gökalp(1987:43-47) milli kültürün duygulardan, medeniyetin ise bilgilerden oluştuğu vurgulamıştır. Her insanda duygular, usul ve iradeye bağlı olmadığından, bir millet, başka bir milletin din, estetik, ahlaki yargılarını taklit edemez.

Gökalp(1987:33-47) medeniyetin, dinden kesinlikle farklı olduğu kanaatinde. Ona göre medeniyete, yalnızca bir dinin damgasını basmak yanlıştır. Zira bir medeniyette birden fazla din olgusuna rastlamamız mümkündür. Japonya örneğinde de bu durumu açıkça görebileceğimizi söylemiştir.

Gökalp(1987:43-47)'e göre her kavmin önce yalnız milli kültürü vardır. Her kavim kültür bakımından yükseldikçe siyasetçe de yükselerek kuvvetli bir devlet vücuda getirir. Ardından kültürlerin yükselmesinden de medeniyet doğar. Burada sorun medeniyet, başlangıçta milli kültürden doğmakta iken sonraları komşu ülkelerin medeniyetlerinden birçok müesseseleri alınması ve toplumun kendi milli kültürüne yabancılaşmasıdır. Yani medeniyetin fazla gelişmesi milli kültürü bozmaktadır. Bu nedenle, milli kültürü bozulmuş olan devletleri 'dejenere milletler' olarak nitelendirmiş ve bunların yok olmaya mahkum olduklarını dile getirmiştir.

Gökalp(1987:68)'e göre bilimlerin gelişmesi, işbölümü ve demokrasi sayesinde imparatorluklar çözülmeye yüz tutmuş, bu unsurların ürünü olan milli devlet ortaya çıkmıştır. Modern milli devleti ayakta kalabilmesinin tek yolu, halka verdiği önem ve halkın vicdanında hala yaşamakta olan değerlerin muhafazasından geçmektedir. Ona göre kültür; menfaat gütmeylik ve fedakârlık duygularını bünyesinde barındırmaktadır. Bu nedenle de kültürlü bir kavmin ahlak ve siyaset itibariyle medeni bir kavimden üstün olduğunu dile getirmiştir.

Avrupa'ya baktığımızda ilim ve teknikte modern seviyeyi yakalamasına rağmen, kendini var eden değerlerini ve beraberliğini kaybetmiş, yalnızlaşan ve yabancılaşan bir toplum görünümü almaya başlamıştır. Yaşadığımız çağın en temel problemi olan 'yabancılaşma' problemini, kendi döneminde dönemde görmeyi başaran Gökalp'e göre, medeniyetin hızlı gelişimi harsla desteklenmediği takdirde boşluk oluşmakta ve bireyler bu durumdan olumsuz etkilenmektedir.

Gökalp(1976:26), milli kültürü bu denli önemserken, medeniyete kendimizi tamamen kapatarak yaşamamızın da mümkün olmadığını savunmuştur. Ona göre bir uygarlığın parçası olmak değerlerimizi yok saymak değildir. Önemli olan ulusun, o uygarlığın içinde kendi varlığını korumak kaydı ile değerlerini yaşatmayı bilmesidir. ‘Muasırlaşmak’ esasen çağdaş medeniyet topluluğunun giderek gelişen bilim ve tekniğini yakalamak, hiçbir millettten geri kalmayacak bir düzeye çıkmaktır.

Gökalp(1977:33-46), kültür ve medeniyetin farklılıklarını sıraladıktan sonra, Osmanlı’daki mevcut durumun analizini yapmıştır. Ona göre Osmanlı’da bir birlik yoktur. Her alandaki(kültür-medeniyet) ikilikler özellikle İmparatorluğun son dönemlerinde artış göstermeye başlamış ve bu durum işlerin çözümünü daha da güçleştirmiştir. Örneğin bir yanda, halkın konuştuğu Türkçe ile Arapça, Acemce, Türkçenin karışımı ile ortaya çıkan Osmanlıca yan yana yaşamıştır. Bu ikili durum eğitim sistemimizde de mevcuttur. Tanzimat öncesi geleneksel eğitim kurumlarıyla, batı tipi eğitim veren okullar iki ayrı irfanın çarpışmasına neden olmuştur.

Gökalp(1992:183) Osmanlı’nın son dönemlerinde kendilerini münevver ya da aydın olarak nitelendiren kimselerin, halktan tamamen kopuk bir yaşam sürdürdüklerini ifade etmiştir. Dönemin ‘sözde’ aydınlarının, aldıkları eğitimde millilik vasfının olmadığını, bu nedenle halkın değerlerini küçümseyip halka yabancılaştıklarını, topluma önderlik etme vasıflarını yitirdiklerini ve onlardan alınacak bir şey kalmadığını ifade etmiştir.

Aydın yerine ‘seçkin’ ya da ‘güzide’ kavramlarını kullanmayı tercih eden Gökalp’e göre, yapılması gereken öncelikle olarak halkın içinde yaşayan, gerçek harsın bulunmasıdır. Halkın kullandığı kelimelerin, düşünüş tarzının, şiirinin musikisinin anlaşılması sağlanmalıdır. Bütün bunlardan sonra yapılacak olan ise halkı medeniyetle buluşturmadır. Halktan milli kültürünün alınıp, o toplumda yaşayan bireylerde yaşam felsefesi haline getirilmesi bir bakıma Gökalp’e göre eğitimidir. Şu halde diyebiliriz ki; eğitimin en büyük amacı, yarının nesillerine ‘kültür aşısı’ yapmaktır.

Gökalp'in kültür ve medeniyet anlayışını ortaya koyduktan sonra diyebiliriz ki eğitim sisteminin öncelikli görevi; milli kültürün özümsemesi ve çağın yakalanmasını sağlamaktır. Eğitimin, kültür boyutunda sorun olmasa da medeniyetin çok etkin hale gelmesinin, toplumun kültürünün ve eğitim sisteminin millilik vasfının bozulmasına sebep olduğunu vurgulamıştır. Gökalp'te harslarını kaybeden her ulus tarih sahnesinde yok olacağına göre, milli harsı kuvvetle ayakta tutacak gücü elinde bulunduran eğitimi, milli bir karaktere büründürmek, bir zorunluluğa dönüşmektedir.

Gökalp(1987:40-70) Tanzimatçıların, sorunların çözümüne yüzeysel yaklaştıklarını, esas meselenin çözümünün eğitim sisteminden geçtiğinin altını her fırsatta çizmiştir. Eğitim sistemimizden yetişen bireylerin, üç farklı tipte eğitim almaları, sonuçta üç farklı dünya görüşüne sahip insanlar ortaya çıkarmıştır. Eğitim sisteminden yetişen bireylerden beklenen 'yüksek fazilet sahibi' olma neticesinin ise eğitimdeki kozmopolit yapı nedeniyle yakalanamadığını düşünmektedir. Eğitim sisteminin içine giren bireylerin karakterlerini bozması olgusunun ise yadırganmaması gerektiğini, bu denli parçalanmış ortamda eğitim sistemimizden, karakter sahibi, milli kültür ve değer sahibi, evrensel düşünen bireylerin çıkmasının mümkün olmadığını vurgulamıştır.

Gökalp(1916:99)'te hars ve medeniyet ayrımını, eğitim ve öğretimde de görmek mümkündür. Ona göre eğitimin amacı milli kültürün kazanılması iken, öğretim modern değerlerin yakalanması amacını taşımaktadır. Öğretim mahiyet itibarıyla modern bir teknolojinin fertlere kazandırılmasıdır. Gökalp bu noktada teknolojinin milletin içerisinde bulunamayabileceğinden hareketle diğer medeni milletlerden alınabileceğini dile getirmiştir.

Medeniyetle kültürün ilişkisinin, zarf ve kâğıda benzeterek açıklamıştır. Ona göre medeniyetin gereklerini yakalayamamış toplumlar zarfı olmayan kâğıda benzerler. Kültür ise bu zarfın içine girebilecek en önemli kâğıttır ve bu kâğıdın üzeri toplumdaki mevcut değerler; örf, adet, gelenek ve göreneklerle doludur. Ona göre eğitim sistemi de bu unsurlar üzerine inşaa edilmelidir(Gökalp,1917:27).

Gökalp'in kültür medeniyet ayrımını temellendiren bir başka kavram ise ülkü yani 'mefkûre'dir. Mefkûre bir ulusu ayakta tutan geçmişten aldığı ve geleceğe taşıdığı değerlerin toplamıdır.

Gökalp(1976:63)'e göre milletler büyük bir felakete uğradığı zaman fertlerdeki şahsiyetler adeta kaybolmaya yüz tutar. O zaman toplumun ihtiyacı olan bir 'ışık' yanar; bu Ona göre milli şahsiyet sahibi bir kahramandır. Bu kahramanın yaktığı ideal ateşi ile toplumu etkileyebileceğini, kendi hürriyetini değil milletin istiklalini düşünebileceğini ve bu zamanlarda beliren o muazzaz duyguya 'Mefkure' diyebileceğimizi ifade etmiştir.

Gökalp'te ülkünün; toplumu bütün etkinliklerinde yöneten ve harekete geçiren adeta gizli bir güç olduğunu söyleyebiliriz. Bu kesinlikle ileride gerçekleşmesi gereken bir amaç ya da gerçekleşmesi olanaksız bir düş değil, bir toplumun gelişmesinin belirli bir aşamasında geçirdiği ruhsal deneyin ürünüdür.

Ülkü bir bakıma geçmişle geleceğin harmanlanarak nesillere kazandırılmasıdır ki bunu yapacak tek kurum eğitimidir. Buhran zamanları dediği toplumsal gerileme dönemlerinde ortaya çıkan mefkûre insanları aydınlatır, onlara adeta gerçek yolu gösterir. Milli kültürün gerçek boyutunun ancak bunalım dönemlerinde ortaya çıktığını, bunu ise halkın içinden çıkan, topluma yön verecek olan dahi ve kahramanlarda bulabileceğimizi ifade etmiştir(Heyd, 1979:54).

Atatürk dönemine fikirleriyle damgasını vuran Gökalp, Türk ulusunun 'mefkûresini' yani ulusal bilincinin, köken olarak halktan, simge olarak da Atatürk'ten geldiğini ifade etmiştir. Atatürk'ün Türk toplumuna yol gösterdiğini, bu sayede var oluşumuzu sürdürebildiğimizi, onun milli bir kahraman olduğunu dişle getirmiştir. Toplum bir arada tutan bu değerlere eğitim sisteminde de yer vermenin zorunluluğunu dile getirmiştir(Kongar, 1996: 56-60).

2. GÖKALP'İN TÜRKÇÜLÜK(Milliyetçilik) DÜŞÜNCESİ ve EĞİTİMLE İLİŞKİSİ

Gökalp'in milliyetçilik hakkındaki görüşlerini incelememiz için önce milletin ne olduğuna, ardından milli devlet ve milli eğitimden ne anladığına bakmak gerekmektedir. Evrimci bir düşünür olan Gökalp, toplumların sırasıyla aşiret, kavim, ümmet aşamalarından geçtiklerini ve modern dönemde millet'te karar kıldıklarını ifade etmiştir. Milleti anlamak için öncelikle bazı kavramları irdelememiz gerekmektedir. Gökalp(1981:151-59)'e göre;

‘İrk: fenn-i mevaşiye ait bir kelimedir ki teşrihi enmüzençleri gösterir.

At nevinde Arap, Macar, İngiliz ırkı gibi,

Kavim ise; ırkla karıştırılan bir kelimedir. Kavim lisanı ve teamüllerde müşterek olan bir zümre demektir. Arap kavmi, Türk kavmi, Alman kavmi gibi birbirine lisanca akraba olanlara ırk yerine kavim demek daha doğru olacaktır,

Ümmet, sırat-ı istimaline nazaran eglise mukabildir. İçtimaiyatçılar lisanında fıkı ve beynelmilel bir dine mensup fertlerin mecmuuna eglise diyorlar. Muhammet ümmeti, İsa ümmeti gibi

Devlet ise kendisine mahsus bir hükümete ve araziye, bir ahaliye ‘population’ malik olan zümre demektir.’

Yusuf Akçura(1991:34) milleti; ‘*ırk ve dilin esasen birliğinden dolayı içtimai vicdanında birlik hasil olmuş bir cemiyet-i beşeriye*’ olarak tanımlarken. Orhan Türkdoğan(1995:9) ise milletin, ırk, soy ya da kana bağlılıktan ziyade, halkların, aynı ortak duyguları paylaşarak; ‘büyük toplum’, ‘millet-i hâkime’ veya ‘asli unsur’ etrafında bir araya gelmeleriyle oluşan bütün olduğunu, dilde ve dinde ortak duyguları paylaşan büyük çoğunluğun birlikteliği anlamına geldiğini ifade etmiştir. O milletin temelinde aidiyet bilincinin, ‘milli bilincin’ yer aldığını vurgulamıştır.

Sosyolojik anlamda millet; aynı dili konuşabilen, ortak ülküleri paylaşan, ortak geçmişe sahip insanların oluşturduğu kültürel varlığa denir(Topçu,2001:68).

Gökalp(1987:24-25) milletin altı şey olmadığını dile getirmiştir. İlk millet bir coğrafi zümre değildir. Çünkü İran dediğimizde orada İranlılardan başka, Türkler ve Kürtler de yaşamaktadır. Gökalp milletin ırktan da farklı olduğu kanaatindedir. Gökalp'e göre insanları sarı, beyaz ya da siyah olarak ayırmak yanlıştır çünkü saf bir ırk bulmak mümkün değildir. Millet, bir imparatorluk içindeki müşterek bir siyasi hayat yaşayanların toplamı da değildir. Millet, bir adamın kendisine, keyfine ve menfaatlerine tabii olarak mensup saydığı herhangi bir cemiyet değildir. Gökalp milletin kavimden de farklı olduğunu, kavim aynı ana babadan üremiş, içine hiç yabancı karışmamış olması gerekirken, cemiyetlerin zamanla göç, kız kaçırma, muharebe gibi nedenlerle karıştığı dile getirmiştir. Gökalp milletin İslamcıların dediği gibi, bir ümmet de olmadığını ifade etmiştir. Çünkü ümmet içinde ayrı dil ve kültüre sahip milletler bulunabileceğini ifade etmiştir.

Gökalp(1987:24) milletin; maddi unsurlardan ziyade dil, kültür ve eğitim gibi manevi unsurlardan, aynı terbiyeyi almış fertlerin toplamından ibaret olduğunu dile getirmiştir.

Gökalp(1987:24-25) milleti ortak duygular ve ideal birlikteliği anlamında kullanmıştır. Ona göre bir kimse bir arada yaşadığı insanlardan ziyade, aynı dili paylaştığı ve aynı eğitimi aldığı insanlarla yaşamak ister. Bizim maddi özelliklerimizin tamamı genetik özelliklerimizden kaynaklanmakta ise de maneviyatımızın terbiyesini aldığımız cemiyetten geldiğini ifade etmiştir.

Atatürk milleti *'zengin anılar mirasına sahip olan, beraber yaşamak hususunda ortak istek ve anlaşmada samimi olan ve sahip olunan mirasın korunmasına devam hususunda da iradeleri ortak olan insanların birleşmesinden oluşan toplum'* olarak tanımlamıştır(Ergün,1997:38-40). Bu tanım Gökalp'in anlayışı ile uyusmaktadır.

Fransız ihtilali ve sonrasında gelişen milliyetçilik ve sonrasında seküler mantığın içinde doğan milli devlet; demokrasi, eşitlik, adalet, hukukun üstünlüğü ilkeleri doğrultusunda gelişmiştir. Başta hukuk, ekonomi, dil ve özellikle de eğitimin; milli devlette 'milli' olması gerekmektedir(Güvenç, 1985: 122).

Gökalp(1982:22-28)'e göre 'Osmanlı milleti' diye bir millet yoktur. Ona göre Osmanlı milleti bir 'tabir-i lisandır'. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde Rum, Kürt, Arnavut, Ermeni gibi kavimleri ihtiva etmektedir.

Gökalp'e göre bir cinsten oluşmayan şeyleri toplayamayız. Birbirinden farklı geçmişe ve geleneğe sahip olan ülkelerin toplanmasından bir millet yaratmak imkânsızdır. Bir millet aynı dili konuşan, aynı eğitimi almış, aynı dine inanan insanların oluşturduğu kültürel bütünlüktür(Koçer,1991:176).

Gökalp(1981:27-39) evrimci bir düşünür olarak, toplumların gelişim süreçleri ile eğitim anlayışlarının üç aşamadan oluştuğunu dile getirmiştir. Ona göre kavim ve aşiret dönemlerinden sonra geline en son safhayı millet oluşturmaktadır. Milletlerin ortaya çıkışı ise 'milli' eğitimle gerçekleşmiştir. İlkel toplumlarda baktığımızda, eğitim milli olsa da kısmidir. Bu kavimler zamanla gelişerek bir medeniyet zümresine girmektedir. Bu sayede kavimin bir dini ve kitabının yanında, okul, kitap ve öğretmenle tanışır. Ama verilen eğitimin niteliği milletlerarasıdır. Ardından bu devre biter ve ortaya kültürel ve siyasi bağımsızlığını kazanmış modern millet çıkar. Burada ise eğitim her şeyden önce milli kültüre dayanmaktadır. Gökalp bunun örneğini; Türk tarihini inceleyerek açıklar. Tarihsel evrime baktığımızda; Oğuzlarda 'il' hayatını ve töresini görebiliriz. Burada eğitim, kitapsız, sözlü geleneklerle gerçekleştirilmektedir. Selçuklu ve Osmanlılarda ise İslamiyet'in kabulü kitaplı, mektepli, öğretmenli bir medeni eğitim dönemi yaşanmıştır. Ancak Türk, Arap ve acem ürünü olan kozmopolit bir yapı ortaya çıkmış, şölenin yerini divan edebiyatı, törenin terini fıkıh, hece veznin yerini ise aruz almıştır. Ahlak, dil, sanat alanlarındaki ikili yapı karşımıza medrese-mektep ikiliği olarak çıkmış ve gençlerin gayri milli yetişmelerine sebep olmuşlardır. Gökalp'e göre geline son dönem, milli devletler dönemidir ve eğitim de bu yapıya uygun olarak milli karakterde şekillenmektedir. Milleti oluşturan dil ve içinde yaşadığı kültür olduğuna göre bu ancak ferdin vicdanlarına eğitim yoluyla geçebilmektedir.

Gökalp(1987:68-70), Türkleri genel olarak 'kaideli' fakat 'ananesiz bir millet olmakla suçlamıştır. Ona göre tarih boyu bizim en büyük yanılgımız, kendi

içimizden çıkan değerleri müesseselere dönüştürmek yerine, bunları atarak, tarihi, kaideleri yok sayan bir toplum haline gelmek olmuştur. İçinden çıktığı koşulları incelemeden aldığımız sonuçlar bizi her alanda olduğu gibi eğitimde de felakete sürüklemiştir. Buna göre eğitim sistemimiz; Türk Terbiyesi, İslam Terbiyesi ve Asır Terbiyesi olarak üç temel üzerine inşaa edilmelidir.

Gökalp(1992:227)'e göre bir insan ancak kendi milleti için hayatını feda edebilir, ancak kendi milleti içinde yaşamaktan zevk duyar ve onun ideali uğrunda çalışmak ister. Çünkü kendi milleti ona böyle bir eğitim vermiştir. İnsan eğitim almadığı bir toplumda yaşayamaz. Bu nedenle eğitimde geçmiş ve gelecek köprüsü iyi kurulmalıdır.

Ziya Gökalp dendiğinde akla 'Türkçülük' ve 'Turancılık' fikri gelmektedir. Gökalp(1992:210-17) için Türkçülük; Tanzimat ile ümmet irfanının çarpışmasından doğan, ümmet yerine milli kültürü, Tanzimat yerine modern medeniyeti koyan bir hakikat kıvılcımıdır. Türkçülük kısaca *'Türkler için doğruyu düşünmek ve duymak yoludur'*. Dini, ahlaki, estetik, kıymet hükümleri ile doğruyu duymak, ilim, teknik, sanayi ile de doğruyu düşünmek demektir.

Milliyet nasıl ki bir milletten olma, bir millet toplumuna bağlanma iradesi ise milliyetçilik de bu iradenin ideal olarak yaşatılmasıdır(Topçu,2001:75). Bu iradenin bireylere kazandırılmasında ise eğitim ön plana çıkmaktadır.

Gökalp(1992:290)'e göre 'Türk' kelimesiyle 'Türkiyeli' kelimeleri arasında büyük fark vardır. Çünkü her Türkiyeli Türk değildir. Türkiye devletimizin adıdır. Türk kelimesi ise milletimizin adıdır. Yine Gökalp tabiiyet itibariyle Türkiyeli, kültür itibariyle de Türk olduğunu ifade etmiştir.

Gökalp'in Türkçülük ya da milliyetçilik hakkındaki görüşlerini tutarsız bulanlar da olmuştur. Gökalp kişiliği, etnik temelden ziyade eğitime dayandırmıştır. Gökalp'in kökeni ne olursa olsun kuşkusuz her şeyi ile Türk bir ortamda yetişmiştir(Heyd, 1979:27).

Türkçülük aslında II. Meşrutiyet sonrası ortaya çıkan bir düşünce sistemi değildir. Türkçülük hareketinin yurdumuzda ortaya çıkmasından önce Avrupa'da Türklükle ilgili iki hareket olmuştur. Bunlardan birincisi Türk hayranlığıdır. Bu dönemde Türkiye'de yapılan ipekli ve yün dokumalar, halılar, kilimler, çiniler vb. Türk sanat eserleri Avrupa'daki sanatseverlerin ilgisini çekmiştir. Avrupa'da ortaya çıkan ikinci harekete de Türkiyat(Türkoloji) adı verilir. Rusya'da, İngiltere'de, Fransa'da, Almanya'da, birçok bilim adamı eski Türk devletlerine ait tarihi araştırmalar yapmaya başlamışlar ve Türk tarihinin çok eskiye dayandığını, oldukça yüksek medeniyetler kurduğunu göstermişlerdir(Vakkasoğlu,1984:117-120).

Cemil Meriç(1976:25-27)'e göre Türkiye hayranlığı şeklinde lanse edilen bu yaklaşımların Avrupa'dan doğmaya başlamış olması ve bunu ortaya çıkaran Pierre Loti, Lamartine gibi kişilerin Yahudi olması ilginçtir. Yine bu kişilerin ve ülkemizdeki hamilerinin tarihi incelerken art niyetli davranmalarını, Selçuklu ve Osmanlı'yı yok saymalarını eleştirmiştir.

Türkçülük fikrinin Gökalp'in gönlüne yerleşmesini sağlayanlardan ilki Ahmet Tevfik Paşa'dır. Ahmet Tevfik Paşa, Şecere- i Türki'yi (Türklerin soy kütüğü) İstanbul tarihçesine çevirmiştir(Heyd,1979:124-25).

Gökalp(1987:9-19) için Türkçülük düşüncesinin Avrupa gibi görünse de aslında onu asıl derinden etkileyen Rusya'dan çıkan düşünürler olmuştur. Buradan; Mirza Fethali Ahundzade ve Gaspralı İsmail ortaya çıkmış ve bu akımın gelişmesine hizmet etmişlerdir.

Türkçülük ve Turancılık her ne kadar dışarıda gelişmeye başlamışsa da, Ziya Gökalp tarafından sistemleştirilmiştir(Berkes,1977:360). Gökalp'te bu konuda bilinmesi gereken son konu ise Turancılık düşüncesidir.

Gökalp(1987:12-25) için Turancılık, Türkçülerin uzak mefkureleridir. Amacı 'Turan' sayesinde ayrı yaşayan Oğuzları, Tatarları, Kırgızları, Özbekleri, Yakutları dilde edebiyatta ve hârsta birleştirmektir. Bu uzak bir hayaldir ve

ruhlardaki vecdi yükseltmek için çok cazibelidir. Gökalp'e göre Türkçülük mefkûresi üç safhadan oluşmaktadır: Bunlar Türkiyecilik, Oğuzculuk yahut Türkmencilik, Turancılık'tır. Bugün Gökalp için yalnız Türkiyecilik vardır.

Gökalp'e göre Türk halkının görevi, halkın dağılmış ve karışmış gelenekleri arasındaki ülküleri bulmak ve çıkarmak, halkın yabancı kültürlerin etkisiyle kaybolmuş olan ruhunu canlandırmaktır. İşte ulusun bilinçaltında yatan düşüncelerini canlandırılması şeklinde tanımlanan halk eğitiminin de amacı budur. Türklerin kaynağına, özüne dönmesi zorunludur(burada kültürü ve ülküyü bir simge olarak kızıl elma ile özdeşleştirmiştir)(Heyd, 1979:131).

Gökalp(1992:290)'e göre; Filozof Leibniz' den itibaren Almanya, eğer bu kaideleri yerine getirmemiş olsaydı; Prusyalılar, Bavyeralılar, Saksonlar kendi kültürlerini takip etmiş olsalardı bugünkü yüksek Alman Kültürü vücuda gelemezdi. Gökalp'e göre birbirinden farklı etnik ve dini kimliklere sahip olsak da meselenin özünde; Türk devletinden, İslam ümmetinden, batı medeniyetinden oluşan birleşim gerçeği yatmaktadır. Bu tespit meseleyi somutlaştırdığı gibi çözümü de ortaya koymaktadır. Gökalp'e göre Türkçülük kısaca, 'şuuraltında olanı şuurlandırmaktır'.

Cumhuriyetin kuruluş felsefelerinden olan 'Atatürk milliyetçiliği' olarak da sistemleşen düşüncenin ortaya çıkışında etkili olan, başta Gökalp olmak üzere, arkadaşları Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin Yurdakul, Fuat Köprülü, Ali Canip Yöntem, Hamdullah Suphi Tanrıöver'i sayılabiliriz.

Atatürk 'Türk Milliyetçiliğini' yeni kurulan devletin, temel felsefesi hâline getirmiştir. Siyasi inkılâbın ardından bu gelişmeleri sosyal inkılâplar takip etmiştir. Ulus devlete uygun olarak yetiştirilecek olan insan tipi belirlendikten sonra; Latin alfabesi kabul edilmiş, eğitim sistemi bir bakanlık altında merkezileştirilmiş, daha doğrusu millileştirilmiştir. Okullarda ve toplumsal yaşamda eşitsizlikler kaldırılarak, kadının kamusal yaşama katılımının önü açılmış Tevhid-i Tedrisat ile karma eğitime geçilmiştir. Tüm bu değişimlerde tebaadan farklı, milli karakterde bir vatandaş yetiştirmek amaçlanmıştır. Cumhuriyet dönemi ile birlikte edebiyat, tarih gibi

derslerin müfredatları bu milliyetçi düşünce üzerine inşaa edilmiş ve daha ilk ve orta öğretimden başlayarak yeni neslin milli karakterde yetişmeleri amaçlanmıştır. Türk milliyetçiliğinin ilmî zeminini hazırlamak üzere de yine Atatürk tarafından Türk Tarih ve Dil Kurumları kurulmuştur. Milli fikrin ve milliyetçiliğın uygulamaları ve halka götürülmesi için de önce Türk ocakları, sonra halk evleri faaliyette bulunmuştur. Bütün bunlarda amaç tarihi ve kültürel misyona sahip, bunları evrensel platformla kaynaştırabilecek olan milli vatandaşın yetişmesidir ki bu ancak milli eğitim veren kurumlarda gerçekteşebilecektir.

3. GÖKALP'TE DİNİN ÖNEMİ VE EĞİTİMLE İLİşKİSİ

Gökalp için önemli meselelerden biri de din meselesidir. Gökalp, dini yalnızca inanç ve ibadetler sistemi olarak değerlendirmemiş, dinin sosyal hayatta ve bireylerin kişiliklerinin oluşumunda önemli olduğunu vurgulamış ve din eğitime özel bir önem vermiştir.

Gökalp dini '*hususî bir ümmet tarafından mukaddes tanınan birtakım itikatlarla ibadetlerin toplamı*' olarak tanımlamıştır. Gökalp'e göre din müessese olarak insanlara ve cemiyetlere hitap etmek ve onlardaki bozuklukları düzeltmek amacıyla var olmuştur(Göksel,1950:18-19).

Gökalp, dini hem bireysel hem de toplumsal bir olgu olarak ele alıp incelemiştir. Dinin, bireyin kişiliğinin şekillenmesinde etkili olduğu gibi toplumu bir arada tutan birtakım değerleri de bünyesinde barındırdığını savunmuştur.

Gökalp dinin; değişmez itikatları ve ibadet sistemiyle; ruhları 'vecd' içinde coşturarak onları birbirine bağlayıp, mesut ettiğini, ayrıca fertlere insanüstü bir metanet ve sabırlılık verdiğini savunmuştur. Bütün bunlar dinin insanın gelişiminde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Ona göre hayat boyu kuvvetli bir karaktere sahip olanlar, genellikle çocukluk döneminde dini terbiye alanlar arasından

çıkılmaktadır. Çocukken bu eğitimden yoksun kalanlar ise ölünceye kadar iradesiz ve şahsiyetsiz yaşamaya mahkumdur(Göksel 1950:18-19).

Gökalp, dinin yalnızca fertlerin değil cemiyetlerin oluşum ve işleyişinde de etkili olduğunu savunmuştur. Din, yüksek bir takım duygular, inanç sistemi ve ferdi ruhları kemale erdiren, eğitici bir özelliğe sahiptir. İnsanları bir arada tutan birtakım değerler bünyesinde barındırmaktadır. Ona göre dini açıdan insan ruhu, özgür irade ve fazilet mükellefiyetiyle yoğrulmuştur. İnsanın hürlüğü ona, sosyal olduğu kadar uhrevi bir mesuliyet yüklemektedir. Maddi âlemde bulamayacağı fazilet, hürriyet ve adaleti manevi âlemde bulabilmek düşüncesiyle ruhunu bu yüksek duygularla donatmakta ve bu sayede rahatlamaktadır(Göksel,1950:54).

Gökalp düşüncelerinin şekillendiği ilk dönemden itibaren dine önem vermiştir. İlk şiirlerini incelediğimizde günlük ibadet, zekât ve orucun övüldüğü görülmektedir. Bu şiirlerinde dinsel yükümlülüklerin sosyal ve akılsal izahı ve tasavvuf düşüncesi işlenmiştir(Heyd, 1979:98).

Gökalp(1992:105)'e göre okullardaki kozmopolit yapı çocukların gelişimlerini her anlamda olduğu gibi özellikle din eğitimi anlamında olumsuz etkilemiştir. Her baba çocuğunu Türkçe okuyup yazmasını, çağdaş bir insan olmasını istediği gibi İslamiyet hakkında bilgi sahibi olmasını da ister.

Gökalp(1992:105-107)'e göre; Tanzimat dönemiyle birlikte çağdaş eğitim ile geleneksel eğitimin çatışması din ve yeniliklerin karşı karşıya getirilmesine neden olmuştur. Batı tipi eğitim sistemi, ülkeye girmeye başladığı andan itibaren geleneksel(İslami) eğitim önemini kaybetmeye başlamıştır. Ancak burada verilen eğitimin ne kadar İslami olduğu göre tartışmalıdır. Çünkü okullarda din dersleri, nicelik olarak önemli bir yer tutmasına karşılık, 'İslam eğitiminin' verilmesinde nitelikten yoksunluk ön plana çıkmıştır. Bunun yanında dini eğitimi veren kişilerin gerçek anlamda ehil olup olmadıkları da tartışmalıdır. Çünkü din dersi öğretmenleri ilmi gerçeklere 'bidat' gözüyle bakmaya başlamış ve öğrencilerin güvenini yitirmişlerdir. Bu durumda çağdaş bilim ya da yenilikler din ile çatışmak

zorundaymış gibi bir sonuç ortaya çıkmıştır. Hâlbuki tam tersine Gökâlp İslamiyet'in yenilik ya da bilimle çatışmadığını, böyle algılanmasının gerçek İslamiyet'ten uzaklaşmamızdan kaynaklandığını savunmuştur.

Gökâlp(1992:282-287)'e göre din buhranının doğmasına ve gençlerin kafasının karışmasına sebep olan en önemli mesele, çağdaş değerlerin İslam'a aykırı olarak aktarılmasıdır. Ona göre okullarda 'İslami eğitim' veren kimseler, gerçek İslamiyet'i bilmemektedir. Böylece gençlerin zihnine bir yığın yanlışlık yerleştiği gibi müspet ilimleri okutan öğretmenler de, öğrettikleri ilimlerin aslını öğrenmemiş olduklarından durumun daha da zorlaşmasına sebep olmuşlardır. Gençlik aldığı bu çarpık eğitimin neticesinde, bir yandan din ile akıl, diğer yandan din ile örf arasında uyumsuzluk olduğu sonucuna kapılmış ve bunalıma düşmüştür. Gökâlp dine karşı olmamakla birlikte bunun herkes tarafından değil uzman kişiler eliyle verilmesi gerektiğini, halkın dinden korkuyla soğutulmasının yanlışlığını ifade etmiştir.

Gökâlp(1992:105:107)'e göre esas mesele dinin ve çağdaş değerlerin bir arada tutulabilmesidir. Bu hassas dengede, şayet çağdaş eğitim, madde alanında kalmayarak maneviyat dünyasına tecavüz ederse İslam ve Türklük alanına saldırmış olur. Bu nedenle Milli ve dini eğitimin sahalarını belirlemek kolay değildir. Bundan dolayı Gökâlp'e göre İslam eğitimi, esas itibarıyla Türk ve çağdaş eğitim sistemlerini kabul etmekle beraber hem bunlar tarafından kendi alanına yapılacak saldırılara meydan vermemeye çalışmalı hem de gerçek İslamiyet'in kural ve geleneklerini; öncelikle Arap kavminden sonra da diğer kavimlerde ödünç alınan görenek ve bid'atları ayıklamaya çalışmalıdır.

Gökâlp(1992:282-87)'e göre din, sosyal hayatta son derece önemli olduğu gibi 'terakkiye' de mani değildir. İlim milletlerarası olduğu için tüm insanlığın ortak malıdır. Dinimizde ilim bir ibadet olarak kabul edilmiş, 'ilim Çin'de de olsa aranmalı' ve 'hikmet müminin yitik malıdır, nerede olursa almalıdır' demiştir.

Gökâlp(1987:35)'e göre İslamiyet, geçmişte doğu uygarlığı ile birleştiği gibi, çağdaş Avrupa uygarlığı ile de birleşebilir. İslamiyet'in içersindeki diğer

dinlerden daha üst düzeydeki mantığın, bilim ile din arasındaki her tür çelişkiyi ortadan kaldırdığını vurgulamaktadır. Ona göre bu din adamlarının fanatizmi, Türk aydınlarını İslam dinine yabancılaştırmakla kalmamış aynı zamanda kitlelerle cehalet savaşının bir yana bırakılmasına yol açmıştır.

Gökalp'e göre İslamiyet'in bir diğer üstünlüğü ise temelinde 'sevgi'nin yer almasıdır. Bu sayede batıdaki birçok problemin ortaya çıkışı önceden engellenebilmektedir. Ona göre batı dünyasında modernleşme ile birlikte sanayi, işbölümü, ferdiyetçilik gibi kavramlar beraberinde birtakım sorunları da getirmiştir. Cemiyetin oluşmasından sonra insanlar arasındaki dayanışma azalmış, işbölümü ve uzmanlaşma bir yandan artarken, toplumda ortak bir bilinç ortaya koymada sıkıntı oluşmuştur. Aşırı ferdiyetçilik beraberinde yalnızlaşma ve yabancılaşmayı getirmiş; intiharlar artmıştır. Ona göre bu durumun ortaya çıkmasında etkili olan en önemli faktörlerden biri de dinin sosyal hayattaki etkisinin azalmasıdır. Bizde olmamasının nedeni ise dinimizin sevgiden kaynaklanması, birlik ve beraberliği emretmesidir.

Gökalp(1992:235)'e göre dinin korku esasına dayandırılması halkın dinden uzaklaşmasına neden olmuştur. Yapılması gereken, değişimle, halkın dini yakından tanımasını sağlamak ve sevgiyi temel almaktır.

Gökalp(1987:31-33) Türk ulusunu Türkçe konuşan Müslümanlar şeklinde tanımlamıştır. Ona göre Türkiye İslamiyet'in kalesidir ve Türklerin ulusal uyanışı ile birlikte İslamiyet'in de dinsel yeniden uyanma dönemi başlayacaktır. Bu anlamda Türk milliyetçiliğinin bir görevi de dini muhafaza etmektir denebilir.

Gökalp'e göre birey sevgiyi, saygıyı, dilini ve en önemlisi dinini çevresinden almaktadır. Gökalp'in toplumculuğa inancı esas olarak Müslümanlar arasında kardeşlik ve eşitlik ilkesine dayanan İslami geleneklerden çıkmaktadır. Bireyin toplumla kaynaşması ve bu amaçla benliğini yok etmesi yönündeki istemlerinde tasavvuf adı verilen belirli bir İslami felsefenin etkisi de gözlenebilir. İslam mutasavvıfı, sufi, bencilliğinden kurtulmak kutsal iradeye tabii olmak ve son

aşamada Tanrı ile birleşmek için çabalamaktadır. Dinin toplumsal boyutu da bu düşünce ile ortaya çıkmaktadır(Heyd, 1979: 66).

Gökalp(1920:798) ve din denildiği zaman en önemli konu laiklik meselesidir. Laiklik; din ve devlet işlerini birbirinden ayırmak, devleti dini kural ve kaidelerle idare etmemektir. Gökalp, Müslümanların gerilemesinin nedenini, dinin devletten ayrılmamış olmasına bağlamıştır.

Gökalp'in laiklik anlayışının temelinde dini sosyal ve ferdi yaşamdan atmak yoktur. O dini, hurafelerden arındırmak istemiştir. Ona'e göre ulusun yasal gücü dinsel yasalarla sınırlandırılmamalıdır. Kendi yasalarını kendisi yapamayan, onları Tanrı'nın değişmez buyruğu sayan hiçbir devlet egemen olamaz(Heyd, 1979:106).

Gökalp(1987:264), Mevlid-i Şerif gibi ezanın, hutbe, vaaz ve duaların yani Kur'an okuma dışındaki tüm dinsel ritüellerin ulusal dille yapılmasını istemiştir. Bu konuda İslam hukukunun başlatıcısı olarak kabul edilen İmam Ebu Hanife'nin her dilde dua edilmesini uygun gören yaklaşımını temel almıştır. Ona göre halk kendi dilinin dışında bir dille ibadet ederse yeteri kadar vecde bürünemez. Zira ona göre, halkın uzun yıllardan beri mevlitten, tekkelerdeki zikirlerden en fazla haz duyması ve tatmin olması bunların Türkçe ifade edilmelerindendir.

Laikliğin yerleşmesi konusunda, 1917 yılında İttihat ve Terakki Partisi'nin kongresinde, 'memorandum' vererek geleneksel şekliyle Şeyhülislamlığın kaldırılmasını istemiştir. Aynı memorandumda ülkenin iktisadi ve hukuki yaşamında çok önemli yeri olan başka dinsel kuruluş olan Efka-ı Hümayun'un kaldırılmasını istemiştir. Türk kitlelerinin girişim gücünü yok eden, aşırı tevekküllü, yönetimin dizginlerinin ölülere bırakan bu kurum kaldırılmalıdır(Heyd, 1979:107-108).

Gökalp, bu değişimin yalnızca kurumsal düzeyde değil fertlerin yaşamlarında da gerçekleşmesini istemiş ve din eğitimine önem verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre dini eğitim verdiği söylenen medreselerin durumları ortada

iken, eğitimde birlik oluşmamışken sosyal alanda yapılan tüm değişimlerin kalıcılığını sağlamak elbette imkânsızdır(Heyd, 1979:108).

Gökalp, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'na karşı koyması nedeniyle sultanlığın kaldırılmasını istemiş, halifeliğin kaldırılmasını ise doğru bulmamıştır. Halifelik sayesinde bir Müslümanların birliğini öngörmüştür. Ona göre bu birliğin sağlanması için, en küçük ibadet yeri mahalle mescidi olmak kaydıyla giderek büyüyen bir yapıda büyük bir camii, kasabanın asıl camii, camii kebirine bağlanacak ve bunun başında müftü bulunacaktır. Ülkenin tüm müftüleri ise başkent müftüsü yani geleneksel adı ile Şeyhülislam'a bağlı olacaktır. Şeyhülislam ve diğer Müslüman ülkelerdeki benzerleri uluslararası Müslüman topluluğun başı halifeye bağlı olacaktır. Bu sayede halifeyi Katolik kilisesinde papanın konumuna benzetmektedir. Bu sayede halifeliğin nüfuzunun devam edeceği düşüncesindedir. Ancak bu düşünceleri uygulanmamıştır. Atatürk halifeliğin ileride Türkiye'deki ve dünyadaki Müslümanlarca çekici bir merkez konumuna gelmesinden korkmuş ve 1924 yılı mart ayında Gökalp'in ölümünden birkaç hafta önce hilafeti de kaldırmıştır. 1928 yılında ise İslamiyet resmi devlet dini olma niteliğini kaybetmiş ve 1937 yılında Türkiye Cumhuriyeti anayasasına devletin özelliklerinden birinin de laiklik olduğunu belirten ikinci madde eklenmiştir. Din ve devlet ayrımı artık resmi olarak da tamamlanmıştır(Heyd, 1979:109-111).

Cemil Meriç(1978:70-71) Gökalp'in din hakkındaki görüşlerini samimi bulmamış ve eleştirmiştir. Örneğin örtünme ve harem konusunda dinde yoktu, sonradan Bizans-Arap kültürünün etkisiyle girdi dediği birçok şeyde başka bir maksat olduğunu belirtmiştir. Meriç, Gökalp'in bu sözleri, bir anlamda bir geçiş sürecinde insanları ikna etmek için söylediğini ve samimi olmadığını vurgulamıştır. Zira söylemlerinde sık sık dini referanslara başvurma nedeninin, dindar oluşundan değil dinin toplumdaki gücünün farkında olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Bu görüşlerini Laiklik konusunda da görmek mümkündür.

Meriç(1978:64) Gökalp'in laiklikle adeta dini tamamen sosyal hayattan çıkarttığını bir sembolden ibaret hale getirdiğini ifade ederek aslında İslam'a rağmen

modernleşmeyi temele aldığı ve doğu medeniyetini hiçe saydığını ifade ederek eleştirmiştir. Ona göre Gökalp'in başlıca iki gayesi vardır: Birincisi dinle devleti ayırmak, Yani İslamiyet'in siyasi ve sosyal hayat üzerindeki hâkimiyetine son vermek. İkincisi ise dinle Doğu medeniyetini ayırmak ve böylece İslam'ın temel değerleriyle Avrupa medeniyetini ve Türk milli harsını birlikte yaşamaktır.

N. Topçu(1971:60) da Gökalp'in başlangıçta Şaman dinini benimsediğini, İslamiyet'te karar kılma da; Türk dil ve geleneklerine uydurulmuş bir İslamiyet'i benimsediğini, hayatının sonlarında da laikliğe döndüğünü söyleyerek eleştirmiştir.

Gökalp en temel mesele dini eğitimin kalitesinin artırılmasıdır. O İslamiyet'in ilk zamanlarında her türlü din ilimlerin okutulduğu medreselerin sonraları siyasal sebeplerle öğretim kalitesinin bozulduğunun altını çizmiştir.

Medrese ve tekkelerin eğitim görevleri, Onun eğitim sisteminde ulaşılması gereken son hedef değildir. Gökalp modernleşme yolunda bu kurumların işlerliğini yitirdiğini dile getirmiştir. Ancak bu köklü değişim bir anda gerçekleşmeyeceğini, medreseler ve tekkelerin reformize edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Ancak amacı eğitim sisteminin zamanla modern kurumlara bırakılarak, ümmetten ziyade yurttaş, birey yetiştirilmesidir. Bu geçiş dönemi için din eğitiminde 'Meşihatı İslamiye'nin kurulmasını istemiştir. Din eğitimi verecek olan eğitimcilerin ve okutulacak kitapların bu kurum eliyle gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamıştır(Ergin,1942:1115).

Gökalp din adamlarının yetişmesi için açılacak Meşihatı İslamiye'de, din adamlarının yetiştirilmesini, bunların diyanet işlerini yüceltmek üzere diğer İslam ülkelerine gönderilmesini, kelam ve tasavvuf alanında kitap yazmalarını istemiştir. Ayrıca yabancı dilden dinimize din kitaplarını tercüme etmek için bir telif ve tercüme komisyonu kurmak gerektiğini, camisiz köy ve mahallelere cami, medrese açmak gerektiğini ifade etmiştir. Burada Osmanlı dili, edebiyatı, gramer ve tefsir, kelam, fıkıh, tasavvuf, hadis gibi derslerin iki gruba ayrılması gerektiğini söylemiştir. Her dersin o konuda uzman öğretmen tarafından okutulmasını, öğrencilerin araştırma yapabilecek seviyeye ulaştırılmasını istemiştir(Ergin,1942:1115).

4. GÖKALP'TE ÇAĞDAŞLAŞMA KAVRAMI VE EĞİTİMLE İLİŞKİSİ

Gökalp'in hars ve medeniyet, din ile ilgili görüşlerinin açıklanmasının ardından şimdi; batılılaşmak ve çağdaşlaşmak nedir, nasıl gerçekleşebilir, eğitimle ilişkisi var mıdır? gibi konuları inceleyebiliriz. Gökalp bu konuda daha çok 'Asrileşme' kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Bu konuyu ifade eden birçok kelime, farklı anlamlarda kullanılmıştır.

Niyazi Berkes, T. Zafer Tunaya, Doğan Avcıoğlu gibi isimler, 'çağdaşlaşma' kavramını tercih etmişlerdir. Şerif Mardin, Münici Kapani gibi bazı yazarlar ise çağdaşlaşma tezine yakın anlamda 'modernleşme ve batılılaşma' kavramlarını kullanmışlardır(Tanör, 1998: 303).

Gökalp(1992:236) bir millete özgü müesseselerin toplamının kültür, bir ümmete mahsus olan müesseselerin toplamının din, kültürleri ve dinleri ayrı olan çeşitli cemiyetler arasındaki müşterek müesseselerin toplamının ise medeniyet olduğunu dile getirmiştir.

Gökalp(1987:27-35) gelişmenin ya taklit ya da yaratma yoluyla olacağını; taklit yoluyla meydana gelen gelişmelerin, komşu bahçelerindeki çiçekleri koparıp, kendi bahçemize dikme şeklinde gerçekleşirken, yaratma suretiyle ortaya konulan gelişmelerin ise bu çiçeklerin tohum ve aşı vasıtası ile yetiştirilmesi suretiyle gerçekleşeceğini savunmuştur. Ona göre iki çeşit medeniyet bahçesinden birincisi çok kısa zamanda solmaya mahkûm iken ikincisi uzun bir hayata sahip olmaktadır.

Türkdoğan(1987:79) medeniyete ulaşmak, çağdaşlaşmak için, yalnızca ilim ve tekniği alıp ilim zihniyetini benimsemekle bir millet; büyük sarsıntılara maruz kalmadan-Japonya-Rusya ve Amerika gibi pek ala gelişebileceğimizi savunurken, Erol Güngör(1980:13-14) ise 'Modernleşmek' ile 'Avrupalılaşmak' kavramlarının,

farkının altını çizmiş, modern teknolojiyi hiçbir manevi değişmeye lüzum kalmadan almanın imkânsız olduğunu ifade etmiştir.

Gökalp bu zamana kadar canlı bir gelişim halinde ilerleyen, batıyı batı yapan temel değerlerin, henüz bize gelmediğini, anlaşılıp özümsemediğini, batılılaşmanın Tanzimatçılar eliyle yanlış bir mecraya sürüklendiğini bu nedenle de bizde batılılaşmak adına yapılanların hep yanlış sonuç verdiğini, düşünmüştür(Safa,1997:103-120).

Berkes(1959:13-31) Gökalp'in Batılılaşma konusunda 'orta yol' tercih ettiğini düşünmüştür. Batıdan yalnızca maddi uygarlığın transferi gerçekleştirilmeli, maneviyat alanında ise batıdan hiçbir şey alınmamalıdır.

Gökalp(1980:38-42)'e göre, Avrupa'ya karşı hürriyetimizi ve İstiklalimizi müdafaa edebilmemiz için değişme zorunludur. Ona göre Avrupa medeniyeti müspet ilimlerden ve tekniklerden, ibarettir. Ona göre bu değişim gelişimle özdeştir. Ona göre biz Avrupa'dan Nizam-ı Cedid'i almamış olsaydık bugün Anadolu'yu düşmanlara karşı müdahale edemezdik.

Gökalp'in Batıdan nelerin alınıp, nelerin alınmaması gerektiği konusundaki ölçütünü kültür ile uygarlık arasındaki ayrımını oluşturmaktadır. Uygarlık uluslar arası olduğu gibi yalnızca bilimsel yöntemleri, doğa bilimlerini ve teknik süreçleri kapsamaktadır. Bütün bunların Avrupa'dan alınması zorunludur. Buna karşılık tüm manevi değerler kültürü oluşturduğu için ulusal hazineden alınması gerekir. Batının her alanda kabul edilmesi gibi bir durum söz konusu olamaz. Bu konuda Nietzsche'nin Batı uygarlığına karşı sözlerinden destek bulur. Ona göre Batı uygarlığı '*çürük, hasta, kokmuş esaslar üzerine istinat etmiştir. İnkıraza, İzmihlale mahkûmdur*' ve ona göre '*hakiki medeniyet ancak yeni hayatın inkişafı ile başlayacak Türk medeniyetindedir.*'(Heyd, 1979:93-95).

Gökalp(1992:252)'e göre bizim Avrupalılaşmak denince aldanmamızın tek nedeni; 'medenî Avrupa' ile 'siyasi Avrupa'yı birbirine karıştırmamızdır. Ona göre

Avrupa'nın yüksek idealli filozofları ve âlimlerinden, Avrupa'nın bu denli yükselmesini sebeplerini öğrenebiliriz. Hâlbuki bütün bu güzelliklerin yanında yine aynı Avrupa'da bize düşmanlık besleyen ve bunu halka aşlamaya çalışan diplomatlar ve askeri düşmanları, yani siyasi Avrupa' da vardır. O halde Avrupa'ya karşı duyduğumuz saygı ve güven hislerinin kaynağı olan medeni Avrupa'ya duyduğumuz bu hisleri siyasi Avrupa'ya karşı duymamamız gerekir.

Gökalp(1992:260)'e göre memleketimizde bir gençlik buhranı, bir kadın buhranı, bir terbiye meselesinin halledilememesinden kaynaklanan buhran durumları söz konusudur. Ancak birbirine zıt mahkemeler, öğretim yerleri, hukuklar, lisanlar hulasa her alanda ikilikler mevcut olup karışıklıklara sebep olmaktadır. Ancak düşündükleri gibi hisseden ve hissettikleri gibi yaşayan insanlar için bu durumlar görmezlikten gelinemeyecek derecede önemlidir.

Türk ulusundan İslam ümmetinden ve Batı uygarlığından olduğunun her fırsatta altını çizen Gökalp için, yukarıda saydığımız farklılıklar ve düşünceler anlaşılıp doğru tatbik edildiği takdirde, Türklüğümüzü ve İslamiyet'i muhafaza etmek şartıyla Batılaşmamız mümkün olabilir.

Gökalp(1992:268)'e göre siyasi inkılâp sonrası yapılması gereken ilk iş, sosyal inkılâplarla halkı bilinçlendirmek ve modernleştirmektir. Yeni hayat, yeni kıymetler, yeni iktisat, yeni aile, yeni estetik, yeni ahlak, yeni hukuk... bunların hepsinin gerçekleşmesi için yeni bir eğitim sisteminin oluşması zorunludur. Bu elbette toptan geçmiş i inkâr ederek plansız, programsız bir değişim değildir.

Gökalp(1992:269)'e göre geçmiş kültürümüzün inkârı son derece tehlikeli sonuçlar doğurabilir. Aslında Türk kültürü son derece yüksek bir kültürdür. Aynı şekilde yine Türk ırkı da diğer Irklar gibi ispiroyla zevk ve eğlenceye aşırı düşkünlükle bozulmamıştır. Alman filozofu Nietzsche'nin hayal ettiği üstün insanların Türkler olduğunu düşünmektedir. Kendi idealleri olan ve yeni değerleri inşaa edebilecek kudrete sahip insanlar olduğumuzun altını her fırsatta çizmiştir. Sürü insanı olmaktan kurtulup bir an önce içine düştüğümüz çaresizlikten ve aşağılık

kompleksinden kurtulacağımızı ve bizi biz yapan değerlere yeniden kavuşabileceğimizi ifade etmiştir.

Batılılaşmak, esasen batının sosyal kurumlarını orasından burasından alarak Türkiye'ye sokmak değildir. Batının yaşayışını görünüşte taklit etmek değildir. Hatta fabrikalar kurmak, modern cihazlar ve teknikler kullanmakta değildir. Batı aslına bakıldığında bir zihniyettir ve bu zihniyetin yerleşmesinde eğitime büyük görevler düşmektedir(Özarpınar,1998:12-17).

Eğitim sistemimiz 'milli' olduğunu unutmayıp bir yanı kültüre dayanacak, diğer bir yandan da pozitif ilimlere dayanacak bilgili ve iyi ahlaklı insan yetiştirmeyi amaç edinecektir(Türkdoğan,1987:39-40).

Eğitimde esas olan geleneksel Türk eğitim sistemiyle, çağdaş eğitimin unsurlarının birleşmesidir. Ancak denge iyi ayarlanmazsa ikisi birbirini yok edebilir. Gökalp(1918:60) her milleten istiklali için medeniyeti benimsemek zorunda olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca kültürü canlı bir uzviyete, medeniyeti ise bunu besleyen bir muhite benzetmiştir. Ancak kültürün medeniyeti sindirip benimsemesi ne kadar iyi ise, medeniyetin kültürü benimsemesi o kadar fenadır. O medeniyete düşman değildir. Ona göre sağlam kültürle medeniyete girilmemesi durumunda o toplumun yok olacağı bir gerçektir.

Gökalp(1992:251), medeniyetin dinden ayrı bir şey olduğu ve ona herhangi bir dinin damgasının basılmayacağını düşünmüştür. Eğer her din beraberinde yeni bir medeniyet getirmiş olsaydı, bugünkü mevcut din sayısı kadar da medeniyetten bahsedilmesi gerekirdi. Yahudilerle, Japonlar gerek hars gerek din itibarıyla Avrupalılara yabancı oldukları halde medeniyetçe Avrupa milletleriyle müşterektir. Japonlar nasıl dinlerini ve milletlerini muhafaza etmek şartıyla batı medeniyetine girdiler bu sayede her alanda Avrupa'ya yetiştilerse bizimde bunu başarmamızın, Türklüğümüzü ve Müslümanlığımızı muhafaza etmek şartıyla batı medeniyetine girmemizin mümkün olduğunu düşünmüştür.

Memleketimizde çözülmesi gereken en acil bir mesele ‘maarif meselesi’ ve ‘terbiye meselesi’dir. Ona göre bunun çözülmemesinin nedeni asıl meselenin çözülmemesinden kaynaklanmaktadır. Memleketimizde gerek terbiye gerekse medeniyetçe benzemeyen üç farklı kurum ve eğitim sistemlerinin birleştirilmesi zorunludur. Medeniyetlerimizi birleştirirsek maarifimizi ve pedagojimizi de birleştirmiş, ruhen, fikren türdeş bir millet olabiliriz(Gökalp,1992:250-251).

Gökalp(1992:245)’e göre, Avrupa’da Rönesans, Reform, Felsefi yenilik gibi ahlak, din, ilim, estetik sahalarında olan değişiklikler Ortaçağ yaşamına son vermiş, Avrupa’da sanayinin gelişmesi, büyük şehirlerin oluşmasına sebep olmuştur. Bu iş bölümü ve uzmanlığı doğurmuştur. Uzmanlık ve işbölümü ‘fertlerin’ doğmasına sebep olmuştur. Gökalp’e göre; Doğu medeniyetiyle batıyı kıyaslamak oldukça yanlıştır. Çünkü bu karşılaştırmanın yapılabilmesi için, her iki tarafın da aynı silahlarla donatılması gerekmektedir. Bize düşen bu noktada batı medeniyetine girmek için ilimde, sanayide, askeri ve hukuki teşkilatlarda Avrupalılar kadar ilerlemektir. Taklitten ziyade Avrupa medeniyetine tam bir suretle girmektir.

Gökalp(1992:60)’e göre, modern terbiyenin millet seviyesinde teşekkülünde dikkat edilmesi gereken *‘milli kültürün fertlere şuurlu bir şekilde kazandırılmasıdır’*. Bunun sağlam bir şekilde tatbiki gerçekleştikten sonra sıra modern öğretime gelmektedir. Ona göre modern teknolojinin milli fertlere öğretilmesi olan modern öğretim genellikle Avrupa’da bulunmaktadır. Avrupa ile tüm münasebet sebebimizin teknolojiden kaynaklandığı görüşündedir.

Gökalp(1992:61-64) eğitimin milletin içinde yaşayan kültürden, öğretimin ise modern usullerin öğrenilmesi için Avrupa’dan alınması gerektiğini düşünmüştür. Ona göre modern terbiye modern kültür gibi milletin kendi hayatının bir belirişidir. Modern öğretim modern teknoloji gibi milletlerarası olan modern medeniyetten alınır. Eğer cemiyetimiz modern ise milli terbiyemiz de modern bir terbiye mahiyetini alır. Ancak henüz modern bir cemiyet haline gelmekten uzak isek, çocuklarımıza modern bir terbiye verilmesini hiç istememeliyiz. Gökalp milli

terbiyenin kökeni olan milli kültürün çocuklara kazandırılmadan, modern eğitimin yani öğretimin yapılmasının yanlış olduğu görüşündedir.

Gökalp(1992:248)'e göre teknolojinin hiçbir milli yanı olmadığına göre, öğretimle medeniyet arasında da bir ilişki kurulabilir. Öğretimde takip edilecek yol, modern teknolojinin gereklerine uygun olmalıdır. Yani maarif ve okullar medeniyetin icaplarına göre düzenlenmelidir.

Gökalp(1987:99-100)'e göre eğer biz millet olmayı başarabilir, öncelikle milli kültürü öğrencilere kazandıracak milli terbiyeyi maarifte öğrenciye verebilirsek, medeniyete ve öğretime geçebiliriz. Batı medeniyetini ilim, teknik, teknolojiyi almak istiyorsak da, okullarda ve maarifte birtakım reformlar yapmamız gerekmektedir. Bu konuda öncelikle Türk Tiyatrosu, Türk Konservatuvarı, Türk Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü kurulmalıdır. Bunların vazifesi ise, milli kültürü arayıp bulmak, sonra bunları çeşitli alanlara Batı medeniyetine aşılama olmalıdır.

5.GÖKALP'TE DİL'İN ÖNEMİ VE EĞİTİMLE İLİŞKİSİ

Bireylerin toplumsallaşmasında ve toplumsal bilincin oluşmasında eğitim, bunun aktarılmasında ise dil, önemli unsurların başında gelmektedir. Gökalp dili kültür taşıyıcısı, bir milleti millet yapan, varlığını ortaya koyan temel kurum olarak ele almıştır. Bu noktada dil ile kültür- millet-eğitim ilişkisi kaçınılmazdır. Ona göre bir milletin dil alanındaki egemenliği, siyasal egemenliğinin ön koşulu niteliğindedir.

Yazının ıslahı, Latin harflerinin alınması ve dilde sadeleşme meseleleri Tanzimattan itibaren başlamış, II. Meşrutiyet'te gittikçe güçlenen Türkçülük akımının etkisiyle son derece önemli bir mesele halini almıştır(Akyüz,2001:324).

İsmail Gaspıralı 'Lisan Meselesi' adlı yazısında '*Milleti millet eden iki şeyden birinin "tevhid-i lisan"* olduğunu söylemiştir(Akpınar,2001:386). Baltacıoğlu ise

dilimizin kalıp gelenekleri gibi ruh geleneklerini de aramamızın şart olduğunu, geleneklerin ise halkta olduğunu ifade etmiştir. Ona göre halkın kullandığı dil ile aydının kullandığı dil geleneğinin aynı olması gerekmektedir. Ona göre gelenek demek milletin belkemiği demektir(Baltacıoğlu,1994:72).

Gökalp Selanik'te Genç Kalemler dergisinde makalelerini yayımlamaya başladığı andan itibaren halkın anlayacağı, yalın bir dili tercih etmiştir. O Arapça, Farsça ve Türkçe gibi üç dilin karışımından oluşan Osmanlı dili ile halk arasında konuşulan ve aydınların yüz vermedikleri Türkçenin, bir arada yaşamasının imkânsız olduğunun altını çizmiştir. Ona göre edebiyat alanında tek bir dilin kullanılması bir zorunluluktur ve bu o milletin 'ana dili' olmak zorundadır. Bu zorunluluk Gökalp'te millet olmanın temel koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır(Heyd1978:138).

Gökalp'e göre her milletin ana dili, fertlerinin kendi kültür muhtevalarını kazanmaları için temeldir. Bu sebeple Gökalp, harsa inmek için tüm yolların kültürden geçtiğini söylemiş ve dilin önemi üzerinde durmuştur(Nirun,1981:175).

Gökalp için millet olmanın ön koşulu halkın ortaklaşa bir dili kullanmalarıdır. Osmanlı'da bu denli farklı dil ve edebiyat kalıntıları içerisinde bizi ortak noktada buluşturacak, millet halini almamızı sağlayacak olan, halkın konuştuğu, sade bir dil vücuda getirmemizdir. Ancak bunun oluşturulması basit bir hadise değildir. Yıllarca Arapça, Farsça ve Avrupa dillerinin istilasına uğramış olduğumuz bir dönemde, Gökalp'in bu düşüncesinin gerçekleşmesi bir programı zorunlu kılmaktadır. Bu programda öncelikle dilin yabancı unsurlardan temizlenmesi gereklidir(Heyd,1979:138-139).

Gökalp(1987:111-13) Türkiye'nin milli dilinin 'İstanbul Türkçesi' olduğunu düşünmüştür. Ancak mevcut durumda İstanbul Türkçesi denilen, konuşulan yani halkın bildiği Türkçe ile halkın konuşmadığı, sadece küçük bir çevre tarafından yazılan ve Gökalp tarafından 'Esperanto' diye tabir edilen suni bir dil olan Osmanlıca Türk milletinin lisanı değildir.

Gökalp(1987:111-13) bu konuda başka ülkelerle yaptığı kıyaslamada; diğer ülkelerin hepsinde konuşulan dille yazılan dil aynı iken Osmanlı'da ise tam tersi bir durumun görüldüğünü, bunun bir hastalık olduğunu ve tedavi edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre yazı dilinin konuşma dili halini alabilmesi imkânsızdır. Çünkü bu suni dilde Arapça, Acemce ve Türkçe'nin sözcüklerini gramerlerini sözdizimlerini birleştirmekle oluşan bu Esperanto'da bir mana için en az üç kelime, her edat için üç lafzı bulunan bu lüzumsuzluktan tek bir dil ortaya çıkarmak mümkün değildir. O halde yapılması gereken, konuşma dilini yazı dili haline getirmektir. Bu surette ortaya çıkacak İstanbul'un konuşma dilini 'Yeni Lisan', 'Güzel Türkçe' daha sonra 'Yeni Türkçe' olarak tanımlamıştır.

Gökalp(1987:111-13)'e göre günlük yazı dilde bulunan Arapça ve Farsça kelimelerin halk dilinde eş anlamlıları bulunmamaktadır. Ona göre halk, Arapçadan ve Farsçadan kelime aldığı zaman onun eş anlamlısı olan Türkçe kelimeyi büsbütün atmaktadır. Mesela halk 'hasta' kelimesini alınca 'sayrı' lafzını, 'ayna' kelimesini alınca 'gözü' lafzını, 'merdiven' kelimesini alınca 'basgıç' lafzını tamamen unutmuştur. Ancak Arapça ve Acemceden aldığı kelimelerin yanında, eski Türkçe kelimeler ikilik yaratmaktadır. Siyah ve beyaz alındıktan sonra ak ve kara da varlığını korumuştur. Bunlar tamamen anlam olarak birbirlerini karşılayabilen kelimeler değildir. Yine aynı anlamda kullanılan Türkçe, Arapça ve Acemce kelimeler sıkıntı yaratmaktadır. 'Ab, su, ma ya da gece, şeb, leyl gibi' . Yabancı lisandan alınan kelimeler Gökalp'e göre, lâfzen ya da manen temsil ederek aydınlar göze 'galatat' ortaya çıkarmıştır. 'Pare' kelimesi Farsça kısım parça iken Türkçe 'para' şeklini almıştır. Gökalp'e göre; kitap, namaz, mektep, cami, minare, imam gibi Arapça ve Farsça kökten gelmiş kelimeler halkın diline girmiş olduklarına bakılmaksızın atılmalıdır. Bunların yerine unutulmuş olan eski Türk kelimeleri diriltilmeli yahut Çağatayca'da, Özbekçe'de, Tatarca'da, Kırgızca'da bulabileceğimiz, aslen Türk kökünden gelmiş kelimeleri almalı ve yahut Türkçeden yeni eklerle birleştirme usulleri icat ederek bunlarla ilgili Türkçe kelimeler yaratılmalıdır. Bunun yanında 'sigara, paket, Evropa' kelimeleri halkın söyleyişine uydurularak 'cigara, ceket ve Avrupa' şeklinde yazılmalıdır. Gökalp için bunların yanında bir kelimenin milli olması için Türkçe kökten gelmesi yeterli değildir.

Çünkü Türkçe kökünden gelen ‘gözü, sayru, bankıç, agu’ gibi birçok kelimenin dilden çıkararak fosil olduğunu bunların yerine canlı olarak ‘ayna, hasta, merdiven’ kelimelerinin girdiğini belirterek fosilleri diriltmenin hem imkânsız hem de gereksiz olduğunu da aynı zamanda belirtmektedir.

Gökalp(1987:15) yabancı kelimelerin atılması ile oluşacak sade, anlaşılır, halkın konuştuğu ve yazdığı lisanı istemektedir. Gökalp milli kültürü her şeyin üstünde tutmuştur. Bu kültürü ise nasıl gerçek sahibi ve yaratıcısı olan halkta bulabiliyorsak; dilde de ‘halka’ doğru gitmek gerekmektedir.

Atatürk’e göre de Arap harfleri bırakılmalıdır. Çünkü Türkçeye uygun değildir. Ayrıca öğrenilmesi zor ve toplumdaki eğitim düzeyi oldukça düşüktür. Çağdaş medeniyete girmek için Latin harflerinin kabulü gereklidir(Akyüz,2001:330).

Gökalp(1987:136)’in her meselede olduğu gibi dil meselesinde de üçlü sentezi temel aldığı açıkça görülmektedir(Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak). Bu sentez doğrultusunda yapılması gereken, dilimizi anlam bakımından çağdaşlaştırmak, terim yönünden ise İslamlaştırmak, dil bilgisi ve imla konularında da Türkçeleştirmektir. Gökalp’e göre bu senteze ulaşmak için Osmanlıca yok sayılmalı, Türk dili olduğu gibi kabul edilip İstanbul’un konuşma dilini yazıya dökülmeli, halk dilinde eş anlamlı bulunan Arapça ve Farsça kelimeleri atılmalı, tamimiyle eş anlamlı olamayıp küçük nüans farkı olanları ise muhafaza edilmelidir.

Gökalp dilin kendi seyrine bırakıldığında sadeleştirmeye doğru gideceğini düşünmüştür. Gökalp, ne aşırı Türkçecilerin yaptığı gibi Türk dilinin geniş ölçüde etkilendiği Arapça ve Farsça dillerine tamamen sırt çevirip, her türlü kelime ve kavram karşılığını, bugün Türklerin dahi bilmediği eski Türkçede aramaya kalkmış, ne de dilimizin bağımsızlık ve sadeliğini bozacak tarzda öbür dillerin tesiri altında kalmıştır(Uyguner,1992:37-50).

Diyarbakır’da başlayan ve hayatının sonuna kadar yazmayı sürdüren Gökalp’e göre Divan, Tanzimat ve Servet-i Fünun edebiyatından oluşan Osmanlı

edebiyatı, dilini anlamayan Türk halk kitlelerine, her zaman yabancı kalmıştır. Osmanlı şiirlerinde kullanılan aruz vezni Ziya ve Cevdet paşaların çok önceden belirttiği Türkçede uzun sesli harflerin bulunmayışı nedeniyle Türk diline uygun düşmemiş, aruz vezni Türk halk şiirinde kabul görmemiştir. Buna göre halkın zevklerine uygun düşmeyen yeni şekiller yaratmaktan kaçınmak gerekmektedir. Gökalp'e göre şairler batıdan sadece 'yöntemleri' öğrenmelidir. Bedii zevkler ve şairane ilhamları ise Türk halkının geleneklerinden almalıdır(Heyd, 1979:142-143).

Gökalp(1987:147)'e göre millet olmak için her alanda olduğu gibi sanatta da yükselmek için evvela bir toplum kendi milli zevkini bulmalı yani halka doğru gitmelidir. Fakat bu kâfi değildir. Hakiki sanatı yakalayabilmek için güzel sanatların beynelmilel ustaları olan sanat dâhilerinden zevk dersi, zevk terbiyesi almak lazımdır. Bu terbiye tezhiptir. Şu halde sanatımızın hakiki bir terbiyeye malik olabilmesi için sanatımızın önce millileştirilmesi, sonra da modernleşmesi gereklidir.

Kültür yetişmiş neslin yetişmekte olan nesle birikimlerini aktarması ise bu konuda eğitim ve dil önemli bir yer işgal etmektedir. Dilini kaybeden toplumlar tarih sahnesinden silinmeye mahkûmdur. Gökalp bunun en güzel örneğinin Almanlarda görülebileceğini söylemiştir. Almanlar bir asır evvel Fransızları taklit eden, kendilerine ait estetik bir zevki bulunmayan bir toplum görüntüsünde iken, zamanla milli vicdan uyanmaya başlamış o zamana kadar yazılmış eserlerin hepsi eleştirilmiş, kendi zevkleri oluşmuş ve Alman olmayı başarabilmişlerdir. Bizimde Almanlar gibi bize ait olan değerlerin üstünlüğünü benimsememiz ve taklitçilikten kurtulmamız gerektiğini savunmuştur(Gökalp,1992:178).

Gökalp(1992:227) eğitimi, *'bir kavmin değer hükümlerinden oluşan kültürün, o toplumun fertlerinde ruhî melekeler haline getirmesi'* şeklinde tanımlamıştır. O halde insanın sosyal çevresinden aldığı ilk ve belli başlı unsur ana dil olduğuna göre, onun eğitimine yön veren ve şekillendiren en önemli öge de dildir. Gökalp eğitimi, ferde kültür vermek ve böylece sosyalleştirilmesini sağlamak olarak tanımlamaktadır. Ona göre, millet millet yapan ne ırk ne kavim ne de coğrafi siyasi iradi kuvvetlere bağıllık göstermesi değildir. Bu bağıllık, terbiyede, harsta yani duygularda birliktir. Milleti

millet yapan bu duyguların oluşmasını sağlayan en önemli unsur ise ana dildir. Çünkü Ona göre İnsan, en samimi, en samimi duygularını ilk terbiye zamanında alır. Daha beşikte iken işittiği ninnilerle ana dilinin tesiri altında kalır. Bundan dolayıdır ki, en çok sevdiğimiz lisan anadilimizdir. Ona göre içinde yetiştiğimiz çevreden aldığımız dini, estetik, ahlaki duyguları bizim ruhumuzu oluşturur ki bu terbiyeyi ruhumuzdan söküp atmak imkânsızdır.

Gökalp Enderun'dan ders alan sınıfı, limonlukta yetiştirilen çiçeklere benzetmiştir. Tıpkı kırlardaki verimli toprağın çiçeklerden haberi olmadığı gibi, bizdeki ekilmeksizin kendiliğinden biten, halkın da bu sınıfın eserlerinden haberdar olmadığı görüşündedir. Bu yüksek sınıf sanatçılarının, tüm düşüncelerini dışardan, tüm hayallerini yabancılardan aldığı için eserlerinin hiçbir zaman samimi ve özgün olamadıklarını belirtmiştir. Bu özgünlüğün ve sadeliğin halkın eserlerinde bulunduğunu belirtmiştir. Bu yüzden sanatçılarımızın halkın eğitimini alması ne kadar gerekliyse, Homer'den, Virgil'den başlayarak Avrupa'nın tüm ünlü sanatçılarını da okumasının zorunlu olduğunu düşünmüştür(Uyguner,1992:37).

Gökalp dil meselesini çağdaş olmanın, büyük millet olmanın ilk şartı olarak değerlendirmiştir. Ona göre ilerlemiş milletler, dillerini başka milletlerin boyunduruğundan kurtarmış milletlerdir. Yani dilin büyüklüğü, zenginliği ve milliliği bir milletin gelişmesinde, kalkınmasında ve istiklalini korumasında son derece önemli bir unsurdur(Heyd, 1979:163).

Mustafa Kemal bu konuda 'Vatanını ve İstiklalini başka milletlerin istilasından ve boyunduruğundan kurtarmasını bilen Türk milleti, dilini de başka milletlerin boyunduruğundan kurtarmasını bilecektir' demiştir.

6. GÖKALP'TE AHLAK KAVRAMI VE EĞİTİMLE İLİŞKİSİ

Ahlak; huy, karakter anlamına gelmekle birlikte, insanların bir arada yaşamaları için kendi koyduğu birtakım kuralları, iyi, kötü, vicdan gibi kavramları da bünyesinde barındıran temel bir kurumdur(Bolay,2004:181).

Ahlak, toplumsal kontrolü sağlayan, uyulması zorunlu, insanlık tarihi kadar eski olan, sosyal bir müessesedir. İnsanların kişilik oluşumlarına da etki eden, doğumdan ölüme dek sürdürdüğü, onu diğer canlılardan da üstün kılan özelliklerinden birisidir. Gökalp'te bu konunun hem birey hem de toplum açısından önemini vurgulamış, bireylere kazandırılması noktasında aileden başlamak kaydı ile gerek yaygın gerekse örgün eğitimle, ilişkisini incelemiştir.

Gökalp(1987:148)'e göre tarihe baktığımızda büyük milletlerin her birinin kendine has birtakım özelliklerle anıldığını görebiliriz. Ona göre eski Yunanlılar 'bediiyatta', Romalılar hukukta, Fransızlar edebiyatta, Anglo Saksonlar iktisatta, Almanlar musiki ve metafizikte, Türkler ise ahlakta birinciliği kazanmışlardır. Ona göre Türk tarihi incelendiğinde ahlaki üstünlüklerle dolu olduğu görülecektir.

Gökalp(1987:148)'e göre, her Türk kendini yaşadığı vatani uğruna hayatını, en sevdiklerini feda etmeye hazırdır. Ancak vatani her tür değerın üstünde gören Türklerin asla emperyalist olmadıklarını 'il' kelimesinin de aslında barış anlamına geldiğini ifade etmiştir. Ona göre çocuklara bu bilincin aileden başlamak kaydıyla kazandırılması gereklidir. Bu anlamda eğitim sistemi içinde de milli bir politika ile tarih dersi verilmesi zorunludur.

Gökalp(1987:153-156)'e göre vatani ahlaktan sonra meslek ahlakı gelmektedir. Ona göre meslek bir yoldur. Bu yolda adeta yol büyüğüne selam verilmesi, soy büyüğüne selam verilmesinden daha önemlidir. Toplumun bir arada yaşamasını bir organizmaya benzeten Gökalp için her meslek kendince özel ve önemlidir. Özellikle ahilik ve loncalar üzerinde durmaktadır. Bunların yalnızca bir

meslek örgütü olmayıp aynı zamanda yeri geldiğinde yaygın eğitim merkezi olarak çalıştıklarını, yeri geldiğinde sosyal yardımlaşma kurumu olduklarını söylemektedir.

Aile en temel kurumlar arasında yer alır. Ona göre çocukların her tür eğitimi anne, babaya aittir. Aile ahlakın öğrenildiği ve bu konuda toplum tarafından sorumlu tutulduğu yerlerin başında gelmektedir(Gökalp,1987:156-162).

Gökalp(1987:169)'e göre modernleşmeden evvel zaten bünyemizde var olan, ilk Türk devletlerinden bugüne kadar yaşatmayı sürdürdüğümüz, halkın içinde var olan ahlak anlayışının bulunması ve yeni nesillere kazandırılması gereklidir

Gökalp ahlakın dinin emir ve yasaklarına dayalı olmasına 'Zühti ahlak' adını vermiştir. Zühti ahlakın toplumda sosyal bir disiplin etmesi için memlekette dini hayatın egemen olması gerekmektedir. İşbölümü gelişen toplumlarda ise bu ahlakı görmemiz mümkün değildir. Gökalp toplumda işbölümünün artmasının memlekette dinin bir grup insanın tekeline girmesine neden olduğunu söylemiş ve bunun topluma yayılamamasından dolayı bir buhrana neden olduğunun altını çizmiştir. Bu noktada ahlak ve din arasında kurduğu paralelliği; 'ahlak buhranı dine kayıtsız kalmaktan çıkıyor' diyerek somutlaştırmıştır. İşbölümünün artmasıyla eskiye özlem duyan İslamcıların bu isteklerinde boşa kürek çektiklerini, eski ahlakın ürünü olan dinin artık eski fonksiyonunu kaybettiğini, dine dayalı ahlakı kurmak için ısrar edenlerin ahlak buhranına sebep olduklarının altını çizmiştir. Bizim ahlak kurallarına uyabilmemiz için bu kaidelerin sosyal gelişim sürecini bilmemiz gerektiğini, bunların faydalarını bilmemiz gerektiğinin altını çizmiştir(Ergin,1977:1659-61).

Ahlakı çeşitli bölümlerde(mesleki,aile..) ele alan Gökalp'in konuya demokrasi hatta feminizm'i katmasına rağmen İslamiyet'i yeterince olaya dahil etmemesi bazı yazarlar tarafından eleştirilmiştir(Kafadar,1997:230)

Gökalp(1987:160-170) eski Türk örf, adet, aile hayatı gibi konularla şimdikini kıyasladığımız vakit ahlakça geriye gittiğimizi özümüzden uzaklaştığımızı ifade etmiştir. Ona göre ahlak anlayışının yüksekliğini anlamak ve halka aşılacak

için; başta eğitim sistemi, aileler her kurum üzerine düşen görevi yapmalı ve tarihte diğer milletlere göre üstün olan bu yönümüzü tekrar kazanmalıyız. Eğitim sistemimiz; içinde yer alan üç farklı eğitim kurumundan yetişen nesilleri tek elde toplayıp, ahlaklı ve vatansever gençler yetiştirmelidir. Medenileşmek için önce milli değerleri bilen, bundan gurur duyan, ahlaklı ve çalışkan insanla yetiştirmeliyiz. Gökalp'e göre bunu başardığımız andan itibaren her tür sorun hallolacaktır.

7. GÖKALP'TE İKTİSAT MESELESİ VE EĞİTİMLE İLİŞKİSİ

Gökalp'in yaşadığı dönemde batı, sanayi devrimi ile ekonomik anlamda hızlı bir dönüşüm içine girerken, bu durum insan yaşamında köklü değişimler yaratmakla kalmamış, şehirleşme, ferdiyetçilik işbölümü gibi yüzyıla yeni değerler getirmiştir. Osmanlı ise kapitülasyonlar nedeniyle sanayide gelişmemekte birlikte, batıya bağımlı hale gelmiştir. Sanayileşme bir yana küçük ölçekte üretim yapan işletmeler vergilerin giderek artması ve batıdan gelen ürünlere imtiyazlar tanınması sebebiyle kapanmak zorunda kalmıştır. Gökalp milli bir devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyetinin her alanındaki sorunlarının çözümüne dair fikirler ürettiği gibi, ekonomik kalkınma konusunda da görüşler ileri sürerek memleketin bu durumdan kurtuluşu için hal çareleri aramıştır.

Gökalp(1987:117)'e göre ülkemizin ekonomik durumuna bakıldığımızda; bazıları ziraat toplumu olduğumuzu ve daima çiftçi bir millet olarak kalmamız gerektiğini, hatta Avrupa'nın bugünkü halini almasını sağlayan en önemli unsur olan büyük sanayi ile de uğraşmamak gerektiğini söylemektedir. Ancak Gökalp Avrupa inkılâplarının en önemlisi olarak iktisadi inkılâbı görmekte ve bazılarının savunduğu Amerikan- İngiliz Pragmatist yaklaşımlarının esri olan çıkarıcı iktisat anlayışı yerine vatansever ve milli bir iktisat takip etmemiz gerektiğini vurgulamıştır.

Gökalp'e göre Avrupa'dan olduğu gibi ithal edilen düşünceler toplumumuza bir şey katmadığı gibi sorunları arttırmıştır. Ekonomide izlenmeye başlayan İngiliz

iktisadî milli hayatımıza uyum sağlamamıştır. Çünkü İngiltere ziraat memleketi değildir. Bizde ferdi teşebbüsün olmadığı, büyük sanayinin adının bilinmediği bir durumda, bu gayretlerin sonuçsuz kalacağı aşîkârdır(Tütengil,1949:136).

Gökalp(1992:174)'e göre ortaya çıkan sonuç tesadüflerle izah edilemez. Çünkü henüz milli sanayisi olmayan memleketlerde Manchester iktisadının öğretiliyor olması son derece hatalıdır. Adam Smith iktisat bilimini, İngilizlerin mamul malların ilk maddelerini ucuza ithal edip, kolayca üretip, yüksek karla pazarlayabilmek için kurmuştur. Bizim, okullarımızda milli sanayide ileri gitmiş milletlerin iktisat usullerini öğretmekle bir yere varamayacağımız ortadadır. O bu durumu; herhangi bir hastalıkta faydası sabit olan bir ilacın bütün hastalıklar için çare diye kullanılmasına benzetmiştir. Bize düşen; eğitimle milli iktisadın kurulmasını ve sürdürülmesini sağlamaktır.

Gökalp Türkiye'nin milli bir ekonomi düzenini benimsemesini bir zorunluluk olarak görmüş, bu konuda yerel endüstrilerin yabancı rekabetine karşı korunmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir. Gökalp, 'İktisâdî Vatanseverlik' adlı şiirinde halkı, Avrupa'dan ithal edilen 'çürük' mallar yerine yerli malı almaya davet etmiştir. Türk köylüsü tefecinin ve ağanın elinden kurtarılması gerektiğini, aşar vergisinin kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir. Ziraat Bankasıyla Kooperatiflerin kurulması, devletin özellikle kadın ve çocuklar olmak üzere işçileri korumak için yasalar çıkarması gerektiğini belirtmiştir(Heyd, 1979:165-70).

Gökalp'in bütün bu ekonomik görüşlerini incelediğimizde ortaya tek bir ekonomik model çıkmaktadır ki bunun adı 'solidarizme': Gökalp'in deyimiyle 'tesanütçülük' tür. Gökalp'e göre 'Türkler hürriyet ve istiklali sevdikleri için iştirakçi olamazlar. Fakat yardımsever oldukları için de ferdiyetçi de kalamazlar. Türk harsına en uygun olan sistemin solidarizm yani tesanütçülüktür.

Gökalp(1987:177)'e göre sosyalistlerin ferdi mülkiyeti yok saymaları doğru değildir. Ancak tamamen ferdiyete dayalı, sosyal dayanışmadan uzak mülklerin olmasını da istemez. Ferdi mülkiyet gibi, içtimai mülkiyet de olmalıdır. Gökalp bu

sistemde; bireyin özgürlüğü ve ekonomik haklarıyla, eşitlik ve toplumsal adaleti, kapitalizm ve sosyalizmi birleştirmeye çalışmıştır. Gökalp, 'Tesanütçülük' ve İctimai Halkçılık' adını verdiği bu program aracılığıyla, sınıfların kaldırılmasını, bunların yerine halk arasında karşılıklı işbirliği geliştirecek olan meslek birliklerinin alınmasını önermiştir.

Gökalp'e göre Kurtuluş Savaşı kazandıktan sonra yapılması gerekenlerin en başında 'milli' bir ekonomi modelini inşası gelmektedir. Avrupa'nın bu seviyeye nasıl ulaştığını görmek ve milli bir ekonomi sistemi oluşturmak gerekmektedir. Bu konuda da İzmir İktisat Kongresi'nin toplanması, bu düşüncenin gerçekleşmeye başladığının ilk göstergesi sayılabilir(Tütengil,1949:137).

Ziya Gökalp devletin ekonomide belirleyici bir rol oymaması gerektiğini söylerken, o dönemde ferdi teşebbüsün henüz ekonominin inşası için yeterli güce sahip olmadığını anlatmaktadır. Bu eksikliği kapatmak için de devlete büyük görevler düşmektedir(Fındıkoğlu,1965:123).

Ekonomide önemli olan, milli ekonominin kurulmasından ziyade sürdürülebilmesidir ki; bu durum yeni devlette yaşayacak olan zihniyetin alacağı eğitimle doğrudan ilişkilidir. Fertlerin zihinlerinde milli ekonominin, işbirliğinin, dayanışmanın kavratılmasının eğitimden geçmektedir. Gökalp'e göre ekonomik faaliyetler toplumsal faaliyetlerin temelini teşkil ederler. Avrupa'da sanayinin gelişmesi; ihtisaslaşma, uzmanlaşma hadisesi meslek ahlakının doğmasını sağlarken, ferdi vicdanla ferdi şahsiyetin de oluşmasına sebep olmuştur. Bu unsuları bir bütün olarak düşündüğümüzde, eğitime büyük görevler düşmektedir. Yeni kurulan devlette düşünen ve üreten bireylerin yetiştirilmesi zorunluluktur(Göksel,1950:28-31).

Yeni kurulan devletin eğitim sistemine baktığımızda amaç; her düzeydeki okullarda yeni Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu nesiller yetiştirmektir. Bu ihtiyaçların en önemlisi, ülkenin yarınları için çalışan, üreten ve girişimci bireyler yetiştirilmesidir. Eğitim Bakanı İsmail Safa Özler'in 8 Mart 1923 tarihli bir genelgesinde eğitimin amaçlarının başında, nesillerin her fikre saygılı olması, okulların ülkeyi iktisadi

esaret altında bırakmayacak, kafalar yetiştirmesi gerektiğini belirtmiştir. Öğretimin temel amacını ise Atatürk: *'Bilgiyi insan için bir süs baskı aracı veya medeni bir zevkten ziyade maddi hayatta başarı sağlayan uygulamalı ve hesaplanabilir bir hale getirmek.'* olarak açıklamıştır(Akyüz, 2001:65).

İsmail Hakkı(Baltacıoğlu) Bey'e göre eğitimin amacı 'müstahsil yetiştirmek' tir. Ancak Gökalp burada eğitimin fayda amacı gütmeyeceğini, bunun öğretimde görülebileceğini belirterek karşı çıkmıştır. Ona göre faydalı maksatlar öğretimin gayesi iken terbiye, hiçbir zaman faydacılık(utilitarizme) esasına dayandırılmaz. Ona göre terbiye başka öğretim başkadır. Eğitimin başlıca gayesinin maddi problemler üzerinde yoğunlaşmış, meselelere tamamen pragmatist bir bakış açısıyla yaklaşan ferdiyetçi bireyler yetiştirmek olmadığını, bunların öğretimin gayesi olduğunu belirtmiştir(Gökalp,1916:44)

8. GÖKALP'TE AİLENİN ÖNEMİ ve EĞİTİMLE İLİŞKİSİ

Aile insanoğlunun var oluşu kadar eski bir sosyal kurumdur. Aileyi toplumun en küçük birimi ve en büyük eğitim kurumu olarak da ifade edebiliriz. Aile toplumun en küçük yapı taşıdır. Bireyin ilk eğitimi burada başlar ve burada öğrendikleri hayatının sonuna kadar onun benliğinde yer edinir. Bireyler kendi dilini, kültürünü, ahlakını aileden aldığı eğitimle edinir. Bunların yanında bireylerin sosyalleşmesi de aile vasıtasıyla gerçekleşmektedir.

Gökalp'e göre ailenin geçmişten bugüne evrimini dört safhaya ayırabiliriz. Bunlar; klan dönemi ailesi, ocak ailesi, konak ailesi, yuva ailesidir. Ona göre evrimsel süreçten bağımsız olarak ailenin bilinmesi mümkün değildir. Bugünkü Türk ailesini incelediğimizde, evrimsel süreçte bunların karışımı olan bir görünüm karşımıza çıkmaktadır(Ülken,1992:330).

Gökalp İslam itikadı olarak bilinen birçok şeyin, aslında sonradan dine girdiğini, bunlardan aile ile ilgili en önemlisinin ise kadının sosyal hayattan dışlanması olgusu olduğunu belirtmiştir. Ona göre ‘Kadının hareme kapatılması ve sosyal hayattan tecrit edilmesi gibi bir durum İslamiyet’te yokken, İran ve Bizans’tan alınan değerlerle İslam coğrafyasına mal olmuştur. İbn Batuta’nın anlattığına göre ‘13.yüzyılda Anadolu’da kadın örtünmüyordu’(Ülken,1992:330).

Gökalp’e göre İmam nikâhı ve çokeşlilik gibi adeta İslam ile özdeşleştirilen olaylar aslında belli hükümlere dayandırılmış ve keyfiyetten çıkarılmıştır. Ancak hayata yansımaları bu şekilde olmamıştır(Heyd, 1979:112).

Gökalp(1987:156)’e göre eski Türklerde kadın ve erkek arasında bir eşitsizlik yoktur. Eski Türklerde bir emir ‘hakan emrediyor ki’ diyerek başlarsa kabul edilmezdi, zira ve ‘hatun emrediyor’ ki diye başlaması gerekmektedir. Sosyal hayatta çeşitli alanlarda yaşam içinde yer alıyorlar, ata biniyorlar, kale muhafızı, sefir hatta vali olabiliyorlardı.

Gökalp’e göre tüm bunlardan sonra ailenin geçirdiği bu devrimle birlikte gerçekten nelerin İslamiyet’e ait olup olmadığı bilinmeli, gereksiz olanlar derhal yaşamdan çıkartılmalıdır. Gökalp Türk kadını evde ve tarlada erkeğinin işini yapmak, yaralıları yardım etmek ve cephede canı pahasına cephaneye taşımak suretiyle Kurtuluş Savaşında son derece önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Malta’da kızına gerçek ilerlemenin kadınların da erkekler kadar tahsil görececek ve cemiyetin idaresindeki rollerinin artmasıyla gerçekleşeceğini söylemiştir(Heyd, 1979:112-114).

Medeni kanun gibi son derece önemli bir kanun ve kadına verilen ayrıcalıklar Avrupa’da dahi henüz bulunmazken Gökalp’in ısrarı ile kazandırılmıştır diyebiliriz. Bu bilinci toplumun tüm kesimlerine kazandıracak olan ise şüphesiz eğitimidir. Ona göre aile, insanın kişiliğinin şekillenmeye başladığı, her türlü değer yargısının temellerinin atıldığı, dilinin, dinin hatta demokrasi zihniyetinin kazandırıldığı, adeta içinde yaşadığımız toplumun küçük bir örneğini oluşturmaktadır. Bu nedenle de eğitimle ilişkisi kaçınılmazdır(Gökalp,1922:106).

Gökalp'e göre; insan beraberlik zevkini, birlik lezzetini aile zümresinde tatmaktadır. Ona göre insan, ancak aile hayatının lezzetini tattıktan sonra milletini ve mesleki zümresini de aileye benzeterek daha çok sever.(Tansel,1965:76).

Gökalp aileyi eğitim yuvası olarak görmektedir. Eğitimde sevgiyi esas almakta tatlı dille her şeyin kazandırılmasının mümkün olduğunu belirtmiştir. Gökalp; çocuklarla ilgilenirken dengenin iyi ayarlanması gerektiği görüşündedir. Çocukların kokuyla büyütülmesine ve şımartılmasına karşı çıkmış ve annelerin bu konuya dikkat etmeleri gerektiğini belirtmiştir(Tansel, 1989:180).

Çocuk eğitiminde annelerin son derece önemli olduğunu söyleyerek onları, 'aile tarikatının şeyhleri' çocukların ise 'müritleri' olduklarını belirtmiştir. Burada annelerin bir şeyh gibi müritlerinin(çocuklarının) ruhlarıyla meşgul olduklarını ve daima bu ruhları tedavi ettikleri görüşündedir(Tansel, 1989:384).

Gökalp'e göre çocuk için en iyi mektebin ana kucağı iken, en iyi bahçe ise baba ocağıdır. Ona göre aile içinde alınan terbiye, her terbiyenin üstünde değere sahiptir(Tansel, 1989:447).

Gökalp'e göre, eğitimin amaçlarından biri de hür düşünen özgür bireylerin yetişmesidir. Ancak Gökalp'e göre hürriyet tek başına yeterli değildir. Bunun yanında milli karakterde, yani toplumun kültürünü özümlemiş fertler ve bunların oluşturduğu aileler gereklidir. Gökalp'te kültürün kazanılması ve ferdin sosyalleşmesi sürecinde de aile son derece önemlidir. Bu noktada aile denilebilir ki en büyük yaygın eğitim kurumudur(Tansel,1965:441).

Gökalp(1917:20), milletlerin yaşayabilmesini yani geleceğini de aile bağının sağlam olmasına bağlamaktadır. Ona göre aile kuvvetli olduğu müddetçe millet de kuvvetli olur. Ancak, ailenin temelinde kadın ve kadının eğitimi bulunur. Şimdiye kadar kadınlar iyi yetiştirilmediği için aile ve ona bağlı olarak da millet yükselmemiştir. Bu itibarla kadının, kızların eğitimi başta gelir. Bunun için de kız mekteplerinin açılmasına öncelikle önem verilmelidir.

4. BÖLÜM

GÖKALP'İN EĞİTİMLE İLGİLİ TEMEL FİKİRLERİ

1. GÖKALP'TE MİLLİ EĞİTİM DÜŞÜNCESİ

Gökalp eğitim düşüncesini, kaynağını milli kültürden alan, 'milli' bir eğitim üzerine inşaa etmiştir. Ona göre dönemin kozmopolit eğitim ortamı, ülkenin yıkılmasına sebep olmuştur. O çözümü öncelikle 'milli bilinci' taşıyan bireyler yetiştirilmesinde bulmaktadır. Gökalp eğitimi Durkheim'de olduğu gibi mevcut değerlerin yeni nesillere, yetişmiş nesillerce kazandırılarak, bir 'toplumsal birey' haline dönüştürülmesi olarak tanımlarken, eğitimin bu mevcut değerlerin bireylere özümsetilmesi hususunda çok önemli bir yere sahip olduğu vurgulamaktadır.

Gökalp(1918:502)'e göre eğitim; *'bir cemiyette, yetişmiş neslin yetişmekte olan nesle fikirlerini ve hislerini vermesi demektir.'*

Gökalp eğitimi öğretimi birbirinden ayırarak, eğitimi harsın fertlere kazandırılması olarak ifade etmektedir ki; harsın milli olduğu gibi, verilecek bu eğitimin de milli olması gerekir. Gökalp'e göre eğitim sayesinde yaşadığı toplumdan manevi güçleri alan bireyler, milli kültürde yani milletin değer yargılarında, kişiliğini inşa etmeye başlayacaktır(Kösemihal,1955:189).

Eğitimi geniş anlamda kültürün kazanılması, öğretimi ise medeniyet içinde ulaşılan gerçeklik yargılarının aktarılması şeklinde ele alan Gökalp'e göre öğretim; bir anlamda fayda amacı gütmektedir. Ona göre ekonomik çıkar, maddi kazanç, rahat bir yaşama düzeni sağlamak öğretimin hedefidir. Çünkü öğretim 'na-milli', milletler arasındır; çağdaş medeniyetin bilim ve tekniğine dayanmaktadır(Gardaş:1981:29-30).

Satı Bey'i, Gökalp'in eğitimin önüne 'milli' sıfatını koyması rahatsız etmiştir. Bununla terbiyenin sınırlarını daralttığını söylemiştir. Bu konudaki itirazlara

ise Gökarp, terbiyede yaptığı ayrımla cevap verir. O terbiyede milli olan kısmın eğitim olduğunun altını çizerek. Bunun yanında bir de ‘talim’ dediği ikinci anlamı olan öğretimin olduğunu söyler. Birincisinde esas olan kıymet hükümlerinin öğretilmesidir ki Gökarp’ın düşüncesinde buna ‘kültürleşme’ de diyebiliriz. İkincisinde modern usuller vasıtasının kazandırılması yani öğretim söz konusudur ki buna da medeniyet diyebiliriz. Gökarp’e göre modern bir cemiyet olduğumuz için terbiyemizin yalnız milli olmasına özen göstermemiz gerekmektedir. Zaten terbiyemiz milli olduğu için ister istemez modern de olacaktır(Gökarp,1992:86-88).

Gökarp(1992:210-15), milli kültürün kazanılması konusunda eğitimde problemin medeniyetin ürünü olan tekniğin öğretilmesi değil, yabancı milletlerin geleneklerinin benimsenmesi olduğunu, bu geleneklerin kültür süzgecinden geçmeden milli hayata karışmasının bünyeyi tahrip ettiğini düşünmüştür.

Gökarp(1917:12-53).’e göre öğretim ‘fertlerin tabii ilimlere intibakıdır’. Ayrıca aynı medeniyet zümresine mensup milletlerin müspet ilimler alanındaki birikimlerin fertlere aktarmasıdır. Ancak, Gökarp’e göre müspet ilimlerin burada yaratıcı ve yaratılmış olmak üzere iki çeşidi mevcuttur: *‘Yaratıcı ilim, ilmi gerçekleri araştırırken kullanılan metotlar olup, âlimlerin kafasında aktif bir şekilde yaşar. Buna ilmi hayat denir. Şu halde yaratıcı ilim, ilmi hayat demektir. Yaratılmış ilim ise, daha önce yapılan ilmi keşiflerin neticeleri ve onların toplamıdır’*.

Gökarp’e göre bizim temel sorunumuz bu ayrımda yatmaktadır. Çünkü yaratıcı ilim noktasına ulaşamayan okullarımızdaki eğitim bilgilerin kuru kuruya ezberletilmesinden ibarettir. Bize düşen ilmi gerçekleri keşif boyutunda yaşayan ve yaşatan bir eğitim sistemini inşaa etmektir.

Gökarp eğitimde muvaffak olmak için en iyi yolun okumaktan zevk almaktan geçtiğine inanmaktadır. Şayet çocuk bir derste çalışırken, ondan bir eğlence gibi, bir oyun gibi hoşlanmıyorsa o eğitimin verimli olmadığını gösterir. Zira ona göre bir çocuk için en faydalı şey kabiliyetlerinin farkına varılmasıdır. Bu sayede yapabildiklerini gören çocuğun güven duygusu gelişecek ve eğitim daha verimli bir

hale gelecektir(Tansel,1965:155). Gökalp bugün bile yeni uygulanmaya başlayan bir eğitim sisteminden; yaparak ve yaşayarak öğrenmeden söz etmiş ve öğrenciyi eğitimin merkezine koymuştur. Ona göre yapılması gereken bireylerin ilgi ve yetenekleri ölçüsünde eğitim vermektir. Ezberci zihniyetten kurtulmamız, neyin nasıl elde edildiğini araştırarak elde etmemizin zorunlu olduğunun altını çizmiştir.

Gökalp(1992:28-36)'e göre biz, ancak sosyolojinin usulleriyle milli kültürümüzü keşfedip, dinde, ahlakta, lisanda, iktisatta nasıl bir şahsiyete sahip olduğumuzu anladıktan sonra, kesin bir surette, milli terbiye devrine girebiliriz.

Gökalp(1992:51-52) kendisine 'Terbiyenin gayesi nedir? Fert mi yoksa millet mi?' sorulduğunda: *'Bu gaye psikologlara göre fert, sosyologlara göre millettir. Ruhi şahsiyet psikologlara göre fertte, sosyologlar göre ise millette belirmiştir.'* Demıştır. Gökalp çocukların medrese yahut okula geldikleri vakit, orada eski-yeni bir medeniyetin cansız geleneklerini öğrendiğini ve millî kültürden büsbütün mahrum kaldıklarını dile getirmiştir. Ona göre şahsiyetin temelinde millet gerçeği yatar. Gayri milli fertler dejenere fertler, şahsiyetsiz insanlardır. Eğitimin amacı milli fertler yetiştirmek olduğuna göre buradan milli eğitim 'ferdiyetçi değildir' sonucu çıkmaz. Gökalp'e göre: *'Milli terbiye dediğimiz şey çocukları Anadolu köylüsüne benzetmek değildir.'* Milli terbiyenin gayesi millet yapmak kadar aynı zamanda hakiki fertlerin yetişmesini de sağlamaktır. Ancak öncelik her zaman Gökalp'te toplumdur ve dolayısıyla ferdiyetçilik ya da medeniyet usulleri daima ikinci kısımda kalır.

Gökalp(1992:51-52)'e göre: *'...bir milletin seviyesi ancak milli dehanın seviyesidir. Milli deha hiçbir fertte hatta büyük şahsiyetlerde bile belirmez. Her fert milli güneşten küçük bir parıltıyı aksettirirler.'* Gökalp'ın milli güneş olarak tanımladığı bu ülkeye ulaşmak kültürcülerin görevi olduğu kadar esas onu çocukların ruhuna dolduracak eğitimcilerdir.

Eğitim; hem günün modası reformları gerçekleştirmek için hem de yükselişimiz için gerekli esaslar aklın, şahsiyetin, ilim zihniyetinin ve milli menfaat ve fikirlerinin kazanılması adına önemlidir. Bu menfaatler kazanılırken 'ne pahasına

olursa olsun' anlayışıyla hareket etmek son derece hatalı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu durum en başta eğitim için geçerlidir(Bilgiç,1986:79).

Eğitimin amaçlarının belirlenmesinde ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel, politik yapıları ve gelecekte beklenenleri önemlidir. Eğitimin 'milli' olma gerekliliği de buradan doğmaktadır. Her toplum kendi insanını kendi değerlerine göre yetiştirmek ister. Batılı ülkeler bağımsız bir toplumun özgür insanını yetiştirmeyi amaçlarken Japonlar büyük bir aile topluluğun birbirine bağımlı üyelerini yetiştirirler. Bu anlamda milli eğitim ile medeniyeti kazandırmak suretiyle bugünkü Japonya'yı inşaa etmiştir(Güvenç,1989:267).

Gökalp'e göre milli kültürünü her şeyin üstünde tutan milli bir eğitim verilmeli aynı zamanda dini duygular tesis edilmeli ve nihayet asri değerler kazandırılmalıdır. Onun anladığı manada okul, medrese ve Tanzimat okullarından farklı bir şeydir. Çünkü medrese İslami eğitim veren bir yerdir. Sonra Tanzimat okulları açılmıştır. Burada da sözde çağdaş eğitim verilmektedir. Hâlbuki Gökalp'e göre her ikisin de eğitimi birbirine zıt ve milli değildir ve bu durum İmparatorluğun yıkılmasına kadar aynen devam etmiştir. Milli dil ve tarih öğretme ağırlık verilmeli, İslam esasları ve tarihi okutulmalı son olarak matematik ve fen alanında ilimleri ve yabancı dilleri öğretilmelidir(Koçer,1991:177-78).

Gökalp Türkiye'de seçkinlerin de gayri milli okullarda eğitim gördüklerini söylemiş; müfredat programlarının, kültürel etkinliklerin ulusallaştırılmasını ve seçkinlerin ulusal kültürden geçmişteki yabancılaşmasını dengelemek üzere halkın yaşamına katılmalarını önermiştir. Ayrıca Puşkin, Dante, Petrarch, Rousseau, Goethe ve Schiller'de hep kendi ulusal kültürlerinden aldıkları esin sayesinde dahi sanatçılar olabildiklerinin ve eğitimdeki milliliğin önemini altını çizmiştir(Parla,1999:76).

Gökalp(1976:68)'e göre milli kültürün kazanılmasında öğretmenlere büyük görevler düşmektedir. Eğitimciler çocuğun boş zihnini dolduran bir telkinci gibidir. Aktardığı, verdiği, milli kültüre uygun olduğu takdirde başarılı olabilecektir. Zira çocuk sosyal çevresinden de aynı telkini almaktadır. Çevre ile öğretmenin telkini

farklı olursa eğitimin gayesi ile ters düşülmüş olur. Ona göre öğretmen çocuğu, içinde yaşadığı toplumun vicdanından kopan kıymet hükümlerinin toplamından ibaret olan kültüre göre yetiştirmelidir.

Gökalp'e göre milli bir eğitim politikası belirleyip bunu takip etmek gerekmektedir. Milli eğitime uygun olarak eğitimde birlik sağlanmalı ve ilköğretim zorunlu olmalıdır. Modern usuller yakından takip edilmeli, eğitim çağa uygun hale getirilmelidir. Öğretmenlerin her tür gereksinimleri karşılanarak kalitenin artması sağlanmalı, örgün eğitim yanında halkın katılımının yoğun olacağı yaygın eğitim kursları düzenlenmelidir.

2. GÖKALP'TE EĞİTİM VE SOSYALLEŞME İLİŞKİSİ

Durkheim eğitimi, çocukta fiziksel, entelektüel, ahlaki hallerin uyandırılması, geliştirilmesi olarak tanımlamaktadır. Gökalp ise eğitimi; bir cemiyette yetişmiş neslin, yetişmekte olan nesiller üzerindeki etkisi olarak tanımlamaktadır(Ergün,1999:1).

Ertürk(1972:12)'e göre; eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı ve istendik değişimler meydana getirme sürecidir.

Güvenç(1996:132)'e göre eğitim bir 'kültürleme' sürecidir. Toplumun, bireyleri kendi kültürünün istek ve beklentilerine uyacak şekilde değiştirmesine kültürleme demektir.

Toplum, insanlar arası ilişkilerin bir ürünüdür. Ancak, bu ilişkiler bireylerin dışında ve bireylerin sayılarından farklı niteliktedir. Bu bağlamda, Emre Kongar(1981:39) toplumu, insan ömründen uzun yaşayan, görelî bir kararlılığa sahip olan, kendi kendini devam ettiren insan örüntüsü olarak tanımlamaktadır. Eğitim,

toplumsal bir süreçtir. Bu süreç içerisinde bireylerin bilinçsel yeteneklerinin geliştirilmesinin eğitime yoğunluk kazandırdığını ifade etmektedir.

Eğitimin temel işlevlerinden biri, kültürün değerlerini yeni nesillere aktarmaktadır. Sosyalleşme bireyin mensubu olduğu topluma uyum sağlama sürecidir. Birey toplumdaki ortak değerleri kazanıp, bunları özümseyerek toplumsallaşmaktadır(Kıncal,2002:7). Sosyalleşme olgusu çocuğun dünyaya gözlerini ilk açtığından itibaren, ailede başlamak kaydıyla, ölünceye kadar devam etmektedir. Aile toplumsallaşmanın olduğu yerdir. Burada çocuk kültürünü de öğrenmektedir. Toplumsallaşma süreci çocuğun ailesinden sonra arkadaşlarıyla kurduğu ilişkiler ve eğitim kurumları vasıtasıyla gerçekleşmektedir(Akyüz,1978:3).

Gökalp'e göre eğitimde esas olan, yetişmiş neslin, kendinden sonra gelecek nesle mevcut değerleri aşılama suretiyle 'sosyalleşmesini' sağlamaktır. Sosyalleşme sürecinde mevcut değerlerin yetişecek nesle kazandırılması ise 'kültürleme' sürecidir. Birey yalnız başına yaşayamaz ve çevresinden aldığı eğitimle sosyalleşir. Gökalp Durkheim gibi toplumsal olayların incelenmesinde temel çözümleme biriminin, en önemli toplumsal olgular olarak ele alınması gereken 'maşeri vicdan' olduğunu söylemektedir. Durkheim'in bütünü parçaların toplamından daha büyük olduğu ve kendi gerçekliği bulunduğu ilkesine uygun olarak, Gökalp'te de ortak vicdan ya da kamu vicdanı, bireysel vicdanlardan oluşmakla birlikte, ondan ibaret değildir. Aksine bağımsız bir gerçekliğe sahiptir(Parla,1999:58-59).

Durkheim eğitime de sosyal bir hadise olarak bakmaktadır. Bireyin eğitimi ile içinde yaşadığı toplum arasında ilişki vardır. Terbiye, cemiyetin fertlerini kendisine benzetmesi, temsil etmesi yani sosyalleştirmesidir. Ancak Gökalp'e göre terbiyeyi; ferdin tabiata intibakı suretinde kabul etmek başka, ferdin cemiyete yahut sosyal tabiata kendini benzetmesi başkadır. O terbiyenin ikinci şeklini kabul edip ve birinciyi reddetmektedir. Bu noktada J.J.Rousseau' nun tabiata dayalı eğitim görüşüne karşı bir düşüncede olduğu düşünülebilir. Ancak Gökalp bunun da izahını yapmaktadır. Gökalp Rousseau'nun: 'İnsan doğuştan iyiydi, cemiyet onun ahlakını bozdu' görüşüne katılmakla birlikte bunun tam doğru olmadığını düşünmektedir.

Ona göre cemiyet şeklinde genel bir ifade yerine bir ayırım yapmak gerekir. Toplumda iki tür eğitim olduğu düşüncesindedir. Bunlar yaygın ve örgün eğitimidir(Gökalp,1992:123).

Gökalp(1992:124)'e göre *'Yaygın eğitimin yapıldığı yaygın cemiyet ferde doğru ve iyi duygular verirken, organize cemiyet ise çok defa yanlış ve fena duygular aşılar'*. Gökalp'e göre yaygın eğitim toplumsallaşma sürecinde, kendiliğinden ve doğal edinilir. Gökalp Rousseau'nun 'medeniyeti bırakalım tabiata dönelim' görüşünün de eksik olduğunu ifade etmektedir. Çünkü ona göre medeniyet tek başına zarar verebilir. Ancak sağlam bir milli kültürden yola çıkılarak varılan medeniyetin zararlı olmadığını düşünmüş ve: *'Organize irfani bırakalım yaygın kültüre inelim'* demiştir.

Her toplum kendi varlığını korumak ve sürdürmek için kendini varlığının sebebi olan 'kendi bireyini' yetiştirmek zorundadır. Bu nedenle eğitimin mutlak suretle 'milli' olması gerekmektedir. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken, eğitim sürecinde insanları birer robota dönüştürme yani tek tipleştirme hatasıdır. Russell'e göre: *'eğitimden sorumlu olanlar maalesef çocukları birer fabrika işçisi ya da savaşın süngüleri olarak görmektedirler. Onları yapboz parçası ya da taburun bir eri olarak gören kimseler eğitimci olamazlar'*(Russell,1995:223).

Gökalp(1972:55) bilimsel bir disiplin olarak tanımadığı sosyolojiyi sadece toplumun bilimi değil, aynı zamanda toplum oluşturmak için bir bilim olarak da görmüştür. Bu noktada eğitime büyük önem vermiştir. Eğitimin toplumsal işlevi, bireyleri toplumsallaştırmak ve ulusal kolektif vicdanında yer alan ahlaksal ve kültürel normları içselleştirmelerini sağlamaktadır. Böylece 'bireysel kişi' bir 'toplumsal kişi'ye dönüşür ve eğitim sayesinde daha zengin bir kişilik kazanır.

Gökalp(1992:113)'e göre fert dünyaya geldiği zaman asosyal bir varlıktır. Cemiyet bu yeni ferdini içine girdiği ortamda her fırsatta kendisine benzetmeye çalışır. Çünkü dünyaya gelen fertlerin cemiyetin elinden oluşturulması cemiyetin varlığının bekası için gereklidir. Cemiyet kendi değerlerini; lisan, ahlak, estetik zevklerini ve ilmini bireylerine aşılayamazsa yok olacaktır. İşte cemiyetin fertlerine

uyguladığı bu etkiye sosyalleştirme denir ki Gökalp için bu görev terbiyeye aittir. Bu bir fabrikaya benzer. Fertlerin hissi duygu, düşünce ve davranışları toplanıp adeta fabrika gibi çalışır ve sosyal bir bünye inşa edilir. Ferdi duygular bu bütünün içinde erir ve yoğrulur. Ortaya çıkan bütüne sosyal vicdan denir. Bu sosyal vicdanın oluşması ve fertler tarafından kazanılmasında eğitim çok önemlidir.

Gökalp eğitim tanımında; bireyin değerlerini inşa etmesinde çevresinin çok önemli bir yere sahip olduğunu söylemiştir. Eğitimin gayesi bireyin içtimai ve tabii çevresine uyum sağlayabilmesidir. Fert dil, din, ahlak, estetik, hukuk, ekonomi gibi hususlarla ilgili değer yargılarıyla ahenk içinde sosyal çevreye uyum sağlar. Birey, kişisel çıkarlarını oluşturan ‘toplumsal kişilik’ içerisinde unutmakta kendini ülküler doğrultusunda yönlendirmektedir. Yaradılışı gereği bencil olan birey aldığı eğitim doğrultusunda canını vermeye razı olur. Bu denli yoğun toplumsal bilinçlilik ortamında insan, birey düzeyinden insan düzeyine yükselir(Heyd, 1979:62).

Gökalp(1992:115-17)’e göre milli, manevi ve evrensel değerler aileden başlamak üzere her ortamda bireyi etkiler. Bireyin topluma uyum sağlaması, geleneksel değerlerini devam ettirebilmesi ve toplumun düzeninin kurulabilmesi için kültürel değerlerin daima sonraki nesillere aktarılması gerekir. Bu noktada topluma özgü değerleri alan(milli eğitim) birey adeta kişiliğini sağlamlaştırır ve evrensel, çağdaş bilgilerle kendini donatır(öğretim). Eğitim sistemi hem milli hem de evrensel değerleri sürekli takip etmelidir. Bunun için yetişmiş olan nesil mevcut kültür öğelerini bir bir yeni nesillere aktaracak, kültürleme hadisesi gerçekleşecek, bu öğeler de evrensel değerlerle perçinlenerek bireylere kazandırılacak ve bunu kazanan bireyler de bir bayrak yarışı şeklinde daha da geliştirerek aktarmayı sürdürecektir.

Gökalp(1992:117-119)’e göre cemiyet; bir taraftan fertlerini sosyalleştirirken, bir süre sonra beğenip beğenmeme durumuna gelir. Cemiyette nasıl ki yaygın ve organize eğitim adında iki terbiye varsa, mükâfat ve cezada da durum aynıdır. Gökalp’e göre mahkemelerin mükâfat ve cezaları organizedir. Bunun yanında ahlakın yaygın şekline ait örfler olduğunu belirtmiştir. Gökalp’e göre; bu ikililiği okullarda da görebiliriz. Bu nedenle çocuğun çalışkanlık ve tembelliğini iki

yönden değerlendirmemiz gerekmektedir. Bazen sınıfta resmen birinci olan bir öğrencinin sınıf nazarında hiçbir kıymeti olmayabilir. Tam tersine hiçbir mevkii olmayan başla bir öğrenci ise sınıfta seçkin görülebilmektedir.

Gökalp(1992:117-119)'e göre okullara bakıldığı vakit öğrencilerin program, yönetmelik, not sistemi gibi uymakla zorunlu olduğu ve uymadığı takdirde birtakım müeyyidelerle karşılaşacağı kurallar olduğu gibi birde yazılı olmayan ve toplumsal hayatı düzenleyen kurallar vardır ve bunlar daha etkilidir. Çünkü bunların cezai yaptırımını toplum tarafından konmuştur ve uyulmadığı takdirde yaptırımını toplumdan dışlanmaktır. Gökalp okulda yaygın mükâfat ve cezaların önemini vurguladıktan sonra, organize mükâfat ve cezaların değişmez, katı olmaması gerektiğini ve yaygın hale dönüştürülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yaygın mükâfat ve cezalar bireyi sosyalleştirdikleri halde, organize mükâfat ve cezalar onları tam tersine boş şeylere akıl yormaya akıl yormakla meşgul, gösterişçi yapmaktadır.

Gökalp(1992:120), bu noktadan hareketle 'coşkunluk' ve 'çaba' şeklinde beliren ve insanı çalışmaya sevk eden bir iradeden bahsetmektedir. Bu iradenin ise kitaplarda değil, toplumda yaşayan örflerde olduğu düşüncesindedir. Bu nedenle coşkunluğa dayanan, çalışmayı daha üstün tutan bir eğitim ortamı oluşmalıdır. Gökalp'e göre çocuklukta oyun ve eğlencelere duyulan coşkunluk önemli bir yer tutmaktadır. Gökalp burada çocuğu değerlendirirken tek ölçüt olarak ders başarısına bakılmaması gerektiğini söylemektedir. Eğitim sistemi hayattan kopuk olmamalı, öğrencilerin her tür ilgi ve kabiliyetleri tespit edilip buna göre eğitim verilmelidir.

Gökalp'te okul bireyleri hayata hazırlayan bir kurum değil, aksine hayatın kendisidir. Ayrıca okul ya da sınıf içinde kurallar oluşturulması suretiyle, toplum yaşamı içine girilmiş olunmaktadır. Topluluk içinde yaşamayı öğrenen çocuk hem kendi kendini keşfederken hem de topluluk içinde daha iyi düşünüp bunları paylaşmayı da öğrenmektedir. Ancak okul yaşantısı içinde birey sosyal eğitimi kazanabilir. Gökalp bu noktadan hareketle milleti meydana getirecek çocukların böyle ortak duygulara sahip kılınması için, okul hayatına girmeleri ve beraberce duyup, beraberce düşünmelerinin zorunlu olduğunu ifade etmiştir(Tansel,1965:76).

3. GÖKALP'TE YAYGIN ve ÖRGÜN EĞİTİM KAVRAMLARI

Gökalp(1987:150-155)'e göre bir cemiyetteki kültürel gelişimi incelediğimizde, birbirinden farklı dört aşama karşımıza çıkmaktadır. Bunlar sırasıyla aşiret, kavim, ümmet ve millettir. Gökalp, cemiyetin bir aşamadan diğerine geçiş dönemine buhran dönemi demektedir. Düzenin egemen olduğu döneme ise organik devir adını vermiştir. Organik dönemde mevcut teşkilatın halk üzerindeki otoritesi kuvvetli olduğundan organize kurallar geçerlidir. Buhran devrinde ise eski teşkilat nüfuzunu kaybetmeye başlar, yeni teşkilat oluşmadığı için de yaygın müeyyideler hâkimdir. Buhran döneminde organize kuralların geçerliliğini yitirdiğini ve toplumda yaygın bir vicdan oluştuğunu ifade etmiştir. Her geçiş döneminde bu değişimlerin yaşandığını ve bu dönemlerde büyük adamların yetiştiğini savunmuştur.

Gökalp(1987:150-155)'in bu evrimden yola çıkarak açıkladığı buhran ve organize dönemlerin genel yapısının okullar için de geçerlidir. Cemiyet organizmaya benzediğine göre intikal durumlarında okullar da aynı buhranı geçirmektedir.

Gökalp(1992:320)'e göre çocukluk dönemi yaygın kuralların geçerli olduğu bir hayat çağıdır. Çocuk dünyaya geldiğinde sosyal olmayan bir varlıktır. Okul ise sosyal dayanışmanın kazanıldığı yerdir. Gökalp, çocuğun okulla tanıştığı andan itibaren, geçmiş yaşantısı ile bugünün başka bir deyişle yaygın hayat ile organize hayatın mücadelesinin başladığı kanaatindedir. Gökalp bunun çatışmanın tehlikeli olduğunu, her fırsatta okullarda yaygın terbiye esaslarına öncelik vermemiz gerekliliğini, bu durumu kendi hayatında da yaşadığını; öğretmenlerinin kendisini okulun en tembel öğrencisi olarak gördüğünü vurgulamıştır. Hâlbuki sorunun temelinde ezbere dayalı eğitimin yattığını, kendisinin daha çok derslerin ilgi çeken yanlarıyla ilgilendiğini dile getirmiştir. Bir nevi örgün hayat yani okul, onu cezalandırırken yaygın hayat ise ödüllendirmiştir.

Gökalp(1992:320-23)'e göre eğitim mevcut değerlerin yeni nesillere kazandırılması sürecidir ki bu iki şekilde gerçekleşir. Bunlardan ilki yetişmiş neslin,

kişinin hiç haberi olmadan samimi, hayattaki konuşmaları ve davranışlarıyla, yeni nesle kazandırmasıdır. İkincisi ise yetişmiş neslin vasi, öğretmen, mürebbi adlarıyla resmi vaziyetler alarak, usul ve irade altında yeni nesle birtakım muayyen fikirleri kazandırmasıdır. Gökalp bu ayrımı ortaya koyduktan sonra, terbiyenin bu iki tarzından ilkinde yaygın, ikincisine ise organize terbiye adlarını vermiştir.

Gökalp(1992:323).’e göre cemiyetin fertlere yaygın terbiye yoluyla verdiği müesseselerin toplamına ‘kültür’ denildiği gibi, önceki neslin sonraki nesle organize terbiye vasıtasıyla devretmeye çalıştığı değerlerin toplamına da ‘maarif’ adı verilir. Medeniyet müşterek ilimler ve teknikten oluştuğuna göre bu konuda müracaat edeceğimiz yerin Avrupa olduğunu dile getirmektedir. Gökalp’e göre ne olduğu tam olarak belli olmayan mevcut eğitim sistemimizin acilen düzeltilmeye ihtiyacı vardır. Bu durumu şöyle ifade etmektedir: *‘Bazı cemiyetlerde, maarif ile de kültür birbirine uygundur. Dolayısıyla organize terbiye buralarda yaygın terbiyeyi takip etmektedir. Bizde ise yaygın terbiye.milli duygular yanında organize terbiye yabancı olduğundan birbirine zıt bu iki kutup, yani maarifle kültürümüz birbirine yan gözle bakmaktadır. Su ile zeytinyağı birbirine nasıl karışmazsa maarifimiz ile kültürümüz birbirlerine temas etmekle birlikte karışmamışlardır’.*

Gökalp(1992:323), memleketimizdeki gençlik buhranı ve kadınlık buhranının esasen maarifimizle kültürümüz arasındaki çatışmanın birer neticesi olduğu kanaatindedir. Gökalp yabancı milletlerde maarif yayıldıkça ahlakın arttığını, bizde ise tam tersinin görüldüğünü ifade etmektedir.

Gökalp kültüre dayalı ulusal bir eğitim hedeflemiştir ve bu iki şekilde olur. Birincisi doğal yoldur ki; önceki davranışları ve eylemleriyle yeni yetişenleri etkiler, onlara örneklik eder. İkincisi ise okuldan geçen yoldur ki okullar gençlere belli yöntemler altında, belli düşünce ve duyguları aşılar. Gökalp bunlardan birincisine ‘müntezir terbiye’, ikincisine ‘mütezzi terbiye’demektedir(Baltacıoğlu, 1966:173).

Müntezir terbiye adını verdiği halkın içinde yaşayan kıymet hükümlerinin halk tarafından plansız, programsız bir şekilde yetişecek olan halka aşılmasıdır ve

yaygın eğitime karşılık gelir. İkincisi müteazzi terbiye ise; belli aşamalarla, belli kurumlar eliyle yeni nesillere kazandırılmasıdır ki bu da örgün eğitime karşılık gelir.

Toplum hayatında olduğu gibi okulda da; bireyleri sosyalleştiren, kültürel değerleri kazandıran, sosyal bir varlık olmasında önemli bir yere sahip olan yaygın eğitimin yanında; planlı, programlı, cezaya ve mükâfata dayanan bir de örgün eğitim vardır. Gökalp bu mücadelenin henüz yaş itibariyle olgunlaşmamış çocukta, tamamen sosyal bir ortam olan okulla karşılaştığında sorun yaşanacağı düşüncesindedir. Okulla tanışan çocuğun, oyun çağından adeta koparılması ve hayatının sonuna kadar uymak zorunda kalacağı kurallarla karşılaşmasının tehlikesi üzerinde durmuştur. Burada tespit ve tahlil yapan Gökalp, örgün eğitimde, okulda uygulanacak mükâfat ve cezaların yaygın eğitime dayandırılmasını istemiştir. Ferdi sosyalleştiren, kültürel değerleri aşıl原因an, yaygın eğitim olduğundan örgün eğitimden önceliklidir. Öğretmenlerin de bu konuda daha duyarlı olmalarını, yaygın eğitimin unsurlarını örgün eğitimle birleştirmelerini istemiştir(Gökalp,1992:126).

4. GÖKALP'İN İLKÖĞRETİM İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Gelişmiş ülkeler eğitimin bir insan hakkı olduğunu, çocukların şahsiyet gelişimi açısından özellikle ilköğretimin zorunlu ve parasız olması gerektiğini kabul etmişler ve bunu anayasal teminat altına almışlardır. Türkiye’de ise cumhuriyet öncesinde ilköğretim Sıbyan mektepleri ile karşılanmıştır. Sıbyan mektepleri, Kur’an okuma, hatim indirme gibi bazı temel dini bilgiler öğrenmeyi amaçlayan okullardır. 17.yüzyıldan itibaren bu okulların yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Çünkü bu okullar, ülke düzeyinde yaygın öğretim kurumları olmakla birlikte, işlevleri bakımından modernleşmenin gerektirdiği insan tipini yetiştirmekten uzak kalmıştır. Modernleşen ülkelere baktığımızda ilköğretim kurumları, genel ümmet bilinci yerine, uluslaşmada önemli olan millet bilincinin ve sanayileşmenin gerektirdiği asgari teknik bilgi ve becerilerin bireylere kazandırılmasını amaçlamaktadır.

İmparatorluğun son dönemlerinde ilköğretim’de hem nitelik hem nicelik eksikliği fark edilmiş; 1824’te II. Mahmut yayınladığı Talim-i Sıbyan Fermanı ile Sıbyan mekteplerine devam zorunluluğunu getirmiş ve yaygınlaştırılmasını istemiştir. Bu girişimin ardından 1869’da da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile yasal düzenlemelere gidilmiştir. Ancak bu girişimler, yetersiz kalmış ve uygulanamamıştır(Sakaoğlu,1992:10). Dolayısıyla cumhuriyete kadarki dönemde ilköğretimdeki tüm yeniliklere rağmen; içerik, eğitim süresi, zorunluluğu, fiziki yatırımlar, öğretmen yetiştirme vb. sorunların çözümü gerçekleşmemiştir.

Gökalp’in ilköğretimle ilgili görüşlerini liselerle karşılaştırdığımızda, diyebiliriz ki ayrıntılı tespit ve tahlillerden uzaktır. Bunun nedeni ise Gökalp’in, Emrullah Efendi’de de olduğu üzere yüksek öğretime ağırlık vermesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü ülke Çanakkale ve kurtuluş savaşlarında yetişmiş insanını kaybetmiş ve eğitim verecek insanları bulmakta güçlük çekilmiştir.

Gökalp’e göre ilköğretimler ‘öğretim’, liseler ise ‘eğitim’ yeridir. Bunun nedeni liselerden sonra yüksek tahsille belli kademelerde memlekete hizmet edecek insanların bulunamamasından kaynaklanmaktadır. İlköğretim kademelerini daha çok çocuklara yönelecekleri meslekler ile ilgili bilgiler veren, onları daha çok geleceğe, hayata hazırlayan birer eğitim kurumları olarak düşünmüştür(Tansel, 1989:171-72).

Gökalp(1992:80-90)’e göre çocuklar aile hayatında ve iptidailerde (ilkokullarda) çok az kültürel bir terbiye geçirdiğini, bunun daha da mükemmelleştirilmesini arzulamıştır. Gökalp aslına bakıldığında milli eğitimi yalnızca liselerde değil ‘özellikle’ ilköğretimde verilmesini istemektedir. Ancak lisede okuyan gençlerin fikirlerin çarpışmasıyla sosyal hislerini tümünden kaybedebilme ihtimali üzerinde durmuştur. Bu durumu engelleyebilmek için ise her ikisini de feda etmeden eğitim yapabilecek, felsefe ve sosyolojiyi bilen öğretmenler yetiştirmemiz gerektiğini düşünmüştür. Ona göre mevcut durumda ilköğretim kademelerinde bu yapıya sahip öğretmen bulmak olanaksızdır. Şimdilik milli eğitimin, milli kültür ve ideallerin verilebileceği tek yer ise liselerdir. Eğer sosyolojiyi ve felsefeyi bilen ve kişisel duygu, düşünce ve ideallerini gerçeklerden

ayırabilecek düzeyde ve sayıda öğretmen yetirmeyi başardığımız vakit ilköğretimde de milli eğitimin kültür üzerine inşaa edilebileceğini savunmuştur.

İlköğretim kademesinde okuyan çocukların henüz meselelere tam anlamıyla vakıf olamadıklarından, öğretmenlerin onları bir ideolojinin peşine takılıp onları yanlış yöne sürükleyebileceğinden endişe etmiştir. Çocuklara daha ziyade milli kültüre ters düşmeyecek, onun hisleriyle çatışmayacak bir eğitim verilmesi gerektiğini, bunun tek yolunun ise kültür dersleri dediği, sosyoloji ve felsefeyi iyi bilen öğretmenler yetiştirmekten geçtiğini vurgulamıştır(Gökalp,1992:80-90).

Gökalp'e göre ilköğretimde dikkat etmemiz gereken diğer bir husus, henüz oyun çağında olan çocuklara dersler eğlenceli hale getirilerek verilmesidir. Sosyal hayattan kopuk, kuru bilgiler verilmesi, öğrenciyi okuldan ve eğitimden uzaklaştırmaktadır(Tansel, 1989:513).

Gökalp'e göre çocuklar her şeyi anlamak isterler, sorarlar. Fakat bizdeki ana, baba ve öğretmenlerin, çocuğun bu suallerine kıymet vermediklerini, baştan savma bir cevap vermektedir. Yapılması gereken, çocuğun bu sorularından istifade edilerek, ona sorduğu şeye dair doğru bilgiler öğretilmesidir. Gökalp çocukların daima suallerine baştan savma cevaplar alınca hiçbir şeyi merak etmemeye başladıklarını, Avrupa'da tam tersine ana, baba ve öğretmenlerin çocuğun bir şey sormasını beklediklerini ve sorduğu şey hakkında onun anlayacağı derecede bilgi verdiklerini söylemektedir. Bunun yanında başka ülkelerde ana, babaların kendilerinin de, çocuklardan birçok şeyin ne olduğunu sorduklarını, böylece onu düşünmeye ittiklerini söylemiştir. Bu usulün eğlenceli bir çocuk terbiyesi olduğunu ve ilköğretimde bunun uygulanması gerektiğini düşünmüştür(Tansel, 1989:513).

Gökalp(1992:80-90) oyun çağında ve daha çok yaygın terbiye ile haşır neşir olmuş çocuklara verilecek eğitimde; bu türden hususlara dikkat edilmesi gerektiği gibi, ders saatlerin ve sürelerinin azaltılması gerektiğini de savunmuştur. İlkokulların eğitimden çok öğretime dayanmasının nedenini şöyle ifade etmektedir: *'Çocuklar aile yaşamında ve ilkokullarda az çok kültürel bir eğitim görüyorlar. Bu dönemde çocukların*

sosyal duygularına zıt düşecek birtakım düşüncelerin aşılmasından korkuyorum. Çünkü bu durumu liselerde görmekteyiz. Lisede okuyan bir genç, aldığı fikirlerin çarpışmasıyla ya sosyal duygularını büsbütün yitiriyor yahut da duygularıyla isteklerini birbiriyle uzlaştıramayarak bir bunalıma uğruyor'

Gökalp'in bu düşüncelerini bir pedagog tavrı olarak değerlendirmek mümkündür. Bir mektubunda şunları yazmıştır: '*Çocuklar dövülmekle uslanmaz. Zaten bir çocuğun çok uslu olması da iyi değildir. Zeki çocuklar, yaramaz olurlar. Uslu çocuklar hımbıl olanlardır. Onun için de; küçük çocuklara bağırmanın, dövmenin, ekşi yüz göstermek iyi değildir. Zira: Sinirlilik bundan doğar. Sinirli insanlar, çocukken yahut büyüdükten sonra sert muamele gören insanlardır*'. Buradan da anladığımız üzere Gökalp yaygın terbiye usullerinin temelinde yer alan ilköğretim hatta okul öncesinde yaşa ve çevreye görelilik ilkesinden hareket etmektedir(Göçgün,1992:74).

5.GÖKALP'İN ORTAÖĞRETİM İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Gökalp(1992:44) eğitimle öğretimi birbirinden ayırmış ve onlara ayrı amaçlar göstermiştir. Öğretimin çocuklara bilgi vermekle yükümlü olduğunu, onları ilerde seçecekleri mesleklere hazırladıklarını, bu açıdan yararcı amaç güttüklerini ifade etmiştir. Eğitimde ise yararcılığın amaçlanmaması gerektiğini, amacın toplumda yönetici sınıfı yetiştirmek olduğunu bu nedenle buradan alınan eğitimden çıkan bireylerin çıkar düşünmeyen, yurtsever, özverili kişiler olması gerekliliğini vurgulamıştır. Bu ayırmadan hareketle ortaöğretimde yer alan sultanilerin başlıca amacının eğitim vermek olduğunu ifade etmiştir. Gökalp'e göre sultanilerin kuruluş amacı idareci sınıfı yetiştirmektir ki burada okuyanların öğretimden ziyade yalnızca terbiye edici bir süreçten geçmesi gerekmektedir. Liselerde okuyanlar ilerde hukukçu tabip, yazar, memur, öğretmen gibi milleti idare edecek seçkinleri oluşturacağından öğrencilerin, vatansever ve fedakâr bir karakterle yetişmesi gerektiğini aksi halde memleketin felaket içinde kalacağını düşünmüştür.

Gökalp(1992:88) ilköğretimde öğretim, liselerde eğitim verilmesinin nedenini ise ideolojik çarpışmadan duyduğu korku ile açıklamıştır. İlköğretime nazaran lisede okuyan gençlerin bu ayrımı yapabilecek düzeye ulaştıkları düşüncesindedir. Bu konuda ikisini de feda etmeden birleştirebilecek öğretmenlerin, yalnız felsefe ve sosyolojiyle uğraşmış öğretmenler olduğunun altını çizmiştir. İptidailerde henüz bu öğretmen niteliğini bulmak olanaksızken, sultaniler için bu öğretmenleri yetiştirebileceğimizi düşünmüştür.

Gökalp(1992:88)'e göre liseler, eğitici öğretimin, yani kültürel öğretimin yapıldığı bir yer olmalıdır. Liselerdeki öğretimin gayesi eğitim(terbiye), bunun da gayesi milli kültürü almış fertler yetiştirmektir. Zira liselerden toplumu yönetecek idareci sınıf yetiştirecektir. Bunlar fayda götmeyen, fedakâr ve vatansever insanlar olmalıdır. Bu noktada ahlak, tarih, lisan eğitimine büyük görevler düşmektedir.

Gökalp(1992:50) millette ideallerin ancak milli buhran, tehlike yada mağlubiyet durumlarında ortaya çıktığını, bunun en bariz örneğinin Osmanlının son dönemlerinde yaşandığını vurgulamıştır. Özellikle kurtuluş savaşını yaşayan bir ülkede artık, ahlak dersi verirken herhangi bir medeniyetin ahlak öğelerini değil, mesela Çanakkale savaşındaki fedakârlık duygularını öğretmemiz gerektiğini ifade etmiştir. Bu buhran döneminin önemini kavradıktan sonra değerlerimizi, milli bayramlar gibi hatırlatıcı işaretlerle yaşatmamız gerektiğini, bu noktada en önemli görevin liselere düştüğünü vurgulamıştır.

Avrupa'ya baktığımızda gençliğin buhran devrinde maddi bilgilere karşı insani ve manevi bilgilere önem verdiğini, bu duyguların hissedildiği yerin liseler olduğunu ve bu kurumlarda beşeri bilgiler adı verilen bilgiler öğretildiğini vurgulamıştır. Bunlar Alfred Fouille'e göre edebiyat, felsefe ve sosyolojiden ibarettir. Bu öğretilenler, manevi duygulardan meydana gelmiş olan milli kültürü maddi ilimlere karşı, çözülmekten koruduğu için, terbiye edicidir. Bu durumda alınan terbiyeye göre fertleri üç tipe ayırmaktadır:

*
'1- Ferdin ruhunda milli kültür maddi bilgilerin tahlil edici tesirlerine mukavemet edemeyerek büsbütün çözülmeye uğrar. Bu fertlerin artık hiçbir ideale imanı, hiçbir kıymete bağlantısı kalmaz. Bunlar her devirde görülen Epikürosçulardır. İdeallere inanmamakla kalmaz sevmezlerde.

2) Ferdin ruhunda milli kültür, nazariye dayanağını kaybetmekte beraber hissi bir dayanağa sahip olmakta devam eder. Bunlar Epikürosçuların tam aksine Stoacılar ve hazdan ziyade eleme yönelirler. Bunlar sevdikleri şeylere inanmayanlardır.

3) Ferdin ruhunda milli kültür, hem nazariye hem de hissi dayanaklara sahip olur. Yani fert milli idealleri sever, hem de onlara ilmi bir kanaatle iman ederler. Bunlar ise idealistlerdir. Tamamen milli olan fertlerdir. Buna göre liselerin geleceğin, toplumda en önemli makamlarını dolduracak isimleri yetiştirecek olan kurumlar olduğunu düşünecek olursak artık ne hazza yönelik Epikürosçu yaklaşımlarla ne da stoacı gelenekle yaşaması doğru olamaz. Milletin tarihini, dilini, değerlerini bilen milli ülküye sadık gençler yetiştirmek zorundadır'(Gökalp,1992:50).

Gökalp(1992:88)'in bilimden anladığı hafızayı dolduran derin ve etraflı bilgiler değil, matematik, astronomi, fizik gibi müspet ve kesinliğe yakın bilimlerdir. Kimya, biyoloji gibi diğer bilimlerde ise özellikle felsefi ve sosyal yönlerin özellikle liselerde öğretilmesini istemiştir. Bu derslere edebiyat, felsefe ve sosyoloji derslerinin de ilave edilmesiyle, hem ilmi, hem de kültürel bir terbiye oluşacağını düşünmüştür. Bu sayede bu çarpışmaların neticesi olan bunalımların ortadan kalkacağını ve memlekette her alanda gelişim sağlanabileceğini düşünmüştür.

Gökalp(1992:88) liselerde eğitimin önemi üzerinde durduğu gibi, liselerde fen ve edebiyat şubelerinin de kaldırılmasını istemiştir. Bunun nedeni fikri terbiye ile hissi terbiyeyi birleştirmektir. Gökalp'e göre sultanilerde kültürel terbiye ve ilim terbiyesi bir arada ahenkli bir bütün içinde verilmelidir. Sultanilerden çıkan bir gençte ilmi ruh ile milli terbiye birlikte teşekkül etmiş olmalıdır.

Gökalp(1992:90)'e göre liselerde edebiyat ve fen adlarıyla iki şube bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kültür, ikincisi ilim şubeleridir. Edebiyat şubelerinde bütün milli bilgiler öğretilmeli ve buna rehberlik etmek içinde felsefe ve sosyoloji dersleri öğretilmelidir. Fen şubelerinde de ilimler, canlı bir surette öğretilmekle beraber felsefeye de büyük bir yer verilmelidir. Sultanilerin edebiyat şubesinde çıkanların hukuk ve edebiyat fakültelerine, yüksek öğretmen okuluna, fen şubesinde çıkanların ise mühendislik okullarına gitmeleri gerektiğini düşünmüştür.

Gökalp(1992:180-185)'e göre liselerde edebiyat öğretiminin Fransızları taklit ederek, edebiyat tarihi öğretimi haline sokulması son derece zararlıdır. Sultanilerde özellikle edebiyat öğretimi talebeye milli zevk uyandırmalı, güzel söyleme ve yazma kabiliyetini ve milli terbiyeyi vermelidir. Lüzumsuz isimleri ezberletmekle edebiyat tahsilinin mümkün olmadığı görüşündedir.

6.GÖKALP'İN YÜKSEK ÖĞRETİM İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Üniversiteler; milleti millet yapan temel değerleri topluma aşıl原因, gerek fikir gerekse icraat platformunda ülkelerin gelişimine öncülük eden, temel bir dinamiktir. Ülkemize üniversitenin girişı Darülfünun'a dayanmaktadır. Ancak Tanzimat'la başlayan değişim rüzgârının bir uzantısı olan bu kurumun kuruluşunda birçok tartışmalar yaşanmıştır. Kendilerini İslamcı olarak nitelendirenler, bu teşkilatın gereksiz olduğunu ve kaldırılmasını istemiştir. Diğer bir grup ise, ülkemizin henüz üniversite kuracak düzeyde olmadığını söyleyerek üniversitenin kurulmasına itiraz etmiştir. Gökalp gibi birçok isim ise geride kaldığımızı ve biran önce kurulması istemiştir.

Gökalp(1992:221) üniversiteyi eğitimde ve kalkınmada bir bütünün parçası olarak değerlendirmiş; demokrasi ve özgürlük gibi kavramların temelinde üniversitenin bulunduğunu düşünmüştür

*

Gökalp(1992:224) yaşadığı dönemin siyasi atmosferinden hareketle, kara ve kızıl tehlike olarak isimlendirdiği, farklı düşünen iki grubun tezlerini sunmuştur. Gökalp bunlardan birincisinin demagogluk yapıp kafaları karıştırdıklarını, ikincisinin ise üniversiteyi kaldırmak istediğini dile getirmiştir. Nasıl ki Rusya'daki Bolşevik kuvvetin Rusya üniversitesini kaldırdığı gibi, bizdekilerin de üniversiteyi kaldırmak istediğini ifade etmiştir. Hâlbuki Gökalp'e göre üniversiteler meşrutiyetin, ihtisasların, ilmin temelidir.

Gökalp(1992:185-188) için üniversitelerden beklenen, gerek öğretmenlerin gerek terbiyenin kendiliğindenliğini temin etmektir. Gökalp öğretmenlerin 'hakikatin keşfine çıkan âlimler' olduğunu ve öğretimde serbest bırakılmaları gerektiğini belirtmiştir. Öğrencilerin de hayatını karşılık beklemeden kendini ilme adanmış hakikat âşıkları sayılmasını ve öğretimde hür bırakılmasını istemiştir. Bu hürriyeti öğretmen ve öğrencilerin kötüye kullanabileceğini bunun zararını göreceğinin da yine kendileri olduklarını belirtmiştir. Gökalp, devletin ilim yapamayacağını, ilimi ortaya çıkaranların, hakikat aşığı âlimler olduğunu düşünmüştür. Bu nedenle devletin bu âlimlerin geçimlerini temin etmesini ve onlara kürsüler tesis etmesini istemiştir.

Gökalp(1992:185-188)'e göre öğretmenlik bir aşk işidir. Bu işi aşk ile yapanlar olduğu gibi sırf maddiyat için de yapanlar vardır. Zaten hakiki öğretmenlerin de burada belli olacağını, öğrencilerin ilim aşkına sahip olan öğretmenlerden istifade edebilmek için derslerine katılmada özen göstereceklerini düşünmüştür. Bu durumu ticaretteki arz talep dengesi gibi düşünmüş; iyi olana talebin her zaman olacağını belirtmiştir. Ona göre cahil ile âlimin ayırt edilmediği yerde ilim ilerleyemez. Bu öğrenme ve öğretme serbestisini, Avrupa'daki üniversitelerde olduğu gibi İslam medeniyetinin yükselişinde yer alan medreselerde de görebileceğimizi ifade etmiştir.

Gökalp(1992:185-188)'e göre: *'...üniversiteye çağırılan Alman profesörleri üniversitenin üç esasa dayandığını söyler. Bunlar: İlim ilim içindir anlayışı, öğretim hürriyetinin sağlanması ve öğrenme hürriyetidir. Bizimde bu prensiplere göre üniversiteleri yeniden tesis etmemiz gerekir'*

Gökalp(1992:185-188)'in en önemli sorun olarak görür, çözülmesini istediği önemli reformlardan biri de milli hayatımızda yapılacak olan idare ve ilim meclislerinin ayrılmasıdır. Ona göre bu idare ve ilimin birbirine karışması son derece tehlikelidir. Eğitimden anlamayan insanlar eğitim konusunda, sağlıktan anlamayan insanlar sağlık konusunda, kısacası her konuda işin içinde yer almayan bürokratların karar alma merciinde yer almaları son derece yanlış bir uygulama olup kaldırılmalıdır. Gökalp'e göre eğitim meselelerinin sırf idari memurlardan oluşan kurullarda çözülmesi mümkün değildir. Üniversitelerde de bunun örneklerini görebilmemiz mümkündür. Bu anlamda üniversite idaresinin 'müdürlerin' elinden alınarak 'profesörlere' devredilmesi gerekmektedir. Ona göre: 'İlmi otorite sahibi olmak başka, idareci olmak başkadır' Gökalp'e göre; her bakanlıkta idari işleri yürütecek müdürler komisyonunun yanında ilmi meseleleri yürütecek bir de mütehassıslar komisyonuna ihtiyaç vardır. Aynı durum Milli Eğitim Bakanlığı'nda da söz konusudur. Burada yapılması gerekenin idari işlerle meşgul müdürler komisyonunun yanında, bu bakanlığın asıl görev alanını teşkil eden ilmi meseleleri yürütmekle görevli bir 'Meclis-i Kebir-i Maarif' oluşturmaktır. Bu meclisin üniversite profesörleri ve değerli âlimlerden oluşması gerektiğini, görevinin ise yalnız eğitimsel ve ilmi meselelerle sınırlı olması gerektiğini belirtmiştir.

Gökalp'e göre üniversiteler bir devletin beyni gibidir. Geleceği şekillendirecek insanları yetiştirir. Üniversiteler idari bir müessese olma yanında her şeyden önce ilim yuvasıdır. Burada ilmi meselelerde olduğu kadar, idari meselelerde de profesörlerin söz sahibi yetkili kişiler haline getirilmeleri gerekmektedir.

Gökalp(1992:189) için üniversite: 'milli maarifi tesise çalışan bir fabrika' gibidir. Akademi ise, 'milli kültürü muhafazaya yarayan bir müze hükmündedir'. Üniversite milli maarifi tesis edip sultanilere ve ilkokullara yayar. Bunun içindir ki 'üniversiteler gelişmeden sultaniler ve ilkokullar gelişmez'. Bu durum o devrin Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin 'Tuba Ağacı'na benzemektedir. Emrullah Efendi eğitimde her türlü reform çalışmalarında üniversiteden başlanarak ilköğretime doğru gidilmesini istemiştir. Ancak Gökalp'e göre 'Tuban'ın tepesi akademik değildir.

Gökalp(1987:100-103)'e göre akademi mevcut ilmi, milli kültür ve eğitimi muhafaza eden müze gibidir. Onun içindir ki bir memlekette milli kültür, milli maarif ve ilim kurulup ilim adamları yetiştikçe akademi kurmak hatalı olur. Aksi takdirde akademi eski ve ilmi değeri olmayan bilgileri muhafaza eder ki, bu da milli kültür ve ilmin gelişmesine engel olur. Milli kültürün aranıp bulunması konusunda da üniversiteler son derece önemli yere sahiptir. Özellikle Edebiyat Fakültesi milli kültür fakültesi olduğundan, milli kültürü en yüksek düzeyde taşıyan insanlar üniversitelerin bu bölümlerinden çıkacaktır.

Gökalp(1917:354)'e göre milli ahlak ve karakterin bireylerde oluşabilmesi için üniversitenin her bölümünde milli karakterde, memleketin gelişmesi için çalışan bireylerin yetişmesini istemiştir. Bu anlamda hukuk fakültesinin milli hukukumuzu ve milli iktisadımızı kurarak düzenleyebileceğini, Edebiyat fakültesinde ise milli kültürün şubeleri olan milli ahlak, din, estetik ve milli tarihle beraber coğrafya ve etnografyanın kurulup geliştirilmesinin sağlanabileceğini düşünmüştür. Her iki fakültede de sosyolojinin zorunlu olarak okutulmasını istemiştir. Yüksek öğretmen okulunda ise milli eğitimin metotlarının geliştirilmesini istemiştir.

Gökalp(1992:190)'in üniversitelerde gördüğü en büyük sorun; ilmi özerklik meselesidir. Gökalp'e göre bu eğitim serbestliği meselesinin içinde öğrencilerin istedikleri okulları okuyabilmesi, istediği bölümlere girebilmesi, istediği dersleri seçebilmesi düşüncesi bulunmaktadır. Bu bir anlamda öğrenme hürriyetine karşılık gelmektedir. Öğrencilerin yanında üniversitenin kendi içindeki yapılanmasında da özgür karar alabilecek mercilerin bulunması gerektiğinin altını çizmiştir.

Gökalp(1992:190) 'Yeni Hayatın' kurulmasında son derece önemli bir yere sahip olan üniversitelerde yaşanan sorunları dile getirdiği gibi, çözüm için yapılması gereken bazı değişiklikleri de ortaya koymuştur. Buna göre öğretmenler kulübü kurulmalı, öğretmenlerinin birbirleriyle teması, yeni fikirlerin ortaya çıkması ve ilim hayatının gelişmesi sağlanmalıdır. Bu kulübün düzenlenmesi ve işleyişi Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olduğu gibi bakanlık ayrıca eğitim, ahlak ve dil alanında kongreler düzenlenmelidir.

V. BÖLÜM

1.GÖKALP'İN ÖNEMİNE DAİR DÜŞÜNCELER

1.1. Mümtaz Turhan:

Turhan'a göre Gökalp, milli oluşun tarihi seyrini çizen hadiseleri birbirine bağlamak zarureti duyan bir bilim adamıdır. Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan, Avrupa'dan esen rüzgârla II. Meşrutiyet devrinde her biri bir yana savrulan aydınların, Türk tarihinin gerçeklerine ve dünya siyasetinin zaruretlerine uymayan zıt doktrinleri karşısında onlara akli selime ve bilime dayanan vatanseverliğin yolunu göstermiştir. Gökalp milli devletin dayandığı millet gerçeğinin bir nüfus topluluğu değil, bütün millet fertlerinin katılımıyla paylaşılan milli kültür olduğunu kavramıştır. Hayat bulan millet varlığı, dünya milletleri arasındaki yerini ancak bilim ve teknoloji ile güçlenerek koruyabilir(Özakpınar,1998:20-22).

1.2. Hilmi Ziya Ülken:

Ülken(1979:367-368)'e göre Gökalp Türk düşüncesinin kurucusudur. Döneminin olumsuzluklarına rağmen gerçeklikleri yakalamaya çalışmış kavramlar geliştirmiş ve Fransız ekolüne sadık bir öğretim teşkilatı yaratmıştır. Teorik alanda kurduğu esaslara dayanarak tarihimizi incelemeye çalışmış, sosyolojik tetkikin örneklerini vermiştir. Kaynaklarının yetmezliği ve genelleştirme yüzünden bazı olumsuzlukları olsa da geniş hatları ile düşünce tarihimizdeki değeri tartışılmaz.

1.3. Yahya Kemal:

Yahya Kemal(Kemal:1996:?) Gökalp'i ilk incelediğinde fikirlerini 'havai' bulduğunu ancak İstanbul'a döndüğünde kendisini tanıma fırsatı bulduğunu ve zihnindeki önyargıların yıkıldığını ifade etmiştir. Kemal; Osmanlı'nın geniş mirası yerine Anadolu-Rumeli sınırlarında bir Türkçülüğe kani olmasını Gökalp'in eleştirdiğini ifade etmiştir. Bir zaman sonra tekrar karşılaştıklarında karşısında;

'Akademos bahçelerinin ağaçları altında konuşan Eflatun gibi konuşmaktan ve anlatmaktan yorulmayan' birini bulduğunu dile getirmiştir. Gökalp'i 'İnsanlara ateş vermek için Kaf dağlarına zincirlenmiş Promete' olarak gördüğünü, zihnini tamamen ilme adadığını vurgulamıştır. Bir keresinde Gökalp'in kendisine:

'Harabisin harabati değilsin,

Gözün mazidedir ati değilsin' şeklinde tenkit ederken cevabını:

'Ne harabi ne harabatiyim,

Gözü mazide olan atiyim.' şeklinde verdiğini, bu cevabına karşılık kendisini mağlup etmek için uzun süre uğraştığını dile getirmiştir. Ayrıca Kemal'e göre Ziya Gökalp, kendisini fikirlere adanmış maddi hayata kıymet vermemiş bir vatanseverdir

1.4. Yusuf Ziya Ortaç:

Ortaç(1964:341-344) ise Gökalp'in arkasında ince çizgili bir entari ve terlikle usanmak bilmeden herkese Türk mitolojisini anlattığını, gelecekte kurulacak Türk operasını hayal ettiğini ve herkeste bambaşka ufuklar açtığını ifade etmiştir. Kendisinin maddi beklentilerden uzak bir yaşam sürdüğünü; kiralık evinde arkadaşlarının aldıkları odunları kullandığına şahit olduğunu belirtmiştir. Beklentilerinin bile ülkesinin yarınlarına ait olduğunu: '*...minarelerinde Türkçe ezan okuyan camiler, dükkânlarında Türk malı satılan çarşılar; erkekle eşit Türk kadını ve... Ve çağdaş Müslüman Türk milleti!*'" hayal ettiğini ifade etmiştir.

1.5. İbrahim Kafesoğlu:

Kafesoğlu(1994:169-172) Gökalp'in tek hedefinin: 'uyanık tutulması zaruri Türk milliyetçiliği yaratmak' olduğu kanısındadır. Yaşadığı dönemin tüm imkânsızlıklarına rağmen kendi kendine öğrendiği Fransızcanın yardımıyla Türkiye'yi batı düşüncesiyle tanıştırdığını, ilk Türk mütefekkeri sıfatıyla Türk vatanperverliğinin yegâne yolu olarak Türkçülük ve Milliyetçilik idealini ortaya koyduğunu dile getirmiştir. Mefkûresini Türkçülük ve vatanseverlik üzerine inşaa eden Gökalp'in hayatı boyunca bıkip usanmadan çalışan bir illim adamı, filozof, şair, destancı, tiyatro yazarı, ahlakçı ve terbiyeci olduğunun altını çizmiştir.

1.6. Prof. Dr. Mehmet KAPLAN:

Kaplan(1986:15)'a göre, felsefe demek düşünmek, düşünmek ise hadiseler arasında bağlantı kurmak demektir. İnsanların davranışları düşünüş tarzlarına bağlı olduğuna göre yanlış fikirler insanları felakete, doğru fikirler ise selamete götürmektedir. Fakat Kaplan için önemli olan doğru fikirleri bulmaktır ve milletlerin hayatında fikir adamlarının sorumlulukları büyüktür. Onlar, düşünceleri ile milletleri felakete veya saadete ulaştırırlar. Bu anlamda Gökalp'in düşünceleriyle yaşadığı dönemin aydınlarını geniş ölçüde etkilediğini, Türkiye'de yalnızca düşünce tarihinde değil, sosyal, politik ve kültürel hayatında da önemli olduğunu vurgulamıştır.

1.7. Prof. Dr. İsmet GİRİTLİ:

Giritli(1986:13) Türkiye cumhuriyetinin kuruluşunda Gökalp'i görebileceğimizi ifade etmiştir. Latin harflerinden soyadlarına, devlet telakkisinden Türk dilinin ıslahına kadar sonraları Atatürk'ün birer birer gerçekleştirdiği inkılâpların altyapısında düşünceleriyle Gökalp ismini bulabileceğimizi ifade etmiştir. 'Hâkimiyeti Milliye' gazetesinden itibaren sütunlarının genişlediğini, Peyman'daki Osmanlı milliyetçiliğinden, Genç Kalemlerde Türkçülüğe geçtiğini, 'Türkçülüğün Esasları'nda Turancılığı, son kuramında ise 'Türkiyecilik'i amaçladığını dile getirmiş ve Atatürk Milliyetçiliğini sitemleştirdiğini ifade etmiştir.

1.8. Prof. Dr. Erol Cihan:

Cihan(1986:32). 'a göre; Gökalp'in Türkiye cumhuriyetinin oluşumundaki rolü inkar edilemez bir gerçekliktir. Ona göre Atatürk'ün inkılâp hareketleri ile Gökalp'in düşünceleri arasında amaç bakımından ortak noktalar vardır. Her ikisi de Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmayı, batı Avrupa toplumlarında oluşan hukuk, siyaset, eğitim, teknik gibi kurumların alınmasını amaçlamıştır. Her ikisi de günümüz bilim ve tekniğinin olanak verdiği en gelişmiş aşamaya gelme gayret ve özlemlerini taşımış ve kapsamlı bir toplumsal akımdan yana olmuşlardır.

SONUÇ ve YORUMLAR:

Osmanlı İmparatorluğu'nun 150 yıllık kendini üstün görme ve gerçekleri kabul etmeme sürecinin sonu felaketle sonlanmış ve bunu önleyebilmek için çareler aranmıştır. Gökalp'in önderliğinde birçok aydın ülkesinin kurtuluşunu temin etmek istemiştir. Gökalp kendisini İmparatorluğun en sıkıntılı günlerinin içinde bulmuştur. Gökalp'in yaşadığı dönem akademik çevrelerce 'İmparatorluğun en uzun yüzyılı' olarak ifade edilmektedir. Fikir hayatının en hareketli günlerinde; 'Bu ülke nasıl kurtulur?' sorusuna cevap aranmıştır. Yaşadığı ülkesinin sorunlarına duyarlı bir aydın olan Gökalp, çözümün top yekûn bir değişimden geçtiğini düşünmüştür.

Gökalp'in ilk dönemlerinde 'Osmanlıcılığı' savunduğu görülmektedir. Ancak Arapların İngilizlerle işbirliği yapması ile 'Milliyetçiliği' benimsemiş, kurtuluşu 'Türkçülük ve Batıcılıkta' bulmuştur. Gökalp hayatı boyunca karşıt fikirler arasında ahenkli bir bütün oluşturmaya çalışmış, kimi yazarlara göre bu konuda başarılı olamamıştır. Gökalp keskin düşüncelerin aksine her fırsatta 'Türk ulusundan, İslam ümmetinden ve batı uygarlığından olduğunu savunmuştur.

Gökalp sosyal meselelere olduğu kadar eğitim meselesine de bilimsel olarak yaklaşmış, Durkheim'in fikirlerini benimsemekle birlikte; Türkiye gerçeklerine uygun, yönü batıya dönük bir eğitim sistemi inşaa etmeye çalışmıştır. Bu anlamda yaşadığı ülkesinin geçmişine ve değerlerine uygun, gelişimi her alanda takip eden ve yeni değerler üretmeyi hedefleyen bir eğitim modeli geliştirmiştir.

Ülke gerçeklerine uygun bir eğitim sistemini inşaa etmeden, tüm düşüncesinin temeli olan, kültür ve medeniyet ayrımı konusunda tespitlerde bulunmuş ve bu ayrımı eğitim sisteminde temel alan bir yaklaşım sergilemiştir. Gökalp bizim her konuda ürettiğimiz iki çeşit yargıyı, eğitimde de görebileceğimizi düşünerek eğitim ve öğretimi birbirinden ayırmıştır. Gökalp terbiyeyi(eğitim) milli olan kültürün aktarılması olarak nitelendirirken, yalnızca bir topluma ait olmayıp,

ortak aklın ürünü olan değerlerin(medeniyet) ise eğitimdeki karşılığının talim(öğretim) olduğunu ifade etmiştir.

Gökalp Durkheim'in toplumcu görüşünü benimsemiş, kolektif bilinç kavramından hareketle sosyolojik düşüncesini şekillendirmiştir. Kültür ve medeniyet ayrımını eğitim sitemine de aktaran Gökalp, bununla da kalmayıp, Durkheim'e paralel olarak eğitimi de yaygın ve örgün olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bunlardan yaygın terbiyenin; çocuğun hayata gözlerini açtığı andan itibaren doğal, samimi yollardan gerçekleştiğini, bu nedenle de özellikle çocukluk döneminden itibaren eğitimin temel alınması gerektiğini düşünmüştür. İkincisinin ise kasıtlı ve planlı bir yöntemle gerçekleştiğini, fayda amacı taşıyabildiğini söyleyerek ve bugünkü örgün eğitimin çerçevesini çizmiştir. Yaygın eğitimin önemine dair; Rousseau'nun medeniyet karşıtı 'insan tabiatla uyum halindeydi, medeniyetle tanışıkça bozuldu' görüşünü kendine uyarlamıştır. Usulle kazanılan, örgün eğitimle aktarılan değerlere nazaran, toplumda var olan, yaygın eğitimle kazandırılan 'maşeri vicdan'ın; bireylere daha güzel duygular aşıladığını, milli kültürün fertleri daha çok sosyalleştirdiğini ifade etmiş ve medeniyetten çok kültüre ihtiyacımız olduğunu dile getirmiştir. Yaygın ve organize terbiye arasında çatışma olmadığını, yaygın terbiye ile milli kültür, organize terbiye ile de milletlerarası medeniyete geçilebileceğini belirtmiştir.

Gökalp'in bu ayrımlarının net olduğunu söylenemez. Zira milli kültürün yeni nesillerin ruhuna yerleştirilmesi olarak açıkladığı 'terbiye'yi adeta kültür aşısı olarak nitelendirirken, aynı açıklamaları, yaygın eğitim kavramı için de yapmış, bu durum kavram kargaşası yarattığı gerekçesiyle kimi yazarlarca eleştirilmiştir.

Gökalp okul, aile ve toplumun aynı özelliklere sahip olduklarını düşünmüştür. Yaygın usulleri aileden almaya başlayan çocuğun, organize hükümlerle ilk olarak okulda karşılaştığını, bu anlamda mükâfat ve cezaları belirlerken yaygın değerleri esas almamız gerektiğini, yoksa çocuğun okuldan uzaklaşacağını savunmuştur. Gökalp okullarda ezberden kaçınmamız gerektiğini; kendi hayatından örnekler vererek açıklamış, bunun yerine yaratıcı bir öğretime geçmek suretiyle, yaparak yaşayarak öğrenmenin gerekliliğini ortaya koymuştur.

Gökalp her meselede olduğu gibi eğitim meselesinde de sosyal yönü ön plana çıkarmış, eğitime dayanmayan hiçbir çözümün gerçekleşemeyeceğini savunmuş ve eğitim vasıtasıyla topluma yön vermek istemiştir.

Gökalp'te eğitim, yetişmiş neslin yetişecek olan nesle fikir veya hislerini kazandırmasıdır ki bu doğrudan doğruya sosyalleşme ya da kültürlenme hadisesidir. Her toplum kendini devam ettirecek bireylerin yetişmesini arzular. Bu anlamda eğitim kasıtlı davranış edindirme süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk hayata asosyal bir varlık olarak başlamakta ise de cemiyet onu içine aldığı andan itibaren kendine benzetmeye çalışma, kültür aşısı yapmaktadır.

Gökalp her fırsatta çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmamızı ancak bu batılılaşmanın taklitçilikten, en azından Tanzimat örneğinden farklı olması gerektiğini düşünmüştür. Bazılarının yenilikleri bidat, dini kalkan olarak kullanırken, diğerlerinin ise dini bir engel olarak göstermeye kalkıştığını, hâlbuki eğitim meselesinin her milletin kendi gerçeği ve ihtiyacına göre düzenlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. İlerlemiş milletlerden korkmadan onların geldiği noktanın altında yatan gerçekleri görerek, şekilden çok özü yakalayarak, açığı kapatabilmemizin mümkün olabildiğini savunduğu gibi bir öze dönüşün de zaruri olduğunu belirtmiştir.

Tanzimat zihniyetinin 'ne pahasına olursa olsun' anlayışının ülkeyi felakete sürüklediğini özellikle batı tipi eğitim veren müesseselerin açılmasının sorunu çözemediği gibi eski kurumların da varlığını devam ettirmesiyle farklı kademelerde, farklı programlarına sahip okulların ortaya çıkmasına neden olduğunu ifade etmiştir.

Türk toplumunun yeniden inşasının zorunlu olduğunu ve en büyük görevin eğitim sistemine düştüğünü belirtmiştir. Memleket gerçeğinden habersiz, hedeften yoksun bir anlayışla meselenin çözülemeyeceğini düşünmüştür. Gökalp yeni hayatın Türk kültürü, İslam değerleri ve Batı medeniyetiyle gerçekleşeceğini ifade etmiştir.

Gökalp, aşiretten millet seviyesine ulaşmada 'milli eğitime' geçişin yattığını düşünmüştür. Millet devrinde eğitimin özünün genç nesillere milli kültürü

kazandırmak olduğunu ifade etmiştir. Millet bilincinin; ırksal, coğrafi, dini temelden çok aidiyet, ülkü birliği ve aynı eğitimi almaya bağlı olduğunu savunmuştur.

Prens Sabahattin ve Satı Bey'in benimsediği Anglo-Saksoncu eğitim anlayışlarının aksine, Durkheim'in toplumculuğunu benimsemiştir. Mevcut durumdan kurtuluşu 'millet bilinci'ne sahip olunmaya bağlayan ve bunu 'Kültürel Türkçülük' olarak açıklayan Gökalp, bu gayeye ulaşmak için öğretmenlerin sosyoloji ve felsefe bilmelerinin zorunlu olduğunu dile getirmiştir.

Gökalp'in öze dönüş olarak ifade ettiği halka gitme teorisi özünde Tanzimat aydınının halka yabancılaşmasından kaynaklanmaktadır. Zira burada amacının gençleri Anadolu köylüsüne benzetmekten ziyade, kendi değerlerinden utanmadan onlara sahip çıkan ve çağdaş medeniyet değerleriyle harmanlayabilen bir misyonu üstlenebilmesini sağlamak olduğunu her fırsatta vurgulamıştır. Burada Almanları ve Japonları örnek göstermiş, batıdan yalnızca ilmi ve teknolojiyi alarak, aslına sadık kalılabileceğinin altını çizmiştir. Bu durumun bir zihniyet değişikliği olduğunu dile getiren Gökalp en büyük görevin eğitim sistemine düştüğünü ifade etmiştir.

Çağdaş değerlerin taklidini değil üretimini esas almamız gerektiğini belirten Gökalp ilimleri de bu anlamda yaratılmış ve yaratıcı olmak üzere ikiye ayırmış, tüketime açık olan yaratılmış ilim yerine, yaratıcı ilmin kazandırılmasını istemiştir.

Gökalp'in her düşüncesinde olduğu gibi eğitim düşüncesinin şekillenmesinde de yaşadığı dönemin olumsuzluklarını görmekteyiz. Mevcut durumda toplumda; okudukları kitapları farklı(sahaflar, Beyoğlu kitapçıları, Bab-ı Ali kitapçıları), üç tip eğitim kurumundan yetişen(medreseler, yabancı okullar ve Tanzimat okulları) üç ayrı zihniyeti bulmak mümkün iken yetişen nesilden çözüm beklemenin yanlıştır. Bu denli kozmopolit ortamda yetişen gençlerin, farklı eğitim almaları sonucu ortak 'dili' konuşmaları ve ortak 'ülkü'de birleşmeleri imkânsızdır. Bu noktada çözüm ise Gökalp'e göre milli bir eğitim sisteminde yatmaktadır.

Gökalp yalnızca tenkitler sunmamış, sorunların çözümüne yönelik fikirlerde geliştirmiştir. İlk, orta, yükseköğretim ve din eğitimi konularında fikirler üretmiştir.

Gökalp liselerdeki eğitimin esasını milli kültürün kazanılması olarak açıklamıştır. Buna gerekçe olarak, ülke şartlarını göstermiştir. Liselerden yetişecek olanların ilerde toplumun üst kademesini şekillendireceğini, bu kişilerin kişisel menfaatten uzak ve fedakâr insanlar olarak yetiştirmemiz gerektiğini ifade etmiştir. Gökalp, milli duyguların kazandırılmasına öncelik vererek fen şubelerinin kaldırılmasını istemiştir. Ancak Satı Beyin eleştirileriyle bu konudaki fikirlerinin kesinliğinden vazgeçip költürcü eğitimle medeniyetçi eğitimin birlikte verilmesinin, İlmî ruhu ve milli karakteri bünyesinde barındıran bireyler yetiştirilmesinin gereğini ortaya koymuştur. Önceleri medeniyeti reddediyor gibi görünse de çağın bilimsel gelişmelerinin takip edilmesinin zorunlu olduğunu fark etmiş ve bu görevin eğitimden ziyade öğretime düştüğünü ifade etmiştir.

İlköğretim kademesinde eğitimden çok öğretim üzerinde durmak gerektiğini, bunun nedenininse hali hazırda sosyoloji bilmeyen öğretmenlerin çocuklara kendi ideolojileri doğrultusunda eğitim verebilmesini, henüz o olgunluğa gelmemiş çocuklarda bu durumun bunalım yaratabileceğini düşünmüştür. İlköğretimde öğretim ısrarına gerekçe olarak; bu okullara gelenlerin, çıkar gözetme amacı taşıyabileceğini göstermiştir.

Ancak bu durum bazı yazarlarca, ilköğretim ve meslek eğitiminin amacının çıkarıcı bireyler yetiştirmek olduğu gibi bir anlam çıkması nedeniyle eleştirilmiştir. Ayrıca milli kültürün ilköğretim sürecinden itibaren kazanılmadan doğrudan işe liseden başlanmasını da eleştirenler olmuştur. Gökalp bu anlamda hem çocukların ilk duygularının oluşumunun aileden başladığını, yaygın eğitimin çok önemli olduğunu söylemiş, çocuklara yönelik milli duyguları coşturan şiirler yazılmış hem de ilköğretimin harstan uzak olması gerektiği gibi bir sonuç ortaya çıkmıştır. Ancak dönemin koşullarında; öğretmen sıkıntısı, okuma yazma bilen kişi sayısını, mesleki ve bürokratik kademelerin eleman ihtiyacı ve eğitimden öncelikli beklentileri bilmeden yorum yapmak da bizi yanlış yorumlara itebilmektedir.

Üniversite konusunu ciddi anlamda ele alıp inceleyen Gökalp, Darülfunun'da Sosyoloji kürsüsünün açılmasını sağlamıştır. Üniversitelere akademik özerklik verilmesini istemiştir. Öğrencilere ders seçimi konusunda serbestlik

tanınmasını, üniversitenin yönetiminin idarecilerden çok işin gerçek muhatabı olan profesörlere verilmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun yanında Öğretmenler kulübü, ahlak, lisan ve din kongrelerini oluşturulması ile ilgili düşünceleri o dönem şartlarında onun ne kadar ileri görüşlü bir aydın olduğunun göstergesidir.

Gökalp her öğretim kademesi ile ilgili fikirler ürettiği gibi dine ve din eğitime özel bir önem vermiştir. Gökalp İslamiyet'i yalnızca bir din olarak algılamamış, bizim tarihsel kökenlerimizle kültürümüze de yansımış, toplumsal hayatı düzenleyen bir inanç ve ibadetler sistemi olarak düşünmüştür. Dini eğitiminin kişiliklerin oluşumundaki önemine değinen Gökalp, en kısa zamanda dinimizin hurafelerden arındırması gerektiğini, İslam dininin özünde yatan sevgi ve hoşgörünün din eğitiminde de yer alması gerektiğini belirtmiştir.

Tanzimat öncesi verildiği söylenen İslami eğitimin yeterli olmadığını, bu eğitimi veren kişilerin ehliyet sahibi olmadıklarını dile getirmiştir. Din derslerinin nitelikten yoksun bir tarzda ilerlediğini, medreselerde liyakatin yerini torpilin aldığını ifade etmiştir. Hem İslamiyet'i gerçek anlamda bilmeyen ve ilimden uzak yaşayan öğretmenlerin, gençleri dinden soğuttuklarını ve gençleri bunalıma sevk ettiklerini ifade etmiştir. Aslında İslamiyet'in gelişime engel olmadığını, ortaya çıkan sonucun niteliksiz din eğitiminden kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu anlamda din adamlarının eğitim alacakları yeni bir kurumun kurulmasını; dini değerlerin yanında pozitif bilimlerin de öğretilmesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir.

Gökalp'in eğitimle ilgili en çok eleştirilen yönü ise çağdaşlaşma düşüncesiyle; öze dönüş olarak ifadelendirdiği 'millileşmenin' iç içe geçmişliğidir. Hem gençlerin harsa dayalı bir eğitim alması gerektiğini hem de medeniyetin yakından takip edilmesini istemiştir. Hem medeniyetin Avrupa'da olduğunu söylemiş hem de Türk gencinin medeniyeti 20. yüzyılın Türk harsında bulabileceğini söylemiştir. Ayrıca Türk çocuğunun Türk harsına uygun eğitim aldığı takdirde muassır terbiyi de yakalamış olacağını ifade etmiştir. Milli kültürden çok beynelmilel eğitim verdiğimiz için yıkıldığımızı düşünen Gökalp'in bu kavramları eğitimde karışıklığa neden olmuştur. Bu çelişkiyi son olarak 'Türk milleti, İslam ümmeti ve

Batı uygarlığı'ndan olduğunu söyleyerek aşmak istemiş, zamanla dinin önemiyle ilgili görüşlerinden vazgeçmiş ve dinin öneminin suni kalmasına neden olmuştur.

Gökalp düşünceleri ile yaşadığı döneme ve Cumhuriyet'in kuruluşuna her alanda olduğu gibi eğitim alanında da damgasını vurmuştur. Cumhuriyet devrimlerinin birçoğunun altyapısında görülebilir. Dil devrimi, Medeni kanun, Tevhid-i Tedrisat, laiklik, halkevleri, toprak reformu gibi birçok yeniliği hayatımıza kazandırmıştır. Atatürk'ün 'fikirlerimin babasıdır' dediği mümtaz bir şahsiyettir.

Gökalp eğitimde demokrat, çağdaş, milli ve manevi değerlere sahip, eleştiren ve düşünen, geçmişi geleceğe taşıyan bireyler yetiştirilmesini istemiştir. Çağımız bilgi çağında, gelişmiş ülkeler kendilerini yeniden yapılandırmakta ve her geçen gün bilimsel bilginin hayata uygulanması için çalışmaktadırlar. Bu anlamda eğitim sitemine büyük görevler düşmektedir. Değişen paradigmalara uygun olarak eğitimin çağa göre yeniden inşası gerekmektedir. Ancak bu yapılırken Gökalp'in dediği geçmişine ve değerlerine sahip bir eğitim sistemi inşaa edilmelidir. Gökalp'in hedeflediği milli eğitim sitemi Türkiye'de şu an iki bakanlıktan birinin adı, geleceğin teminatı, devletin ve milletin devamı niteliğindedir.

Gökalp'in bu hassasiyetlerine katılmamak elde değildir. Bizde hala memleketin kurtuluşunu, eski medreselerde ya da toptan batılı eğitim kurumlarında arayanlar bulunmaktadır. İstikrarsız politikalar ve günübürlük çözümlerle bir yere varamayacağımız anlaşılmalı, bu ülkede yaşayan herkes taşın altına elini koymalıdır. Eğitim her ülkenin geleceğinin teminatıdır. Plansız, programsız, siyasi iradenin özgürlüğünde, istikrardan uzak bir eğitim sisteminden yetişecek bireylerden, ülkeyi kalkındırmayı beklemek yanlıştır. Yaşadığımız ülkeyi bir bütün olarak benimsemeli, yabancı hayranlığından vazgeçmeli, geçmişi özümsemeye çalışmalı, gelecekte muasır seviyenin üstüne çıkmak için çalışmalı, bilim üretmeli ve yarınlarına güvenle bakabilen nesiller yetiştirmeliyiz.

KAYNAKLAR:

a. Gökâlp Hakında Yazılan Eserler:

AKÇURA, Y.(1991). Üç Tarz'ı Siyaset, Ankara: T.T.K.B.

..... (1925). Ziya Gökâlp Bey Hakında Hatıra ve Mülâhazalar, Türk Yurdu Dergisi c. I. S 3.

AKPINAR, Y.(2001). 'Gaspıralı'nın Türk Diline Bakışı', Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı. 12/1, TDK Yay, Ankara, 2001, s.386.

AKYÜZ, H.(1985). Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavramları, İstanbul: Şehir.

AKYÜZ, Y.(2001). Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi, İstanbul: Alfa.

ALTUĞ, H.(1986). Ziya Gökâlp ve Türk Düşüncesi, '60. Ölüm yıldönümünde Ziya Gökâlp', İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları:3327.

AMİRAN, K.(1977). Eğitim Yolu İle Kalkınmanın Esasları, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

ANTEL, S.C.(1940). 'Tanzimat Maarifi'; Tanzimat: 'Yüzüncü Yıl Dönümü Münasebetiyle' İstanbul: Maarif Matbaası.

ATSIZ, H. N.(1992). Makaleler II,(Haz: Orkun,1992), İstanbul: Baysan.

AYVERDİ, S.(1975). Türk tarihinde Osmanlı Asırları, İstanbul:Kubbealtı Neşriyat

BALTACIOĞLU, İ. H.(1994). Türk'e Doğru, Ankara: Atatürk K. D. ve T. .

.....(1996). Ziya Gökâlp, İstanbul: Yeni Matbaa.

BAYSANOĞLU, Ş.(1956). Ziya Gökâlp'in Yazı Hayatı, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- BERKES, N.(1973). Türkiye’de Çağdaşlaşma, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- BİLGİÇ, E. (1986). Maarf Sistemi, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- BİNBAŞOĞLU, C.(1982). Eğitim Düşüncesi Tarihi, Ankara: Binbaşoğlu Yayınları.
- BOLAY, S. H. (2004). Felsefeye Giriş, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇALIK, E. (1985). Ziya Gökalp’te Türkçülük-İslamcılık ve Medeniyet Anlayışı.
Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.(Yayınlanmamış Y.L.T.)
- CELKAN, H. Y.(1989). Ziya Gökalp’in Eğitim Sosyolojisi, İstanbul: M.E.G.S.B.
- CİCİOĞLU, H. (1985). Türkiye Cumhuriyeti’nde İlk ve Ortaöğretim, Ankara:
Ankara Üniversitesi Basımevi.
- DOĞAN, E. (1993). 100 Soruda Sosyoloji El Kitabı, İstanbul: Gerçek Yayınları.
- DURU, K. N. (1965). Ziya Gökalp, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- ERGİN, O. (1942). Türkiye Maarif Tarihi(1-5), İstanbul: Osman Bey Matbaası.
- ERGÜN, M. (1986). ‘20. yy. Başlarında Türk Eğitiminin Amaç ve Konularına
Mukayeseli Bir Bakış’ Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, 20,1986. 63-67.
.....(1992). Eğitim ve Toplum, Ankara: Ocak. Yayınları.
.....(1996). II Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketleri, Ankara: Ocak.
.....(1997). Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ankara: Ocak. Yayınları.
- ERİŞİRGİL, M.E. (1940). Bir Fikir Adamının Romanı, Ziya Gökalp, İstanbul: Sebat.
- EROĞLU, H.(1982) Türk İnkılâp Tarihi, Ankara:M.E.B.

ERTÜRK, S. (1986). Türkiye'deki Bazı Eğitim Sorunları Üzerine Düşünceler, Ankara: Yelkentepe.

FINDIKOĞLU, Z. F.(1956) Ziya Gökalp, İstanbul: İstanbul Üniv. Yayınları.
.....(1965). Ziya Gökalp ve Sosyalizm. İstanbul: İktisat Fakültesi ve
İçtimaiyat Enstitüsü 1964-65 Ders Yılı (Sosyoloji Konferansları) 5. Kitap.

GÜNGÖR, E. (1978). Türk Kültürü ve Milliyetçilik, İstanbul: Ötüken Yayınları.
.....(2005). Düünden Bugüne Tarih-Kültür ve Milliyetçilik, İstanbul:
Ötüken Yayınları.

GÜVENÇ, B. (1985). Kültür Konusu ve Sorunlarımız, İstanbul: Remzi Kitapevi.
.....(1989). Japon Eğitimi, İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi.

GÖÇGÜN, Ö. (1992). Hususî Mektuplarına Göre Ziya Gökalp'ın Hayat Görüşü,
Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

GÖKSEL A. N. (1950). Ziya Gökalp Diyor ki, İstanbul: İkbâl Kitapevi
.....(1952). Ziya Gökalp(Hayatı, Sanatı, Eserleri), İstanbul: Varlık.

GÖZE, E.(1975). Profesörler Geçiyor, İstanbul: Boğaziçi.

HEYD, U.(1979). Türk Ulusçuluğunun Temelleri (çev:Kadir Günay), İstanbul:
Kültür Bakanlığı Yayınları.

HİLAV, S. (1997). 'Düşünce Tarihi'-'Türkiye Tarihi', İstanbul: Cem Yayınevi.

KADRI H. K.(1989). Ziya Gökalp'in Tenkidi, İstanbul: Dergah.

KAFADAR O.(1997). Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma, Ankara: Vadi.

KAFESOĞLU, İ.(1994). Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri, İstanbul: Hamle.

KAPLAN, M. (1986). Ziya Gökalp'in Düşünce Sistemi İçinde Kültür Kavramının Yeri, "60. Ölüm Yıldönümünde Ziya Gökalp", İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını:3327.

KARAL, E. Z. (1983). Osmanlı Tarihi, Ankara: T.T.K.B.

KEMAL, Y.(1996). 'Ziya Gökalp', Türk Yurdu, Mart 1996. Özel Sayısı.

KIRAY, M. B. (1999). Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme, İstanbul: Bağlam.

KISAKÜREK, N. F. (1943). Tanrı Kulundan Dinlediklerim, 6. Mektup, Büyük Doğu,1. Cilt 10. Sayı,19.11.1943.

.....(1977)..Sahte Kahramanlar, İstanbul: Büyük Doğu.

KOÇER. H. A. (1975). Türk Sosyoloji Tarihi Araştırmaları:1, İstanbul: M.E.B.

.....(1991). Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi: 1773-1923, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

KODAMAN B.-SAYDAM A.(1992). 150. Yılında Tanzimat, Tanzimat Devri Eğitim Sistemi, Ankara: T.T.K.Y.

KONGAR, E. (1999). "Ziya Gökalp" Türk Toplumbilimcileri 1, İstanbul: Remzi Yayınları

KORKMAZ, A. (1994). 'Ziya Gökalp, Aksiyonu, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Üzerindeki Tesirleri', İstanbul: M.E.B. Yayınları.

KÖSEMİHAL, N. Ş. (1968). Batı Uygarlığı ve Biz, İstanbul: Ak Kitapevi.

.....(1989). Sosyoloji Tarihi (4. baskı), İstanbul: Remzi Yayınları.

MARDİN, Ş. (1993). "Türkiye'de Din ve Siyaset", İstanbul: İletişim Yayınları.

- MERİÇ, C. (1976). Bu Ülke, İstanbul: İletişim Yayınları.
.....(1978). Mağaradakiler, İstanbul: Ötüken Yayınları.
.....(1986). Kültürden İrfana, İstanbul: İnsan Yayınları.
.....(1986). Ümrandan Uygarlığa, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- NİRÜN, N. (1981). Sistematiik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp, İstanbul: Kültür Bakanlığı
- ORTAÇ Y. Z.(1964). Ziya Gökalp İçin Yazılanlar, Ankara: Kardeş Matbaası.
- ORTAYLI, İ. (2004). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul: İletişim Yayınları
- ÖZCAN, A.(1992). 150. Yılında Tanzimat ‘Öğretmen Yetiştirme Meselesi’, Ankara: T.T.K.Y.
- ÖZAKMAN, T. (2005). Şu Çılgın Türkler, Ankara: Bilgi Yayınları.
- ÖZAKPINAR, Y.(1998). Kültür ve Medeniyet Üzerine Denemeler, İstanbul: Ötüken.
- PARLA, Z.(1989). Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm, İstanbul: İletişim Yayınları.
- RUSSELL, B.(1995). Sorgulayan Denemeler, Ankara: M.E.B.
- SAFA, P.(1997). Türk İnkılabına Bakışlar, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- SAKAOĞLU, N.(1987). Osmanlı Eğitim Tarihi, İstanbul: İletişim Yayınları.
.....(1991). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi, İstanbul: İletişim.
- SERTEL, Z. (1977). Hatırladıklarım, İstanbul: Gözlem Yayınları.

SEZAL, İ.(2002). Sosyolojiye Giriş, Ankara: Martı Yayınları.

SEZER, B. (1986). Ziya Gökalp ve Durkheim "60. Ölüm Yıldönümünde Ziya Gökalp", İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, Yayın No:3327.

ŞAPOLYO, E. B. (1933). Filozof Gökalp, Ankara: Yazarlar Kooperatifi Neşriyatı.

TANİLLİ, S. (1981) Uygarlık Tarihi (5. Basım), İstanbul: Say Kitap.

TANSEL, A. F. (1965) Ziya Gökalp Külliyyatı I,II Limni ve Malta Mektupları, Ankara: T.T.K.Y.

TANÖR, B. (1998), Kurtuluş – Kuruluş, İstanbul: Çağdaş Yayınları.

TANYU, H.(1962). Ziya Gökalp ve Türk Milliyetçiliği, İstanbul: Büyük Kervan.
.....(1981). Ziya Gökalp'in Kronolojisi, Ankara: Kültür Bakanlığı.

TAŞER, D. (1969). 'Biz Kimiz?', Devlet Dergisi, 7 Nisan, 1969.

TEZCAN, M.(1981). Eğitim Sosyolojisine Giriş, Ankara: Ankara Üniversitesi Yay.

TEKELİ, İ. (1980). Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.

TOLGA, O. (1949). Ziya Gökalp'in İktisadi Fikirleri, İstanbul: Doğan Kardeş Yay.

TOPÇU, N. (1960). Türkiye'nin Maarif Davası, İstanbul: Milliyetçiler Derneği Neşriyatı.

.....(1971), Milli Kültürümüz ve Garplılaşma Meselesi, Türk Yurdu, S:3.

.....(2001). Sosyoloji, İstanbul: Dergah Yayınları.

- TUNAYA, T. Z.(a)(1960). Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri, İstanbul: Yedigün Matbaası.
- (b)(1960). İslamcılık Cereyanı, İstanbul:Yedigün Matbaası.
- (c)(1960). Türkçülük Cereyanı, İstanbul, Yedigün Matbaası.
- TUNCAY, H. (1978). Ziya Gökalp, İstanbul: Toker Yayınları.
- TÜRER, A. (2006). Eğitim Bilimlerine Giriş, Sivas: Dilek Matbaası.
- TURHAN, M. (1969). Kültür Değişmeleri, 1000 Temel Eser, İstanbul: Dergah.
-(1980) Garphlaşmanın Neresindeyiz?, İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- TÜRKDOĞAN, O. (1970). Ziya Gökalp Sosyolojisi'nde Bazı Kavramların Değerlendirilmesi, Erzurum: Erzurum Atatürk Üniversitesi Basımevi.
-(1987). Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri, Ankara: Kültür Bakanlığı.
-(1991). 75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji, Ankara: Bağlam.
- TÜTENGİL, C. O. (1949). Ziya Gökalp'in İktisadi Görüşleri, İstanbul: İktisat Fakültesi ve İctimaiyat Enstitüsü1964-65 Ders Yılı(Sosyoloji Konferansları) Kitap:5.
-(1964). Ziya Gökalp Üzerine Notlar, İstanbul: Varlık Yayınları.
- UNAT, F.R.(1964). Türk Eğitim Sisteminin Gelişimine Tarihi Bir Bakış, Ankara: M.E.B Basımevi.
- UYGUNER, M. (1992). Ziya Gökalp, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- ÜLKEN H. Z. (1979) Ziya. Ziya Gökalp, Kanaat Kitapevi, İstanbul.
-(1981) Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul: Ülken Yayınları.

VAHAPOĞLU, H.(1997). Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar,
İstanbul: M.E.B.

VAKKASOĞLU V. (1984). Tarih Aynasında Ziya Gökalp, İstanbul: Cihan.

b. Ziya Gökalp'in Kendi Eserleri:

Ziya GÖKALP. (1976). Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak.,Ankara: Kültür
Bakanlığı.

Ziya GÖKALP. (1976). Makaleler I: Diyarbekir, Peyman, Volkan Gazeteleri(haz.
Şevket Baysanoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı.

Ziya GÖKALP (1977). Makaleler III: Milli Tettebbular Mecmuası(Haz: M. Orhan
Durusoy), Ankara: Kültür Bakanlığı

Ziya GÖKALP (1977). Makaleler IV: İslam İktisad, İctimaiyyat, Şair, Halka Doğru,
(Haz: Ferit Ragıp Tuncor), Ankara: Kültür Bakanlığı.

Ziya GÖKALP (1980). Makaleler IX: Yeni Gün, Yeni Türkiye, Cumhuriyet
Gazeteleri(Haz: Şevket Beysanoğlu), Ankara: Kültür Bakanlığı.

Ziya GÖKALP (1981). Makaleler V: Muallim, Yeni Mecmua(Haz:Rıza Kardaş),
Ankara: Kültür Bakanlığı.

Ziya GÖKALP (1981). Makaleler VIII: Halka Doğru, İslam, İktisadiyat, Bilgi,
İctimaiyat, Şair Mecmuaları (Haz: Ferit Ragıp Tuncor), Ankara: Kültür
Bakanlığı.

Ziya GÖKALP(1982). Makaleler II: Genç Kalemler, Türk Yurdu, Darülfunun
Edebiyat Fakültesi Mecmuası(Hz: S. H. Bolay), Ankara:Kültür Bakanlığı.

Ziya GÖKALP (1982). Makaleler VII: Küçük Mecmua(haz: M. Abdulhaluk Çay),
Ankara: Kültür Bakanlığı.

Ziya GÖKALP. (1985). Tamamlanmamış Eserleri(Haz: Şevket Baysanoğlu),
Ankara: Neyir Matbaası.

Ziya GÖKALP. (1987). Türkçülüğün Esasları.(Haz: Mahir Ünlü, Yusuf
Çötüksöken), İstanbul: İnkılâp.

Ziya GÖKALP. (1992). Terbiye'nin Sosyal ve Kültürel Boyutları (Haz: Rıza
Kardaş). İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı 1000 Temel Eser.

b.1. Makaleleri:

Ziya GÖKALP. (1916). Milli Terbiye, Muallim Mecmuası, 15 Temmuz 1332,1.c,s:3.

Ziya GÖKALP. (1916). Münteşir ve Müteazzi Müeyyideler, Yeni Mecmua,
02.05.1916, c1,s1.

Ziya GÖKALP. (1917). Ferdiyet ve Şahsiyet, Yeni Mecmua, 12.07.1917, c:1, s:1.

Ziya GÖKALP. (1917). Maarif Meselesi, Muallim Mecmuası, 01.07.1917, c:1,s:12.

Ziya GÖKALP. (1918). Hars Medeniyet Münasebetleri, Yeni Mecmua, 12.09.1918,
c:3,s:61.

Ziya GÖKALP. (1918). Maarif ve Hars, Yeni Mecmua, 13.07. 1918, c:2, s:52.

Ziya GÖKALP. (1918). Münteşir ve Müteazzi Müeyyideler, Yeni Mecmua,2 Mayıs
1918,2C s42:307.

Ziya GÖKALP. (1918). Terbiye Meselesi: Mekteplerde Mükafat ve Mücazat, Yeni
Mecmua, 1402.1918, c:2,s:32.

Ziya GÖKALP. (1922). Millet Nedir, Küçük Mecmua, 25.11.1922, c:1,s:28.